

§
KNIHOVNA ČESKOSLOVENSKÉHO
AKADEMICKÉHO SPOLKU „PRÁVNÍK“ V BRNĚ. §

SVAZEK IV.

MANŽELSKÉ PRÁVO

DLE NÁZORŮ CÍRKVE ŘÍMSKOKATOLICKÉ
U SROVNÁNÍ S HLAVNÍMI NÁZORY MODERNÍCH
PRÁVNÍCH SYSTÉMŮ.

DÍL PRVÝ.

NAPSAL

Dr. JOSEF VACEK.

ŘADNÝ PROFESOR PRÁVNICKÉ FAKULTY MASARYKOVY
UNIVERSITY V BRNĚ.

1922.

§
NÁKLADEM ČSL. AKADEM. SPOLKU „PRÁVNÍK“ V BRNĚ.
KNIHTISKÁRNA AL. ŠAŠKA VE VELKÉM MEZIRÍČÍ. §

KNIHOVNA ČESKÉHO AKADEMICKÉHO SPOLKU
»PRÁVNÍK« V BRNĚ

Svazek IV.

MANŽELSKÉ PRÁVO

dle názorů církve římskokatolické u srovnání
s hlavními názory moderních právních systémů.

DÍL PRVÝ.

Napsal

Dr. JOSEF VACEK,

řádný profesor právnické fakulty Masarykovy university v Brně.

1922

NÁKLADEM ČES. AKADEM. SPOLKU »PRÁVNÍK« V BRNĚ
TISKEM KNIHTISKÁRNY AL. ŠAŠKA VE VELKÉM MEZIRÍČÍ

Předmluva.

Po provedení reformy dosavadního našeho manželského práva napsal jsem dva spisky, »Církev Římsko-katolická a Manželství« a »Naše Revoluce a Manželství«. Oba byly věnovány otázce manželské rozluky. Prvý kritizuje názor o naprosté nerozlučitelnosti manželství, tradovaný církví Římsko-katolickou, druhý se snaží ukázat, jak dalekosáhlé úchytky od moderních právních systémů kulturní ciziny uzakonila naše domácí reforma manželského práva při stanovení pravidel, která dopouštějí z principu nerozlučitelnosti manželství výjimky.

Po vyjití spisků byl jsem s mnoha stran žádán, abych soustavným přehledem vyložil celek názorů, které chová církev Římsko-katolická o instituci manželství, a poměr těchto názorů k názorům moderních právních systémů u věci.

Těmto přáním tedy vyhovuji. Tím ochotněji, poněvadž jsem přesvědčen, že provedená reforma domácího práva manželského nikterak neprospívá stabilisaci soudobého sociálního života v naší vlasti, a že tedy bude záhy nutno přikročit k nové úpravě materie, o kterou jde. Vždyť k správné orientaci příštích zákonodárců přispěje zajisté spis, z něhož vysvitne, v čem se i nejmodernější právní systémy světské dosud přidržují názorů, které chová církev římsko-katolická o instituci manželství, a v čem se od nich vlivem novověkých myšlenkových proudů po zásluze odchylovaly.

Spis má ovšem sloužiti i potřebám akademického vyučování.

Odtud jeho stručnost; a odtud vyplynula i potřeba nezatížení jeho přehledností citováním zákonných textů a odkazy na početnou literaturu.

V BRNĚ, v září 1922.

JOSEF VACEK.

Část první:

Úvod.

Všeobecné dějiny sociálního života lidstva poučují nás, že instituce manželství při svém vzniku nesla základní charakteristické známky dvě:

1. Manželství vzniklo jako poměr mezi jedním mužem a jednou ženou. Sociální prostředí, ve kterém se instituce manželství mohla původně uplatnit, vylučovalo zúplna, že by si muž byl býval troufal založit poměr stálého soužití s více ženami. Manželství mnohoženské vzniká v sociálních dějinách lidstva na těch kterých územních oblastech teprve tehdy, bylo-li zde manželství jednoženské zavedeno již ode dávna, ačkoliv se i tu náboženské i filosofické tradice lidu novotě houževnatě vzpírají.

2. Manželství bylo při svém vzniku poměrem mocenským a nikoli poměrem právním: Byvši založeno mužovým lupem ženy, a jsouc udržováno při životě pouze fysickou převahou mužovou nad ženou, vydávalo manželku v úplnou moc manželovu. Z tohoto charakteristika původních manželských poměrů plynulo pak, že manželka, jsouc bezmocným předmětem v rukou manželových, neměla práva usilovati o zrušení manželského poměru; naproti tomu manžel mohl manželské soužití přerušiti kdykoliv mu bylo libo.

V dobách, kdy v dějinách lidstva vzniklo náboženství křesťanské, a kdy si počalo tvořiti vlastní své názory na sociální život, uvedená původní charakteristika manželství byla se již v sociálním životě lidu, mezi kterým se křesťanství šířilo, více méně ořelá.

Křesťanství vzniklo v Židovstvu, odtud šířilo se nejprve v Egyptě a po té pronikalo do ostatních územních

oblastí rozsáhlé říše římské, nassátých té doby vysokou kulturou řeckou.

Podle právních názorů židovských, není manželství poměrem mezi jedním mužem a jednou ženou — poměrem, jak říkáme, monogamickým, — nýbrž právní názory lidu dopouštějí každému muži možnost, aby žil v manželském poměru s více ženami — v manželství polygynickém.

Naproti tomu se v právních názorech židovských na manželství z prastaré sociální minulosti lidu udržel v neztenčené platnosti názor, že manželství jest poměrem mocenským v pravém toho slova smyslu: Manžel jest pánem manželčiným ve všelikém ohledu a může ji, znelíbila-li se mu, od sebe zapuditi z jakéhokoliv důvodu. Humánní citění některých z učených vykladačů zákona snažilo se ovšem již od drahých dob o to, aby odvislost manželčina od moci manželovy byla zmírněna aspoň potud, že se manželu ponechá právo zapuditi manželku jen tehdy, dopustila-li se cizoložství; prastará řehole náboženských názorů židovských, dle níž může manžel svoji manželku zapuditi »nenalezla-li před ním milosti, poněvadž v ní shledal cosi nečistého«, bývá pod tlakem humánního snažení některých Talmudistů vykládána v ten smysl, jakoby řehole tato dopadala pouze na případ manželčiny nevěry. Přes tyto snahy zůstalo však neobmezené právo manželovo na zapuzení manželky vůdčí ideou právoznalecké praxe židovské. Na druhé straně působily sice vlivy kulturnější ciziny, Egypta, Řecka a Říma na právní názory židovské v tom směru, že se i tu jeví snahy, aby bylo manželce ve zvláště těžkých případech provinění manželova dopřáno právo vymoci si rozluky manželskou. Praxe talmudistických soudců leckdy připouští v dobách, které nám tanou na mysli, že náboženská vrchnost může manžela, který na manželských svých povinnostech trvale hřeší, přinutiti k tomu, aby »manželku od sebe zapudil«. Avšak tyto snahy nevedou k uzákonění pravidla, které by manželce dávalo všeobecně právo vymoci si v těchto případech manželskou rozluky.

Právní názory egyptské shodují se s právními názory Židovstva potud, že dovolují manželství mezi jedním mužem a více ženami. Liší se však od nich dalekosáhlou měrou tím, že nepokládají instituci manželství za instituci mocenskou, nýbrž že vidí v manželství poměr, který se za-

kládá mezi manžely smlouvou, vyhraňující přesně právní postavení každého z manželů v poměru manželském. Domo-rodé názory egyptské jdou pak v tomto směru dokonce tak daleko, že dovolují, aby si manželka v příštím manželském poměru po případě vymínila postavení vůdčí, a aby si dále po případě zajistila, že bude moci kdykoliv manželské soužití přerušiti. (Manželství na čas, manželství na zkoušku.)

V názorech řeckých a římských na podstatu manželství vládne v dobách, které nám tanou právě na mysli, značná rozmanitost v názorech na vzájemné právní postavení manželů:

Jednou setkáváme se s pravidly, která zřetelně a určitě vyslovují zásadu, že pánem manželského poměru jest muž. Tam, kde vládnou názory tohoto druhu, zve řecké právnícké názvosloví manžela »vládcem ženy«, — „Κύριος“ — právnícké názvosloví římské mluví pak o tom, že se manželka nachází »v rukou manželových«, »in manu mariti«, a že manželu přísluší právo nad životem a smrtí manželčinou, »jus vitae necisque«. I rozumí se, že v takovémto sociálním prostředí má manžel právo zapuditi manželku dle vlastního volného svého uvážení, kdežto naproti tomu manželka není oprávněna vznést žádost na přerušení manželského svazku.

Ve vyšších třídách společnosti řecké a římské jeví se však té doby již i vliv názorů, dle nichž lze právní postavení obou manželů v poměru manželském zpředu přesně vyhraniti smlouvou a dle nichž manželka moci manželově vůbec nepodléhá, majíc samostatnou právní osobnost. Tu pak zase mají jak manžel, tak i manželka, právo, aby kdykoliv, dle vlastního volného svého uvážení, provedli manželskou rozluky prostě tím, že jedním z manželů jest manželu druhému odevzdán tak zvaný »zapuzovací spis«, »libellus repudiationis«.

Naproti tomu pokusy, aby v právním systému Řeků a Římanů byla nastálo zavedena instituce manželství víceženského, se nezdařily. Manželství v Řecku a Římě zůstalo i v dobách, které nám tanou právě na mysli, poměrem mezi jedním mužem a jednou ženou. Jmenovitě v Římě jest pak nazírání na monogamický charakter manželského poměru velice přísné: Právoznalečtí doby, která nám tanou právě na mysli, uznává sice kromě manželství i poměr »souložnický«, »concubinatus« za poměr právně dovolený,

stanovilo však zcela rozhodně, že ten, kdo již žije v poměru manželském, nesmí vejít ani v poměr pouze souložnický.

Z uvedeného jest patrné:

Křesťanství, šířící se mezi lidem, který choval o podstatě manželské názory takto protichůdné, nemělo nikterak lehký úkol, jednalo-li se mu o to, aby pro poměry manželské nalezlo pravidla jednotná a pravidla, která by zároveň hověla jak skutečným sociálním potřebám lidu, tak i mravní tendenci víry Kristovy.

Snaze křesťanství při úpravě manželského práva v prvních dobách jeho existence vadily pak dalekosáhlou měrou i ještě věci dvě:

1. Tak zvané názory chiliastické:

V dobách svého vzniku křesťanství věří, že se Kristus v dohledné době opět vrátí na svět a že zde založí pro své věrné tisíciletou říši věčné blaženosti. Pod tlakem základního tohoto názoru tvoří se pak názory další, které žádají na každém křesťanu, aby úplně odvrátil svoji mysl od věcí pozemských, chce-li se stát hodným blaženosti, která vyplyne z příštího založení této věčné říše Kristovy na zemi. Příklad asketického života Kristova měl pak za následek, že první křesťanství pokládá za prvou povinnost věřícího, aby zachoval úplnou pohlavní zdrženlivost.

Křesťanská filosofie ovšem v brzkou chvíli nahlíží, že tuto povinnost asi ztěžka splní veškerenstvo věřících. I vzrůstají obavy, zda by sociální život křesťanství nebyl vydán nebezpečí tajného znemravení lidu, kdyby se na předpisu úplné zdrženlivosti trvalo všeobecně a doslova.

Dochází se tedy ke kompromisu.

Vykládá se:

Úplná zdrženlivost je možná pouze člověku, který jest v ohledech náboženských založen zvláště hluboce. Na věřícím méně dokonalém, na věřícím průměrném lze žádati pouze, aby omezoval svoji žádostivost a aby se spokojil oním pohlavním životem, jež umožňuje svazek manželský. Tyto názory jsou obsaženy již v listech Paulových: »Lépe jest žít v čistotě, nežli v manželství. Lépe jest však žít v manželství, nežli býti zžihán neukojenou tělesnou žádostivostí.«

Toto kompromisní nazírání lze stručně vyjádřit větou, že první křesťanství nazírá na manželství jako na nutné zlo. I jest patrné, že první křesťanství nijak zvláště necení

sociální důležitosti manželství a že v počátečných dobách věroučné propagace nebývá vlivným činitelům církevním vlastní snaha, která by usilovala o to, aby názory křesťanstva o manželství byly zceleny v jasný a přehledný celek.

2. Nechť první křesťanství k instituci manželství jest zvyšována i tím, že v lidových názorech řeckých a římských té doby jest instituce manželství pokládána leckdy a leckde za instituci hlubokého významu náboženského, za instituci přesvaťou, ježto životní společenství ženy a muže v manželství se pokládá za svazek, který manžele spojuje ve společné rodinné víře, záležející v uctívání předemřelých manželových rodinných předků. Dává-li Řek instituci manželství ještě v této době název „τέλος“ který opřádá instituci manželství tajemným nimbem instituce dané lidu božstvím, ve které věří, vidí jinak velice strážlivý pravoznalec římský v manželství společenství práva božského a lidského a v manželce manželovu společníci ve věcech pozemských i božských: »uxor est socia humanae rei atque divinae, nuptiae sunt divini et humani iuris communicatio«.

Rozumí se, že v prvních svých dobách křesťanství nemůže převzít řeckých a římských názorů o posvátnosti manželství. Jednak jsou tyto názory v rozporu s názorem, který nevidí v manželství nic jiného, než nutné zlo, jednak křesťanství musilo se obávat, že by převzetí těchto názorů ve věroučný systém mohlo mít za následek, že věrou Kristovou proniknou názorové prvky náboženství pohanských.

Tajuplná úcta širokých vrstev lidu před institucí manželství má však přece jenom za následek, že křesťanství již v prvních dobách svého vzrůstu musí s pohanskou slávou instituce manželství uzavřít kompromis. Z nesnázi pomáhá tu obratný dialektik Paulus. Navazuje na mystiku pozdních proroků svého národa, která, chtě lid židovský, časem nestálý u víře v Jehovu, co nejpevněji připoutati k jeho božstvu, blouznívala o tom, že svazek mezi Jehovou a národem »vyvoleným« jest podoben svazku manželskému proto, že žena, která nalezla milosti před očima muže, jenž ji byl učinil svojí manželkou, podobá se národu, v němž se nejvyššímu vládci nebes i země zvláště bylo zalíbilo. Z tohoto pramene čerpá Paulus podnět k výkladům, že svazek mezi Kristem a církví jest obdobným manželskému svazku mezi mužem a ženou.

A na základě této svoji alegorie nabývá obratný dialektik důvodového podkladu, který dovoluje křesťanu viděti v manželství pro aspoň jeho »tajuplnost« věroučnou instituci hodnou vši úcty věřících. I chápeme, proč lýž apoštol nové víry, který hlásá, že lépe jest žiti v čistotě, nežli v manželství, vykládá, tak říkajíc jedním dechem, že manželství jest i »velikým věroučným mysteriem«.

Část druhá:

Základní pojmové značky manželství v názorech křesťanských.

A) Úvahy povšechné.

Do útrapách krutého pronásledování, kterému byla víra Kristova vydána na pospas téměř po celá tři staletí, vzešla křesťanskému světu naděje na lepší doby za panování císaře Konstantina: Tak zvaným »tolerančním ediktem milánským« z roku 313 bylo křesťanství prohlášeno státní mocí římskou za náboženství, které se smí vyznávatí veřejně, jako kterákoli náboženství jiná. Roku 325 svolal pak Konstantin, který zamýšlí prohlásiti křesťanství za náboženství státní, prvý všeobecný církevní sněm do Niceje; a ten zceluje věroučná mínění křesťanských filosofů, která se dosud leckdes a leckdys v jednotlivostech byla navzájem různila, v jednotný celek. Ačkoliv pak již bezprostředně po sněmu Nicejském vzrůstá pravověrnému křesťanství nový soupeř v nauce Arianské, a ačkoliv po Konstantinově smrti jest křesťanství znovu vydáno na pospas krutému pronásledování, uklidňují se za několik desetiletí poměry přece jenom do té míry, že nový mocný příznivec křesťanství, císař Theodosius, může pravověrné křesťanství prohlásiti za skutečné náboženství státní, což se děje pro Východní polovici říše římské v letech 374—384, a pro její polovici Západní v roku 394.

Trvalé rozdělení říše římské na říši Východní a na říši Západní, ke kterému došlo roku 395, a pomalý rozklad říše Západní, přivoděný rozchvacující útočností různých kmenů germánských, má za následek, že v říši Západní organisace církevní nikterak nesplynula s mocí státní.

Vleklost smrtelného zápasu státu Západořímského má naopak pro organizaci křesťanství na Západě význam ten, že si tu křesťanská filosofie, vidouc úpadek dosavadní moci státní, troufá sprádati velikolepé své sny o všesvětové říši křesťanské, o říši, která by zúplna podléhala vládě kruhů duchovenských.

Vyvrácení říše západořímské Odoakrem, k němuž došlo roku 476, a okolnost, že se ve zmatcích po té nastalých podařilo biskupu římskému uchvátiti pro sebe skutečnou panovnickou moc nad Římem a kraji přilehlými, působí, že se křesťanstvo na Západě organizuje ve zvláštní církvi samostatnou, jejíž hlavou se stává biskup římský a v níž stav kněžský jest činitelem vládnoucím.

V době, ve které došlo k prohlášení křesťanství za náboženství státní, nevěří již křesťanský lid v brzký návrat Kristův na zemi a založení říše věčné blaženosti. Následkem toho není již třeba, aby křesťanská filosofie hlásala záslušnost života, který se zřiká pro slávu jména božího požitků zemských.

Křesťanská filosofie z této doby, vědouc, že křesťané byli ještě do nedávna pro své věroučné přesvědčení pokládáni státem za element rozkladný, snažila se nyní se vším úsilím o to, aby státní správu přesvědčila o opaku. Její úsilí neslo se v této době v první řadě k tomu, aby státní správa nabyla přesvědčení, že křesťanský lid příkladem vzorného života občanského a svojí mírností a snášelivostí pomůže napraviti porušené mravy i zdivočelost spoluobčanů pohanů. V této době pochopila pak křesťanská filosofie již velice dobře, jak obrovský význam má pro klid sociálního života instituce manželství, upínajíc veškeren zájem muže na rodinný dorost, zplozený v manželství, a krotíc účinně veškeru výstřednost toho nebo onoho z manželů; i pečuje tudíž o to, aby názory křesťanského lidu o manželství soustředila v jasný a přehledný soubor, podrobivši manželský život pravidlům jednotným.

Tato základní názorová hlediska na manželství a jeho sociální cenu zůstávají vůdčími hledisky i filosofie osamostatněné církve západní, církve Římsko-katolické.

Zde kněžstvo, usilujíc o to, zúplna ovládlo sociální život a pokládajíc svojí vzdělanostní úroveň za záštitu domácího obyvatelstva proti zvůli surových dobyvatelů germánských,

počiná dokonce viděti v instituci manželství nejdůležitější instituci sociální vůbec, a pečuje vši mocí o to, aby poměry manželské jednou již založené zůstaly povždy poměry nerozvratitelnými.

Za tohoto stavu věci na prvý poslech ovšem zaráží, že se křesťanská filosofie církve římsko-katolické, ani v těchto dobách, ani kdy později, neodvážila podati přesnou a jasnou definici manželství, která by mohla býti základem dalších úvah pravo znaleckých. Vyhýbajíc se definici manželství, spokojuje se církev římsko-katolická tím, že věřícímu lidu uvědomuje jeho úkoly: Dáváť mu na srozuměnou, že manželství umožňuje plození a výchovu dětí (*«bonum prolis»*), že zajišťuje každému z manželů u druhého manžela věrnost co do ukájení pudu pohlavního, (*«bonum fidei»*) a že z manželství prýští zároveň láska manželů, která potrvá po celý jejich život (*«bonum sacramenti»*). Uvážíme-li však, že se církev římsko-katolická pokládá za církev jediné oprávněnou, za církev, která se má rozprostiti ve všech územních oblastech celého křesťanského světa, pochopíme, že dbá úzkostlivě toho, aby byla pokládána za jediné legitimní dědičku prvořadých církví křesťanských, a srozumíváme dále, že se následkem toho úzkostlivě vyhýbá všemu, co by budilo zdání, že zavádí vlastními svými pravidly jakoukoliv změnu v kterýchkoliv názorech křesťanství prvořadého. Ježto pak prvořadí křesťanství pod tlakem názorů chiliastických instituci manželství nevěnovalo onu péči, již si tato instituce pro svůj sociální význam zaslouží, a ježto se tedy nepokusilo o přesné vyhranění pravidel, která by tuto instituci ovládala, netroufá si církev římsko-katolická podati právní definici manželství, obávajíc se, aby její definice nebyla pokládána za svémocnou odchylku od prvořadí křesťanské věrouky.

Avšak:

Okolnost, že církev římskokatolická nepodává definice manželství, neznamena nikterak, že by neměla o této instituci názorů jasných a přesných.

Církev římskokatolická vidí v manželství:

1. poměr, který lze založiti pouze mezi jedním mužem a jednou ženou;
2. poměr, ve kterém jsou si oba manželé navzájem povinni pohlavní věrností;

3. poměr, ve kterém zúčastnění zůstávají frvale poťud, dokud smrt jednoho z nich poměr nezruší.

B) Monogamický charakter manželství.

Ve svých počátcích bylo křesťanství leckdy a leckdes bezmocno proti názorům, které dovolovaly manželství mezi jedním mužem a více ženami. To platí jmenovitě o územních oblastech egyptských a židovských, kde zvyklost manželství víceženského tkvěla hluboko nejenom v sociálních zvyklostech lidu, nýbrž i v jeho názorech náboženských. Zde vyskytují se dokonce v nejstarších dobách křesťanství manželství polygynická právě u vysokých hodnostářů církevních, kteří takto chtěli dokázat, že se nová církev dovede v této věci srovnati s názory lidu, mezi nímž se šíří.

Teprve, když se křesťanství dostalo v užší styk s kulturou řeckou a římskou, nastala u věci zásadní změna; to proto, že jak vyspělá filosofie řecká, tak i římská právověda pokládají souhlasně za kategorický imperativ řádného sociálního života názor, dle něhož manželství může býti uzavřeno pouze mezi jedním mužem a jednou ženou. Již Paulus dobře pochopil, že názory, které v této příčině platí v jeho vlasti, ocitly by se v příkrém odporu s cílením širokých vrstev lidu řeckého a římského, a že by následkem toho věroučné názory křesťanství nemohly míti nikdy naději na uplatnění mezi lidem řeckým a římským, kdyby křesťanství dovolilo poměry polygynické.

Zavedení monogamie jako principu všeobecně závazného a neporušitelného podporovalo v této době znamenitou měrou i chiliastické blouznění křesťanského lidu, které vidělo v omezení tělesných rozkoší jednu z prvních podmínek účasti na blaženosti tisícileté říše Kristovy.

A tak lze říci, že již dávno před tím, nežli se křesťanství stalo náboženstvím státním, byly názory, které dovolovaly manželství pouze jako poměr monogamický, pokládány za podstatnou součást křesťanského pravověří, a že manželské poměry polygynické byly pokládány za nedovolené a trestné.

Církev římskokatolická, vzniknuvši poměrně pozdě, neznala nikdy kolísání mezi principem manželství

jednoženského a principem manželství s více ženami. Jsouc vyzbrojena názory, které se byly již vyhranily v předchozích dějinách křesťanstva, byla církev římskokatolická při své věroučné propagační činnosti mezi kmeny germánskými a slovanskými vždy horlivou zastánkyní monogamie, a pouze jejímu vlivu jest děkovati, že již během ranného středověku mezi Germány a Slovany úplna vymizela manželství s více ženami, zde dříve obvyklá zvláště v kruzích mocných tohoto světa.

Pokládá-li moderní sociologie monogamii za základ řádného chodu sociálního života a zároveň i za zdroj, z něhož vytryskla moderní naše kultura, jest patrné, že si církev římskokatolická zjedнала jak o zpevnění sociálního života v krajích západní Evropy, tak i o položení základů, na nichž — ovšem během dalšího stálého vývoje — mohla vzniknouti moderní naše kultura, zásluh nedocenitelných tím, že o oprávněnosti principu monogamického dovedla přesvědčiti i zákonodárství světská.

Srovnávací studium historických památek, které poučuje o sociálním životě obvyklém ve státech germánských a slovanských již za dob nejstarších, svědčí, že vítězství názoru, o který jde, bylo rychlé a úplné a že jmenovitě zákonodárství státní v souhlase se zákonodárstvím církevním záhy pokládalo porušení principu monogamického za jedno z nejtěžších provinění vůči státu.

Ohledně nutnosti monogamie jsou ovšem s názory církve římskokatolické úplna za jedno i veškera zákonodárství dnešní moderní kultury západní.

C) Vzájemná povinnost manželů k pohlavní věrnosti.

Okolnost, že poměry manželské vznikaly v sociálních dějinách lidstva jako poměry mocenské a nikoliv jako poměry právní, měla i tento důležitý následek:

Lidové názory a po té i právní systémy, které z nich prýští, ukládají pohlavní věrnost pouze ženě a nikoli i muži, který se ženou tvoří manželskou dvojici. Případná nevěra manželova bývá sice během času tu a tam pokládána za věc, se kterou by veřejné mínění nemělo souhlasiti. Kdežto však nevěra manželčina jest pokládána za jeden ze zločinů nejstrašnějších, neměly právní systémy v krajích, ve kterých se

křesťanství původně šíří, nikdy tolik odvahy, aby ohrozily sebe menším trestem nevěru manželovu.

Dle názorů právního systému židovského bylo, jak jsme byli viděli, muži dovoleno, aby žil s více ženami v řádném poměru manželském; a z dějin Židovstva jest známo, že se mravy lidu nikterak nepohoršovaly nad tím, měl-li mocný král kromě značného počtu manželek dále i spoustu souložnic.

V Římě byl sice uznán poměr manželský za poměr přísně monogamický; případná nevěra manželova byla však pokládána za věc, proti níž se manželka nápravy nedovolá:

Dle Gelliova svědectví poučoval Cafo z moci svého censorského úřadu manžela, že se ho manželka pro jeho nevěru »ani prstem nesmí dotknouti«. V jedné z Plautových komedií žena lrpce si nařiká na tvrdý zákon své doby, který nedopouští, aby manžel byl pohnán k právu pro svoji nevěru. Tyto názory udržely se pak v Římě i v dobách vzniku křesťanství. Manželské zákonodárství Augustovo výslovně vytyká, že se manželka nemůže pro manželovu nevěru dovolávat zakročení státní moci soudní »publico iudicio non habere mulieres adulterii accusationem«, a Plutarch zpravuje nás o tom, že tento názor pozdního práva římského z doby císařské jest úplně ve shodě s právními názory, které se v římském lidu byly u věci vyvinuly v šerém dávnověku.

Názory téhož druhu byly běžnými i v sociálním životě lidu řeckého, kde na př. zákonodárství Solonovo dává manželovi právo, aby manželčinu nevěru ztrestal smrtí, nezmiňujíc se nikterak o tom, že by i nevěra manželova měla býti pokládána za skutek trestný.

A i v Egyptě, kde sice mravy širokých vrstev lidu nevidí v nevěře manželčině nic, co by manžel měl bráti nějak zvláště tragicky, platilo ještě v dobách působení Diodorova právní pravidlo, dle něhož, dovolal-li se manžel nevěrné manželky zakročení státní moci soudní, odpyká žena za svoji vinu strašným zohyzděním a její spoluvinník potupným a bolestným zmrskáním, aniž by byla zároveň řeč o tom, že státní zákonodárství podobným způsobem trestá i nevěru manželovu.

V tomto směru přinášejí názory křesťanské již velmi záhy změnu radikální:

Vycházejíce z předpokladu, že jak muž, tak i žena jsou tvory božstvu stejně milými, docházejí k závěru, že není příčiny, pro kterou by neměli žena i muž býti pokládáni za sobě rovní před boží spravedlností.

Uvažujíce o rozporu, který se jeví v názorech světského zákonodárství na povinnost manželské věrnosti v případech, kde jedná se o manžela, a v případech, kde se jedná o manželku, vycházejí křesťanské názory z předpokladu, který později jasné a stručně vyjádřila slavná řečole Hieronymova »*quod non licet feminis, aequum non licet viris*«; a tak již prvotní církev křesťanská stanoví záhy pravidlo, že každý z manželů jest povinen druhému manželovi hlavní věrností, a že případný přečin v tomto směru jest pokládán za čin, který musí církevní vrchnost trestati. Dle názorů křesťanských pojem zločinu adulteria dopadá jak na nevěru manželčinu, tak i na nevěru manželovu.

Že toto základní názorové hledisko dovedlo během času křesťanské morálce učiniti z poměrů manželských poměry vysoké hodnoty etické, jest jasno. I nesluší nikterak moderní kritice přehlížeti tuto obrovskou zásluhu reformních názorů křesťanských.

Církev římskokatolická, vzniknuvši v dobách poměrně pozdních, měla již, pokud se její činnost omezovala na územní oblasti osídlené obyvatelstvem římským, urovanou půdu pro pravidlo, dle něhož jsou si pojmově úplně rovní cizoložství manželčino a cizoložství manželovo. Této církvi přísluší však nemenší zásluha ta, že dovedla při potomní své věroučné propagační pouli mezi kmeny germánskými a kmeny slovanskými uvedený názor udržeti v plné platnosti pro obor svého právního systému, ačkoliv se její snahy zde setkávaly s houževnatým odporem právního přesvědčení kruhů světských, jemuž pojem »cizoložství manželova« byl pojmem naprosto neznámým.

Již od doby, kdy církev římskokatolická počala pečovat o udržení sociální morálky mezi lidem germánským rozsáhlým systémem, který různými druhy pokání určuje věřícím tresty za jejich provinění, již od doby vzniku prvních »knih kajícných«, snaží se církev římskokatolická, hlásajíc heslo »*una lex mulieribus et viris*« o to, aby, pokud jest jí dána možnost působiti na morální přesvědčení širokých vrstev lidu institucí zpovědi a institucí pokání, všlípila mužům,

kterí žijí v manželství, přesvědčení, že jsou povinni zachovávat i se své strany v manželském poměru manželkám věrnost. Boj proti názoru zděděnému z minulosti sociálního života lidu, dle něhož nemůže být manžel pohnán k zodpovědnosti, nezachovával-li manželce věrnost, byl pak tu veden houževnatě po celá staletí, poněvadž zákonodárství světské, ohrožující nevěru manželčinu tresty velice přísnými, nedovedlo se nikdy odhodlati k tomu, aby prohlásilo, že témuž trestu podléhá i případná nevěra manželova.

O nesnázích, s nimiž se tu setkávala církev římskokatolická, svědčí předem zjev, že Schwabenspiegel, tedy pramen, který jest jinak názorům církve římskokatolické velice přistupen, zachovává právní přesvědčení lidu u věci, o kterou jde, úplně intaktně, stanově, že pojem »cizoložství« dopadá pouze na nevěru provdané ženy a účast spoluvinníkovu.

Dále jest pak důkazem nesnází, které církev římskokatolická měla ve svém boji o stejné zhodnocení nevěry manželovy s nevěrou manželčinou zjev, že tu a tam ani zákonodárství moderní, pokud se v něm dodnes udržely prvky právního přesvědčení germánského, dosud si nezvyklo nazírat na důsledky nevěry manželovy tak, jako nazírá se na důsledky nevěry manželčiny, jedná-li se o rozlukou manželskou žádanou jedním manželem na základě cizoložství manžela druhého.

Tak dle názoru Napoleonova Code Civil má manžel právo žádati za rozlukou manželství již na základě cizoložství manželčiny, kdežto manželce se dopřává právo žádati za rozlukou pouze tehdy, je-li manželovo cizoložství zhuťněno tím, že manžel uvedl ženu, se kterou cizoloží, přímo v manželskou domácnost; tento názor byl sice zákonodárstvím III. republiky ze zákonného systému francouzského vymýcen a nahrazen názorem, dle něhož pro otázku manželské rozluky jest cizoložství manželovo hodnoceno zcela stejně jako cizoložství manželčino, avšak v Belgii, která v době rozmachu Napoleonovy moci převzala občanský jeho zákoník, platí však dodnes v plné svojí působnosti.

Podobné názory, jako Napoleonův Code civil, chová pak dosud právo anglické, které dává manželce právo vymoci si manželskou rozlukou pro manželovo cizoložství pouze tehdy, je-li manželovo cizoložství ještě dále zvláště kvalifikováno způsobem, který svědčí o manželově zvrhlosti.*)

Srovnej níže str. 49.

Kromě uvedených výjimek hlásí se však již moderní systémy právní všeobecně k názoru tradovanému od věků církví římskokatolickou a dávají tudíž moralistním snahám této církve plné dosti učinění u věci, o kterou jde.

D) Názory o nerozlučitelnosti manželství.

I. Prvoční církve křesťanské.

Již v prvočních církvích křesťanských uplatnil se názor, že poměr manželský jest poměrem, který jest dle pojmové svojí podstaty nerozlučitelným.

Hlavním podkladem tohoto názoru byly pak v dobách prvočních církví křesťanských názory chiliastické.

Jak jsme byli viděli, onen důsledek názorů chiliastických, který žádal na každém věřícím, aby zachoval úplnou pohlavní zdržlivost, neosvědčil životní síly na stálo. Křesťanská filosofie viděla se záhy nucenou k tomu, aby dopustila svým věřícím poměry manželské, a aby se spokojila s tím, uvědomuje-li věřícím, že manželství jest pokládáno pouze za nutné zlo. Pod tlakem názoru, který pokládá manželství za nutné zlo, byl nejprve prohlášen princip monogamický za princip všeobecně závazný; dále stvořil pak uvedený názor pravidlo, dle něhož jest manželství poměrem, který věřící může uzavřít vůbec pouze jedenkrát z celého svého života.

Pravidlo právě uvedené se však v celém svém rozsahu při životě neudrželo; a to pro ohledy na názory světských právních systémů, kterým ve všech územních oblastech, kde se křesťanství tou dobou šíří, jest naporstho cizí myšlenka, že by bylo v zájmu sociálního pořádku třeba, aby bylo uzákoněno pravidlo, které po smrti manžela jednoho zakazuje manželův druhému vstoupiti v nový manželský sňatek. Křesťanský lid nezvykl si viděti v opětovném sňatku vdovce, nebo vdovy něco, co by se nedalo sloučiti s náboženstvím, které vyznává. A tak přes to, že původně křesťanství zakazovalo opětovné sňatky vdovců a vdov, přes to, že přestoupení zákazů bylo leckdy sňatky těžkého pokání, skončil vývoj v tomto směru ústupem. Již prvoční církve křesťanské spokojily se konec konců tím, že opětovnému sňatku manžela ovdovělého pouze odpírají požehnání, pokládajíce jej však za sňatek platný.

Z názoru, který hlásal, že manželství lze uzavřít pouze jedenkrát za celého života, zbyl ovšem velmi závažný jeho zlomek:

Manželství se zrušuje pouze smrtí jednoho z manželů.

Rozumí se, že i tento názor narážel u lidu, který přijímá křesťanství, na odpor. Jeť, jak jsme byli viděli, v úplném nesouhlasu se světským zákonodárstvím všech územních oblastí, ve kterých se v těchto dobách křesťanství šíří.

S protichůdnými názory pohanskými má křesťanství boj poměrně lehký: Zrodily se v lidu, který neznal pravého Boha jediného a nemohou tudíž býti směrodatnými pro věřícího křesťana.

Těžší boj jest s názory práva židovského. Vždyť Bůh Židovstva jest i Bohem křesťanů a jeho příkazů jest poslouchati i nadále.

Křesťanství pouští se v tento boj a ospravedlňuje nerozlučitelnost manželství následovně:

Základním názorem práva božského, odvozeného z evangelia, jest úplná rovnost ženy a muže před zákonem. Není-li tedy dle práva židovského manželce dovoleno rozloučiti manželství, nesmí tak býti dovoleno ani manželce. Pravidlo, které činí manželce manželství nerozlučitelným, prohlašuje se za směrodatné pro posouzení otázky, zda původně manžel měl, či neměl právo, manželství rozloučiti. A tvrdí se: Původně neměl ani muž práva provésti manželskou rozluku. Trvání manželství, které činí dle slova božího oba manžele »jedním tělem«, nepodléhá vůli lidské: »Co Bůh spojil, člověk nerozlučuje«. Dopřává-li později právo židovské muži právo, aby zapudil svoji manželku, činí tak pouze »pro tvrdost jeho srdce« proti vlastnímu svému lepšímu přesvědčení; jest tedy povinností víry křesťanské, aby židovský názor o nerozlučitelnosti manželství na žádost ženinu doplnila po rozumu čistého práva božského názorem o nerozlučitelnosti manželství na žádost manželovu.

Zdá se ovšem, že tato argumentace zdála se v dobách, které nám tanou právě na mysli, leckomu, kdo znal pravou podstatu a dějinné pozadí židovských názorů o manželství, argumentací, která sama o sobě nikterak nepostačuje. Máme aspoň za to, že právě tato okolnost spolupůsobila při vzniku

Paulova výkladu, dle něhož jest manželství pokládáno za »veliké mysterium«; vždyť právě tento výklad má jeho tvůrce posilniti v přesvědčení, že manželství jest poměrem nerozlučitelným přes opačné názory posvátných knih jeho vlasti. Jenom ve spojení s výklady, které považují manželství za veliké mysterium, troufá si Paulus stvořiti pravidlo: »Nechť žena neodlučuje se od svého manžela a manžel nechť nezapuzuje své ženy.«

Tím, že prvoční názory křesťanské prohlásily nerozlučitelnost manželství za princip právní, není ještě řečeno, že by byly již vůbec zpředu odmítaly možnost prolomiti v určitých případech zvláště závažných tento princip účelnými výjimkami:

1. Paulus sám dopouští rozluku manželství v tom případě, ve kterém by jeden z manželů přijal víru křesťanskou, kdežto druhý se vzpírá následovati tohoto příkladu a ztěžuje křesťanskému manželovi výkon jeho víry.

Tato výjimka Paulova byla v dobách, které nám tanou právě na mysli, zajisté výjimkou velice účelnou. Vždyť případy, o něž jde, byly v prvních dobách propagace křesťanské víry velmi časté, a jest patrné, že se tato výjimka dá zcela dobře uvést v soulad s oněmi výklady Paulovými, které prohlašují manželství za veliké mysterium. To proto, že tyto výklady vznikly na základě allegorie, která přirovnává poměr mezi manželem a manželkou ku poměru mezi Kristem a jeho církví.

Vůdčí ideou, proč že vlastně mystický charakter manželství vede k prohlášení zásady, dle níž jest manželství poměrem nerozlučitelným, jest idea: Jako svazek Krista s církví potrvá po věčné časy, tak i svazek manželský mezi mužem a ženou má zůstatí nedotknutelným po dobu jejich pozemského života.

I jest patrné, že výklady tohoto druhu mohou dopadati pouze na manželství, ve kterých jsou oba manželé křesťany, anebo ve kterých lze aspoň chovati naději, že příklad manžela-křesťana přiměje svého času spolumanžela, aby se rovněž přichýlil k víře Kristově.

2. Otázkou, kterou křesťanská filosofie v prvních dobách svého vývinu nedovedla vůbec uspokojivě rozřešiti, jest otázka, zda lze dovoliti rozloučení manželství v tom případě, kdy

manželství bylo porušeno cizoložstvím manželčíným nebo cizoložstvím manželovým.

a) Utkal-li se názor o nerozlučitelnosti manželství vůbec s odporem širokých vrstev lidu v územích, ve kterých se křesťanství původně šíří, jest jisto, že tento odpor musil býti nejsilnější v těch případech, kdy mělo býti trváno na nerozlučitelnosti manželství i tehdy, bylo-li porušeno manželčíným cizoložstvím. V těchto případech totiž zákonodárství světská manželu přímo rozkazují, že nevěrnou manželku musí od sebe zapudit a tím i zrušiti manželské soužití. V Řecku zaujímá zákonodárství stanovisko, dle něhož manžel, zvěděl-li o manželčině cizoložství, a žije-li přes to s ní nadále, pozbývá občanské cti a tím ovšem i práv občanských. V Římě, ač té doby jeví se zde ze vznešených kruhů římských již značný úpadek mravní, stanoví zákon Julián, který pochází z doby bezprostředně předcházející vzniku křesťanství, že manžel, který nezapudí cizoložné manželky, hřeší na veřejné mravopověstnosti jako neřestný kuplíř, a že propadá témuž trestu, jako on. Nejpřísnější jest pak ve svých názorech právo židovské, které tou dobou dozrává ještě úplného souhlasu u učených vykladačů zákona i tehdy, jsou-li jinak prodchnuti ideami lidskosti a sociální snášlivosti: Tak slavný Philon vykládá zřetelně, že manžel, který se smíří s manželčíným cizoložstvím, jest spoluvinníkem manželčina zločinu, a že tedy propadá zároveň s ní trestu smrti.

Proti těmto názorům světského práva není křesťanství úplně beze zbraní: Můžeť se odvolati na to, že pravou a základní křesťanskou ctností jest odpouštění, a že by nebyl hodným slouiti křesťanem ten, kdo za vlastní hříchy čeká odpouštění od věčné shovívavosti boží a sám odpustiti nedovede.

Ježto však názory světského zákonodárství, které zakazují manželovi, že nesmí seřvat v manželském poměru s cizoložnou manželkou, jsou v souhlase i s mravnostním cílením širokých vrstev lidu, děje se, že si ten který hlasatel křesťanství netroufá svůj ideál absolutní nerozlučitelnosti manželského svazku cele vtělit v praxi života a že dopouští z pravidla o nerozlučitelnosti manželství výjimku pro případ manželské nevěry ženy.

O tom, jak mocně zde působil tlak mínění širokých vrstev lidu, svědčí jasně zjev, že již pisatel evangelia Matoušova v rozporu s výklady obsaženými v ostatních třech

evangeliích klade samu Kristu v ústa výrok, že manželství jest nerozlučitelné »kromě případu ženina cizoložství«.

Rozpor sám lze vyložiti snadno:

Kristus silně pobouřil mínění oficielního židovského kněžstva své doby právě tím, že žádal i pro hříchy, který se jeví býti soudobému Židovstvu zločinem nejstrašnějším, pro manželčino cizoložství, shovění a odpuštění. Pisatel evangelia Matoušova netroufá si tedy opakovati názor Kristův v plném jeho dosahu a netraduje ve svém podání nic více a nic méně, než onen humánní názor některých Talmudistů své doby, kteří právo manželovo na zapuzení manželky omezují na případ, kdy se manželka dopustila cizoložství.

Že pak i odpor širokých vrstev lidu řeckého a římského nuří leckterého z čelných křesťanských filosofů k ústupu při řešení otázky, o kterou jde, dokazují názory Tertullianovy, Lactantiovy a Origenovy, které v rozvahách o rozporu ostatních evangelií s evangeliem Matoušovým následují textu evangelia tohoto. A není snad nezajímavé, že později i Augustinus, tento, jak vyložíme co neviděli, neochvějný hlasatel absolutní nerozlučitelnosti manželství jest přece jenom tu a tam během své literární tvorby trápen pochybnostmi, zda princip nerozlučitelnosti manželství bude lze v praxi života provésti i v těch případech, kdy manželství bylo porušeno manželčinou nevěrou.

b) Pokud křesťanská filosofie hlásá, že manželství jest svazkem nerozlučitelným i tehdy, bylo-li porušeno nevěrou manželovou, utkává se sice v rozporu s právními názory lidu egyptského, řeckého a římského, jest však v naprostém souladě s názory lidu židovského. Dle posvátných knih židovských jest manželství pro manželku vůbec poměrem nerozlučitelným a z tohoto principu není tu dopuštěna výjimka ani pro případ, že by se manžel byl dopustil manželské nevěry.

Tato okolnost má za následek, že většina křesťanských filosofů bez rozpaků, odvolávajíc se na názory těchto knih, které zůstávají posvátnými i křesťanstvu, zakazuje rozluku manželskou pro nevěru manželovu.

Pouze u některých z křesťanských filosofů setkáváme se s výklady, které dovozují, že z principu hlásajícího nerozlučitelnost manželství jest dovolena výjimka i pro cizoložství manželovo. A též toto počínání chápeme: Viděli jsme na

svém místě, že křesťanství, a to právě při příležitosti úvah o manželství, hlásá názor, dle něhož po rozumu práva božského má před zákonem panovati úplná rovnost muže a ženy. Jestliže tedy ten který křesťanský filosof připouští rozluky manželství z důvodu nevěry manželčiny, což divu, že pod tlakem vůdčí zásady právě uvedené, nerozpakuje se přiznati právo na rozluky manželství i manželce z důvodu cizoložství manželova.

II. Státní církev Východořímská.

V říši Východořímské nemohla si křesťanská filosofie zachovati původní své názory o nerozlučitelnosti manželství.

Okolnost, že křesťanství bylo prohlášeno za náboženství státní, měla ve východní polovici římské, kde se státní moc udržela při plné životní síle po celá staletí, za následek, že organizace církevní byla zde zúplna pohlcena organizací státní: Byloť zde povoláno duchovenstvo k tomu, aby samovládnému císaři a jeho zřízcům pomohlo spravovati široké vrstvy lidu v duchu platných zákonů státních.

Ani císařova moc zákonodárná, ani státní moc správní nechápala, z jakých důvodů vznikl v křesťanství názor, že manželský svazek nelze vůbec rozloučiti. Vždyť důvody tohoto názoru nejsou rázu ani sociálního, ani státně-politického, nýbrž vyprýštily z citového zanícení ryze náboženského, vycházejíce z učení o povinnosti věřících k pohlavní čistotě nebo aspoň k zdržlivosti.

I nezbývá nové církvi státní než, aby přivolila ke kompromisu mezi příliš přísnými názory křesťanské věrouky a příliš volnými názory dosavadního pravozalectva říše.

Pokusy o kompromis mají tu všechnu naději na úspěch:

Úplné pohlcení organizace církevní organizací státní má za následek, že se duchovenstvu staly přístupnými vysoké úřady státní; zbožnost nejvyššího samovládce říše zaručuje pak, že poradní hlas duchovenstva nebude oslyšán. A z druhé strany pozorováno: I vzdělaným kruhům laickým se bylo tou dobu zajisté již ujasnilo, že názory, které dovolují manželům rozloučiti manželský svazek na základě vzájemného souhlasu, nejsou sociálně zdravými, poněvadž jsou netečny k osudům potomstva z manželství vzešlého, a že názory, které dokonce dovolují kterémukoliv z manželů zrušiti manželský svazek pouze na základě vlastní

libovůle, jsou sociálně přímo rozkladnými, poněvadž vůbec podrývají instituci manželství sama.

Cesty, jimiž se běře snaha křesťanství povýšeného na náboženství státní, chtějíc umravniiti a ozdraviti sociální život doby za pomoci ujednacení věroučných a státně-politických názorů na otázku manželské rozluky, jsou zcela zřetelné:

Nejprve usiluje křesťanství přirozeně o to, aby ze systému právních názorů o manželství bylo odstraněno pravidlo, které dává každému z manželů právo, aby rozloučil manželský svazek dle své libovůle. Tyto snahy jsou korunovány výsledkem velice záhy. Již zákoník Theodosia II. zakazuje tento způsob manželské rozluky a stanoví, že pro příště jest rozluka dovolena jednak z určitých důvodů zákonem výslovně stanovených, jednak na základě obapolného srozumění obou manželů.

Tímto úspěchem se však křesťanství nikterak nespokojuje. Bojuje dále za to, aby byla zakázána rozluka manželství i na základě obapolného srozumění manželů, a aby skutečnostmi, které zákon uzná za důvod rozluky, byly opravdu jenom skutečnosti vážné, skutečnosti, které manželské soužití opravdu znemožňují.

Po úsilí, které trvá více než sto let, došlo Novellami císaře Justiniána ke kompromisu, který sice něhovi zúplna názorům křesťanství, který jest však způsobitým dáti právním názorům o manželské rozluce ráz názorů, které princip prolamují jenom v případech hodných skutečně ohledů. Pro příště jest rozluka manželství na základě obapolného souhlasu manželů zakázána, leda, že by se manželé k ní odhodlali pouze proto, že chtějí po celý další svůj život žiti v čistotě.

Za důvody, z nichž jeden manžel může žádati rozluky manželství, uznává zákonodárství Justiniánovo předem činy, jimiž jeden z manželů těžce se byl prohřešil na svých manželských povinnostech.

Za činy takové se pak pokládají:

1. Cizoložství manželčino, kterému se staví na roveň skutky, svědčící o lehkých mravech manželčiných, a cizoložství manželovo, vedlo-li k navázání trvalého poměru s cizí ženou, a nechce-li manžel tento poměr přerušiti.

2. Úklady o život.

3. Umělý potrat manželčin bez vědomí manželova.

4. Poklesky manželovy proti cudnosti a cti manželčině, jmenovitě nespravedlivé obvinění z cizoložství.

5. Bezduvodné opuštění jednoho manžela druhým.

Kromě těchto případů dovoluje pak Justinian manželskou rozlukou v některých případech, ve kterých jest manželské soužití znemožněno, aniž by bylo lze přičísti kterému-koliv z manželů k vině.

Těmito případy jsou:

1. Šílenost nebo malomocenství.
2. Manželova impotence.
3. Upadnutí v zajetí, nebo ve stav otrocký.

K důvodům obého druhu přičiňuje ohled na bezpečnost státu a na bezpečnost samovlády císařovy důvod velezrády jednoho z manželů; a pro ohledy na křesťanskou věrouku dovoluje státní správa dále, aby manželství bylo rozloučeno, přestoupí-li jeden z pohanských manželů k církvi Kristově, kdežto druhý se zdráhá tak učiniti; vstoupí-li jeden z manželů v řeholi; stane-li se manžel biskupem a konečně, přeruší-li jeden z manželů svátostnou povahu křtu tím, že byl křtem vlastním svému dítěti.

Není zajisté sporu o tom, že k leckterým ustanovením zákonodárství Justinianova přistupuje křesťanství pouze nerado. Vidouc však nezbyti, plní loyálně předpisy platného zákonodárství.

Získavši si takto důvěry státní moci, ujímá se křesťanství praktického soudnictví u věcech manželských za souhlasu státu. A tím nabývá církevní moc v praxi života přirozeně velmi často příležitosti, aby, aniž by se dostala v jakýkoliv konflikt s mocí státní, uklidnila po rozumu názorů náboženství, které věřícímu velí shovívavost a odpuštění, rozkoly manželské, které by dle státního zákonodárství končily rozlukou manželství.

III. Církev Římskokatolická.

A) V dobách počátků svého vývoje.

Zjev, že v říši Východořímské byla po prohlášení křesťanství za náboženství státní organizace církevní zúplna pohlcena organizací moci státní, a zjev, že na východě jsou hodnostáři duchovní pokládáni za zřízence, kteří v prvé řadě slouží státu a samovládě císařově, mají za následek, že se

duchovenstvo Západní polovice říše bylo zúplna odcizilo duchovenstvu východořímskému.

Na Západě moc státu římského nemá téže přitažlivosti pro kruhy duchovenské jako na Východě, poněvadž se očitě vidně ocitá v úpadku. Státní moc ve vznikajících říších germánských jest z plna srdce nenáviděna jak kruhy duchovenskými, tak širokými vrstvami lidu římského. V tomto prostředí zapouští tedy snadno kořeny myšlenka, že by bylo možno podřídit veškeren sociální život zákonodárství moci duchovenské, bude-li řádně zorganizována. Toť jsou základní názory filosofie Augustinovy, které se během času vžívají ve všeobecné přesvědčení jak kruhů duchovenských, tak širokých vrstev lidových.

Jakmile pak byl již položen první základ k jednotné organizaci církve Západní tím, že se kruhy duchovenské dobrovolně podvolují nejvyšší autoritě biskupa římského u věcech církevní správy i u věcech věroučných, počíná se zároveň jevit snaha, aby ona organizace, kterou jest křesťanství spíalo na Západě říše římské, byla uznána za jediné možnou a jediné přípustnou organizaci pro křesťanstvo veškero. I vznikají snahy, které usilují o to, aby jedinečná oprávněnost církve římskokatolické byla věřícím dokázána z nejstarších památek křesťanství, z památek, které svědčí o životě o názorech sama zakladatele víry a jeho učenníků: Již Kristus, ustanoviv Petra za hlavu všeho křesťanstva, rozkázal tím zároveň, že křesťanstvo na věčné časy musí býti poslušno rozkazů biskupa římského.

Za tohoto stavu věcí chápeme zajisté, že se u křesťanských filosofů západořímských jeví té doby zároveň usilovná snaha, aby věrouka jimi hlásaná neobsahovala nic jiného, než to, v co věřilo křesťanství do nejstarších.

Filosofů křesťanských na Západě není nikterak tajno, že původní křesťanské názory, vidouce v manželství pouhé nutné zlo, omezovaly je na míru nejmenší a že tedy pokládaly za ideál náboženského života, zdaří-li se věřící přesvědčiti, že manželství jest institucí nerozlučitelnou. I jedná se jim tudíž nyní o to, aby toto přesvědčení bylo všeobecné a bez výjimek zavedeno v život věřících.

Za prostředek, který dovede ke kýženému cíli, pokládá křesťanská filosofie v prostředí, které nám tane právě na mysli, prohlášení manželství za poměr »svátostný«, t. j.

za poměr, ve kterém má náboženské zanícení věřících viděti poměr, který byl založen pro lid a pro jeho dobro vůli a prozřetelností božskou, a který si tudíž žádá, aby jej křesťanská věrouka pokládala za zjev posvátný par excellence.

Křesťanská filosofie této doby ví velice dobře, že názory pohan-ské, které pokládaly instituci manželství za svazek posvátný, měly v praxi života za následek, že se manželské poměry těšily v dobách rozkvětu těchto pohan-ských názorů náboženských značné stabilitě, a to přes to, že dle platných pravidel právních měl manžel na vůli zapudit svoji manželku úplně dle svojí libosti.

Úpadek pohanství, který se již nyní jeví všeobecně a úplně, vnucuje křesťanským filosofům přirozené mínění, že důvodový podklad pohan-ských názorů o »svátostné« povaze manželství jest nyní již úsilím věroučných křesťanských učitelů věků předchozích stlačen pod práh vědomí širokých vrstev křesťanského lidu; i není již obav, že by pohan-ský způsob myšlení kdy ožil a ohrozil věrouku křesťanskou nebezpečím směsi s názory pohan-skými.

A s druhé strany pozorováno: Zkušenosti dosud nabyté ukázaly, že Paulovy názory o »tajuplnosti« manželství, názory, které prýšší z allegorického přirovnání manžela ke Kristu a manželky k církvi, jsou přece jenom rázu příliš orientálního, než aby si dovedly na stálo podmaniti střizlivou usuzovací schopnost lidu řeckého a římského, a než aby, samy o sobě, přesvědčily lid o tom, že manželství jest poměrem nerozlučitelným.

I neostýchá se nyní křesťanská filosofie přiznati manželství povahu poměru svátostného, chtějíc tímto ústupkem, učiněným názorům širokých vrstev lidu, zdůvodniti, proč manželství jest svazkem nerozlučitelným.

Vlastním tvůrcem křesťanské nauky o svátostné povaze manželství jest Augustinus, který, mluvě v cejných svých spisech o manželství, neužívá již dříve obvyklého výrazu Paulianského »mysterium«, nýbrž dává manželství název — odtud tradicionelní — »sacramentum«. Genese i obsah jeho nauky vysvětluje při studiu jeho spisů věnovaných manželství zcela jasně:

Cílem vývodů Augustinových jest snaha, aby bylo dokázáno, že manželství jest poměrem nerozlučitelným. Prostředkem, který má dovésti k tomuto cíli, jsou pak

vývody, které dokazují, že manželství jest dle názorů křesťanských pojmově poměrem »svátostným«: Bůh stvořiv Adamovi Evu k tomu cíli, aby jako manželé »tvořili jedno tělo«, ustanovil, že manželství jest poměrem nerozlučitelným a zároveň učinil z manželství instituci původu božského, tedy instituci posvátnou již dle vlastní svojí podstaty. Pohanské názory o svátosti poměru manželského byly důkazem, že vědomí božského příkazu v tomto směru nevymizelo ani u lidu, který se napotom v ostatních směrech odchýlil od víry v boha jediného.

Jak vidíme, jest logický postup vývodů Augustinových zcela obdobný logickému postupu vývodů Paulových. I Paulovi šlo svého času o to, aby přesvědčil lid o tom, že manželství dle své podstaty jest poměrem nerozlučitelným; netroufaje si však navázati přímo na názory lidu řeckého a římského, které vidí v manželství poměr svátostný, vykládal Paulus pouze, že manželství jest »velikým mysteriem« a to proto, poněvadž jest poměrem obdobným poměru, který víže Krista k jeho církvi. Augustinus zachovává logický postup Paulův úplně, jenom se již nespokojuje s mystickou narážkou Paulovou, nýbrž prohlašuje otevřeně, že křesťanství vidělo odevždy v manželství poměr svátostný.

Autorita Augustinova jest v dobách, ve kterých církev římskokatolická podniká propagaci víry křesťanské v krajích germánských a slovanských, autoritou, proti které si epigoni vůbec netroufají se vzepřiti: Vděčná filosofie potomní nezapomíná, že duševním otcem novotné organizace křesťanské církve římskokatolické byl Augustinus, ježto právě on svým líčením »obce boží« vzbudil v duchovenstvu touhu po skutečné vládě světské, která by se rozpíjala po veškeru křesťanském světě. I jest patřno, že se právě Augustinovy spisy těší v dobách následných oblibě a vážnosti nejvyšší.

A tak chápeme, že již váha slova Augustinova byla by sama musila stačiti k tomu, aby církev, která děkuje za svůj vznik Augustinově obrazotvornosti a výmluvnosti, přejala do slova i jeho názor o absolutní nerozlučitelnosti manželství; a to přes to, že církev římskokatolická musí věděti ze zkušeností, které křesťanství bylo s názorem hlásajícím absolutní nerozlučitelnost manželství učinilo v dobách předchozích, kolik nesnázi způsobí tento názor klidnému a rychlému roz-

šíření křesťanské víry v sociálním prostředí germánském i slovanském.

Bylo by ovšem omylem, kdybychom se domnívali, že dějiny názoru o naprosté nerozlučitelnosti manželství křesťanů neměly v církvi římskokatolické prázdných variací, a že tato církev — na rozdíl od církve východní — dovedla tento názor pro vždy uchránit jakékoliv poruchy.

Jedno jest jisto:

Věrouka římskokatolická chce ve všech historických obdobích církevního vývoje udržeti neztenčenou platnost zásady, hlásající naprostou neroluzčitelnost manželství.

Avšak:

Po celá staletí jsou skutečné poměry, ve kterých církev žije, silnější, nežli její vůle. Teprve v posledních staletích církevního vývoje uplatňují se v politice církevní důvody tak mocné, že církevní praxe nedopouští z principu naprosté nerozlučitelnosti manželství výjimek ani zjevných, ani skrytých.

B) V období rozmachu říše Francké.

Do rozvratu říše Západořímské církev Římskokatolická, chtějíc rozšířit pravověrné křesťanství v říších germánských, které byly vznikly na územních oblastech říše zaniklé a bojujíc v první řadě proti Arianismu, který se byl zatím stal ve většině těchto říší náboženstvím vládnoucím, užívá pomoci říše Francké, jejíž lid, dosud pohanský, přejal roku 496 z rukou Říma křesťanství pravověrné.

Vzrůst a mocenský rozkvět říše Francké brání církvi římskokatolické v tom, že nemůže učiniti skutkem svoje záměry po dosažení světovlády. V dobách, kdy rozkvět říše Francké vyvrcholuje císařstvím Karla Velikého, zdá se dokonce, že církev římskokatolická v této říši dočká se osudu, který potkal církev východní v císařství Východořímském.

Pohnuté děje, které tu prodělává římskokatolická církev, dávají tušiti, že tato církev stěží asi ušetrí na tvrdšíjším fedrování zásad o naprosté nerozlučitelnosti manželství, uvidí-li, že její učení naráží u vlivných činitelů světské moci na příkrý odpor.

Zásada, o kterou jde, skutečně se pak srazila v tomto sociálním prostředí s nejcitovějším přesvědčením jak mocných tohoto světa, tak širokých vrstev lidu. U kmenů germánských,

mezi nimiž církev římskokatolická počíná šířiti pravověrné křesťanství, právě tak jako u kmenů slovanských, s kterými církev římskokatolická přichází ve styk o něco později, převládají názory, dle nichž jest provdaná žena úplně pod mocí svého manžela. Dle výrazu barbarské latiny Germánů této doby jest v manželovu mundiu nebo mundeburdiu, dle domácích našich výrazů slovanských jest jeho »věz-něm«, jeho »robou«.

U kmenů germánských i slovanských nalézá křesťanství opět názory, dle nichž manžel jest pánem nad životem a smrtí svojí manželky, a dle nichž může rovněž manželské soužití zrušiti kdykoliv mu jest libo. Za nejzávažnější důvod manželčina zapuzení manželem jest pak ovšem i tu pokládáno manželčino cizoložství. Nesnášeli-li proselyté řečtí, římstí a židovští v dobách prvotního křesťanství názor o nerozlučitelnosti manželství se ženou cizoložnou, propuká u kmenů germánských a slovanských, slyší-li lid hlásati tento názor, přímo zděšení. Jsouť zde názory, které vidí v cizoložství provdané ženy zločin nejstrašnější právě v plné svojí síle. Pro zločin provinilé ženy není odpuštění; veškeren lid žádá si neúprosně její smrti i tehdy, kdyby manžel jevil snahu manželce prominouti.

V sociálním prostředí, v němž se zde křesťanství šíří, v prostředí, v němž nelze cit lidu utlumiti chladným rozumováním, výklad o nespravedlnosti názoru, který nevěru ženinu pokládá za něco zcela jiného než nevěru manželovu, nikterak nepůsobí. Daří-li se hlasatel křesťanství během času přesvědčiti lid, že i cizoložné ženě jest dopřáti času, aby se kála, jest to vše, čeho lidskost může docílit v prostředí této citové síly a vášnivosti. Nutiti manžela k společnému soužití se ženou, která byla na manželi takto těžce zhřešila, naprosto nelze, a bylo by nebezpečno zakazovati manželů, který se spokojuje pouze zapuzením cizoložné ženy, že nesmí uzavřít sňatek nového.

A tak se nedivíme, že pouze nejstarší z kázeňských knih církevních, z knih, které obsahují pravidla přísného soudnictví zpovědního — »libri poenitentiales«, »knihy kajicné« — trvají na pravidlu o naprosté nerozlučitelnosti manželství neúprosně. A chápeme, proč pozdější z těchto dokumentů soudní praxe církevní všeobecně dopouštějí z principu nerozlučitelnosti manželství výjimku pro manžel-

čino cizoložství právě tak, jako veškery církevní sbory, které byly konány v tomto období.

Jakmile pak byla církevním soudnictvím připuštěna tato prvá výjimka, nemá již církev dosti síly, aby se ubránila žádostem o povolení rozluky v případech, ve kterých se manželka sice nedopustila cizoložství, ale na manželství byla jiným způsobem těžce zhřešila. Prameny z doby, která nám právě tane na mysli, dopouštějí tedy manželskou rozluku předem v případech, činila-li manželka úklady životu svého manžela, opustila-li ho proti jeho vůli, nebo zdráhá-li se sledovati manžela v nové jeho bydliště.

A dále:

Zájmy, které vládci v těch kterých územních oblastech mají na tom, aby v dobách bojů s nepřáteli z venčí a zároveň i v dobách vnitřních bouří měli vždy co možná největší hotovost branného lidu, nutivají pak leckdys církevní kruhy, aby se nebránily rozluce manželství dosavadního a novému sňatku manželovu v těch případech, ve kterých jest jisto, že manželské soužití jest znemožněno, aniž by manželce bylo lze věc přičísti k vině. I bývá dopuštěna rozluka manželství i tehdy, upadla-li manželka v nepřátelské zajetí, nebo, je-li stížena malomocenstvím — leprou.

Za tohoto stavu věcí není konečně s podivem, že křesťanský názor, který hlásá rovnost muže a ženy před právem božským, názor, který církev římskokatolická i v tomto sociálním prostředí činí základem svého praktického soudnictví, mívá leckdys během času za následek i další prolomení principu nerozlučitelnosti manželství, prolomení dopuštěná na prospěch manželky, které jest bez její viny znemožněno manželské soužití.

Tento další vývoj děje se pak způsobem velmi zajímavým, avšak pro sociologa zúplna pochopitelným:

Církevní soudnictví pokládá za možno dopustiti manželce rozluky manželství dle obdoby oněch případů, ve kterých se dopouští rozluka mužům z důvodů, které nelze manželce přičísti k vině, a nikoliv dle obdoby případů, kdy manželka byla skutečně zavinila rozvrat manželský. Dle názorů, které hluboce tkví v právním přesvědčení lidu, jest provdaná žena úplně pod mocí svého manžela: I zdá se tedy býti názorovému obzoru prostředí, které nám tane na mysli, holou nemožností, že by se muž mohl na svojí manželce čím-

koliv provinili. Jest tedy jasno, že snahy, které chtějí ženu a muže zrovnoprávniti co do možnosti provésti manželskou rozluky, mohou obracet svůj zřetel pouze na analogii oněch případů, ve kterých jest dopřáno muži rozloučiti manželství, aniž by se byla manželka proti manželovi čímkoliv provinila.

A tak si vysvětlujeme, že prameny z dob, které nám tanou právě na mysli, nedávají manželce právo na provedení rozluky manželství z důvodů manželova cizoložství, že však ji zmocňují, aby zažádala za rozluky, pozbyl-li manžel svobody, je-li stížen malomocenstvím, ba i dokonce tehdy, je-li dokázáno, že manžel není již schopen manželské soulože. —

Ústup, který takto zahájila církev římskokatolická ve svých názorech o nerozlučitelnosti manželství pro protichůdné názory širokých vrstev lidu, mezi nímž šíří křesťanství, není té doby znemožňován naukou, která spatřuje v manželství svátost.

Naopak lze říci, že se v tomto období dějin církve římskokatolické Augustínova nauka o svátostné povaze manželství vůbec nijak význačně neuplatňuje. A i tato věc jest sociologu snadno vysvětlitelná:

Vyložili jsme již, že původní křesťanství v počátečních svých dobách, narazivši u pohanských Řeků a Římanů na názor o posvátné povaze manželství, netroufalo si nikterak převzítí jej, poněvadž chovalo obavy, že by se s tímto názorem mohly vmísiti ve věrouku křesťanskou základní prvky dosavadního pohanského náboženství nových vyznavačů křesťanství. A uvedli jsme, že se manželství u Řeků a Římanů těšilo nimbu instituce přesvaté proto, poněvadž se dle lidových názorů řeckých a římských pokládá manželské společenství muže a ženy za svazek, který manžele spojuje ve společné rodinné víře, záležející v uctívání předemřelých manželových rodinných předků.

Víra, která záleží v uctívání předků rodiny manželovy, jest pak u národů germánských i slovanských v dobách, kdy se tyto národové dostávají ve styk s vírou křesťanskou, přímo na nejvyšším bodu svojí moci a působivosti:

Zdařilo-li se původnímu křesťanství u řeckých a římských proselytů během času vyplnění víru v božskou moc rodinných předků bez jakéhokoliv kompromisu, jest církev římskokatolická, pracujíc v sociálním prostředí germánském a slovanském, po zápolení trvajícím celá staletí konec konců

nucena, aby této víře učinila dalekosáhlý ústupek. Zavádí jako všeobecný svátek církevní slavnost, která se koná na počest všech předemřelých generací rodinných, slavnost »Dušiček«; a jenom takto může doufat, že odvrátí široké vrstvy lidu od víry v božskou moc zemřelých předků, a že svede jeho pohanské nazírání na cestu, která nepovede již k popírání ideje vzývající Boha jediného a nadpřirozeného.

Názory o posvátnosti manželského poměru mají tu pak za následek leckdes a leckdys zjev, že kmeny germánské a slovanské pokládají manželské společenství ženy a muže za svazek tak svatý, že náboženské zvyklosti lidu velí ovdovělé ženě, aby si sama dala nad hrobem svého manžela smrt, a aby tak prokázala, že chce se svým manželem a pánem sdílet již ihned osud života nadpozemního.

I chápeme, proč u křesťanských filosofů, žijících v této době, vzniká snaha utlumit působivost Augustinových výkladů o svátostné povaze manželství, a proč se knihy kajícího, které pocházejí z těchto dob a které dávají kruhům duchovenským na ruku, jak by bylo nejsnáze lze ovládnouti smýšlení lidu, nijak zvláště nerozepisují o »svátosti« manželství.

C) V období počátků snah theokratických.

Když po rozvratu říše Francké církev římskokatolická může chovati naději, že nastává doba, kdy bude moci uplatnit svoje snahy, které směřují k tomu, aby ovládla veškeren sociální život doby na úkor moci panovníků světských, vrací se jak církevní teorie tak církevní praxe k názorům, které hlásají neprolomitelnost nerozlučitelnosti manželství a zrušuje veškeré ústupky, ke kterým byla donucena ve svých názorech na manželství během období předchozího.

Tak Remešský Hinkmar, jehož věhlas zastihuje na čas autoritu samy stolice papežské, obhájí návrat k původnímu nazírání církve obsáhlými traktáty dokonce proti zájmům kruhů knížecích. Naprostá nerozlučitelnost manželství jest pak hlášána i všemi církevními sbory, které se konají v tomto novém dějinném období. A knihy kajícího, které pocházejí z této doby, neznají již zase z principu nerozlučitelnosti manželství žádných výjimek, a nemají již nijakých obav pro opačné přesvědčení širokých vrstev lidu.

Příčiny názorového obrátu jsou jasné:

Církevní organizace počíná míti převahu nad organizací moci světské. I nelení a dává průchod zásadě, kterou musila

mnohokrát dříve zapřítí proti svému přesvědčení. A dále: Úpadek organizace moci světské na Východě má za následek, že církev římskokatolická očekává s napětím, zda její úspěchy nepohnou církev Východní k tomu, aby nyní konečně uznala primát biskupa římského a pomohla rozšířit převahu duchovní moci nad mocí světskou v celém světě křesťanském.

I záleží tedy nyní církvi římskokatolické více, než kdy jindy, na tom, aby tu byly po ruce doklady, že jenom ona odevždy věrně setrvává při stěžejních zásadách prvotního křesťanství, a že tudíž jenom ona jest hodna sloužit pravou dědičkou církve Kristovy.

V tuto dobu spadá zároveň opětovné zdůrazňování svátostné povahy manželství.

A i tuto věc chápeme snadno:

V době, kdy církev římskokatolická byla nucena, aby dopouštěla z principu nerozlučitelnosti manželství četné výjimky, nebylo by stálo s touto povolností zajisté nijak v soulase, kdyby její věrouka byla zvláště zdůrazňovala svátostnou povahu manželství. Hlásá-li nyní církev římskokatolická naprostou nerozlučitelnost manželství, může ovšem opět zdůrazňovati i svátostnou povahu tohoto poměru.

Dále nesluší pak přehlížeti:

V době, která nám tane právě na mysli, jedná se církvi římskokatolické, aby na úkor světského soudnictví a zákonodárství dostala ve výhradnou svoji moc zákonodárnou i soudní pokud možno nejvíce sociálních poměrů. Prostředkem, který má posloužiti církvi k tomu, aby tohoto svého cíle dosáhla pokud možno nenápadně, jest zdůrazňování názorů, dle nichž se určité právní poměry dotýkají přímo nebo nepřímo oněch institucí křesťanské věrouky, které tato věrouka pokládá za instituce zvláště posvátné, a dle nichž přísluší ohledně poměrů tohoto druhu zákonodárství i soudnictví církvi.

Církev římskokatolická dobře ví, jak důležitou složkou všeho sociálního života jsou poměry manželské, a jakou moc má v rukou ten, kdo jest u věcech manželských zákonodárcem i soudcem: I snaží se tedy v prvé řadě o to, aby zákonodárství a soudnictví u věcech manželských bylo jí právem světským přiznáno jako výhradní její doména. A k dosažení tohoto cíle nemůže přirozeně přispěti nic účinněji, než, je-li

právě znovu zdůrazňována svátostná povaha manželství. V období, které líčíme, traduje tedy církev římskokatolická současně princip naprosté nerozlučitelnosti manželství a názor o svátostné povaze manželského poměru.

DI V období vyvrcholení ideí theokratických.

Po skončení bojů zahájených Řehořem VII. s římsko-německým císařstvím o otázku investitury nadchází církví římskokatolické již doba, ve které může svoji touhu po ovládnutí všeho života světského pokládati za splněnou.

V této době, kdy se má církevní zákonodárství a soudnictví rozepíati nad vši právní moudrostí laických kruhů doby, snaží se církev římskokatolická přirozeně o to, aby si vyvířila jednotné právní názory, kterých by bylo lze použít k zřeholování všeho sociálního života, a které by bylo lze vnútili panovníčí moci světské jako zákony všeobecně závazné.

V této době počíná období rozkvětu pravoznalství církevního.

Církevní pravoznalci, »kanonisté«, mají z počátku za to, že bude lze bez nesnází uvést v praxi života názory věrouky církevní, která hlásá nutnost nerozlučitelnosti manželského svazku. Snažíce se tedy podati v souhlase s církevní věroukou soustavný přehled názorů, které mají býti pro příště pokládány za pravidla všeobecně závazná, hledí smířiti přísnost křesťanské věrouky s praxí životní pouze v případech nejnaléhavějších:

V tomto ohledu nezůstává kanonistů tajno, že manželství, které nebylo skutečně dotvrzeno provedením manželské soulože, nemůže býti pokládáno střízlivým rozumem vůbec za svazek manželský, a že by tudíž bylo neúčelno trvati na naprosté nerozlučitelnosti svazku tohoto druhu pouze pro nauku o svátostné povaze manželství. Na druhé straně není pak kanonistů tajno, že by byl přece jen v praxi života neproveditelným názor prvotního křesťanství, dle něhož nejen nebylo dovoleno manželský svazek rozloučiti, nýbrž manželé měli pro vždy i setrvati ve společném soužití po rozumu věroučné zásady, která hlásá, že křesťan jest povinen, aby bližnímu odpustil vše, čím se na něm provinil.

I různí kanonisté na jedné straně mezi manželstvím, které jest již pokládáno za manželství skutečné, poněvadž bylo do-

tvrzeno provedením manželské soulože a manželstvím, které bylo sice právoplatně uzavřeno, avšak nebylo utvrzeno uvedeným způsobem: »*Matrimonium ratum et consumatum*«, na rozdíl od »*matrimonium ratum sed non consumatum*«. Ve směru druhém rozeznávají pak mezi skutečným zrušením manželského svazku, rozlukou manželství, »*divortium*« — a pouhým zrušením manželského soužití, »rozvodem od stolu a lože«, »*separatio thori, mensae et habitationis*«.*)

V podrobnostech tvoří kanonisté pravidla následující:

Jak *matrimonium ratum et consumatum*, tak *matrimonium ratum sed non consumatum* jsou poměry nerozlučitelnými, a to ať jedná se o manželství příslušníků církve římskokatolické nebo jiné církve křesťanské, nebo o manželství nekřesťanů.

Z této zásady jsou připuštěny tyto výjimky:

a) *Matrimonium ratum et consumatum*:

Zde byla podržena pouze výjimka, která si již zjedнала všeobecné uznání v nejstarších dobách křesťanství. Tož výjimka daná pro případ, kdy manželství uzavřeno bylo mezi nekřesťany, a poté jeden z manželů přistoupl na víru křesťanskou, kdežto druhý z manželů brání svému spoluzemci žíti ve víře křesťanské nebo jej pro to dokonce uráží. V tomto případě mluví kanonisté o rozloučení manželství »*in favorem fidei ex privilegio Paulino*«. Název má býti důrazně ukázáno na důvod výjimky, to jest na to, že výjimkou má býti chráněna víra křesťanská — kanonisté mluví o tom, že by křesťanský manžel nemohl setrvati v manželství bez urážky boží »*non sine contumelia creatoris*«, — a dále na prastarost výjimky, ježto vznikla již v prvotních dobách křesťanství.

Kanonisté podávají pak i podrobnější předpisy, které mají zajistiti, že před provedením rozluky bude skutečně zjištěno, že křesťanský manžel jest nevraživostí manžela-nekřesťana na své víře skutečně ohrožen. Má se tak státi hlavně dotazováním obou manželů, které má býti provedeno pravidelně biskupem.

b) *Matrimonium ratum sed non consumatum*:

*) Srovnej níže.

V tomto případě jest kromě rozluky »in favorem fidei ex privilegio Paulino« dovoleno provést rozluku ještě ve dvou dalších případech:

a) Složil-li jeden z manželů slavný slib řeholní, může druhý manžel žádati za rozloučení manželství, poněvadž se má za to, že ten, kdo vstoupil v řeholi, jaksi odumřel světu, a že tedy lze manžela druhého pokládati za manžela ovdovělého. Kanonisté mluví o manželské rozluce »per professionem religiosam solemnem«.

Důkaz, že manželství nebylo konsumováno, musí však býti proveden před řádným soudem církevním.

β) V ostatních případech dává se papežské stolici moc, aby věc uvážila a rozhodla, zda v daném případě neudělí dispensi od zásady, která velí nerozlučitelnost manželství, po řádně provedeném řízení soudním, které dosvědčí, že manželství skutečně dosud konsumováno nebylo.

Uvedené názory zůstávají v nepřetržitelné platnosti od doby, kdy byly stvořeny, až po doby dnešní.

Avšak:

Během období, v kterém vyvrcholila převaha moci církevní nad mocí světskou, a ve kterém kanonističtí právoznalci vycházejí již z předpokladu, že veškeré zákonodárství a veškeré soudnictví náleží stolici papežské, není soudní praxe církevní neochotna hledati ve svém názorovém systému, který si zatím byla ohledně práva manželského bohatě vypravila, stezky, po kterých jdouc, mohla by v případech hodných zvláštního uvážení, dáti se na ústup od věroučné zásady, která hlásá naprostou nerozlučitelnost manželství. Pomoci zde poskytují jednak nauka o manželské smlouvě široce vybudovaná*), jednak nauka o překážkách manželských.**)

Počínání soudní praxe, na které právě narážíme, má pak za následek, že u kanonistů v době, která nám tane na mysli, jest silně zanedbáváno i učení o svátostné povaze manželství.

Při bližším ohledání chápeme věc dokonale:

V dobách, ve kterých vyvrcholily snahy usilující o všestranné rozpětí moci církevní, došla církev římskokatolická k přesvědčení, že světovládné její plány nelze uskutečniti

*) Srovnej níže.

**) Srovnej níže.

jinak, nežli, udrželi si v neztenčeném držení jmění, kterým byla nadána církevní benefícia. Stolica papežská nezůstalo pak tajno, že tato majetková moc církve byla by pro budoucnost ohrožena, kdyby nebylo pro příště duchovním zakázáno uzavíratí manželství, a tak si zakládati vlastní rodiny.

I jsou v této době uzákoněna pravidla, která nařizují kněžím, aby žili v bezženství, pravidla, která jim ukládají coelibát.

Tato pravidla, která zakazují nositelům věroučných názorů žiti v manželství, mají ovšem za následek, že té doby církev římskokatolická opět upouští od zdůrazňování nauky o svátostné povaze manželství. Vždyť jinak bylo by širokým vrstvám lidu zajisté ztěžka pochopitelné, proč poměr, který jest prohlašován na jedné straně za poměr svátostný, měl by býti zakázán právě oně třídě sociální, která ve svém vlastním životě má ztělesniti veškeré ideály křesťanské věrouky.

E) V období úpadku moci církevní.

Toto období jest všeobecně charakterisováno tím, že té doby již jest veta po bývalé církevní všemoci zákonodárné i soudnické. Církev římskokatolická, nechť se však zbaví vlivu na sociální život lidu, zkouší, nebylo-li by lze získati světských právníků ke kompromisu: Církvi má zůstatí vyhrazena moc zákonodárná i soudní, jde-li o přečiny proti víře a o »svátosti« — v ostatních věcech má zákonodárství i soudnictví příslušeti pravoznalectví světskému.

V úvahách předchozích naznačili jsme, že již při počátcích skutečného rozmachu ideí theokratických, si církevní organizace dobře uvědomila, jakou moc má v rukou ten, kdo jest zákonodárcem i soudcem ve věcech manželských. Nechtíc se tudíž zřici prostředku, který jí dříve dával možnost vykonávati na sociální život dalekosáhlý vliv bez veškeré zvláštní námahy, zdůrazňuje nyní opět, že dle věrouky křesťanské manželství jest svátostí a že tudíž u věcech manželských přísluší dávatí zákony i souditi církvi a nikoliv moci světské.

A tak si vysvětlujeme, proč sbor Tridentský prohlašuje nauku o svátostné povaze manželství přímo za dogma, a hrozí církevní klatbou každému, kdo by tvrdil opak.

Učení o svátostné povaze manželství bylo, jak jsme byli viděli, v dějinném vývoji názorů církve římskokatolické

na manželství, co nejužší spojeno s pravidlem, které hlásá naprostou nerozlučitelnost manželského svazku. I není divu, že v dobách, kdy církev opět počíná učení o svátostné povaze manželství hlásati s celou silou, chtíc si jím zachovati aspoň zbytky bývalé svojí moci, idea o naprosté nerozlučitelnosti manželství jest prohlašována za ideu, která byla ode vždy podstatnou částí jak věrouky, tak i církevního pravoznalectví, a od které se církev římskokatolická nikdy neuchýlila. Dokud se tvrzení týká věrouky církve římskokatolické, jest pravdivým. Jedná-li se však o názory církevního pravoznalectví na naprostou nerozlučitelnost manželství, jest patrné, že svým tvrzením nedává nyní církev římskokatolická na jevo nic více a nic méně než, že, sledujíc nyní učení o svátostné povaze manželství dalekosáhlé cíle politické, nemůže jedním dechem doznati, že svého času dopouštěla z principu nerozlučitelnosti manželství závažné výjimky, ať otevřeně, ať zakrytě.

Houževnatost, se kterou církev římskokatolická ulpěla při svých nárocích na zákonodárnou a soudnickou moc u věcech manželských, měla až do dob moderních*) v katolických státech evropských značný úspěch.

Předem:

Zdůrazňování nerozlučné spojitosti mezi učení o manželství jako poměru svátostném a učení o manželství naprosto nerozlučitelném, mělo za následek, že zákonodárství celé řady států, i když již pokládá právo manželské výhradně za doménu svojí, si až do dnešních dob netroufá dopustiti pro katolíky nijaké výjimky z principu nerozlučitelnosti manželství. Celá řada států, které řeholují právo manželské vlastními svými předpisy, prohlašuje naprostou nerozlučitelnost manželství za jeden ze základních principů, které ovládají sociální život; tak jest tomu v Itálii, Portugalsku, Monacu, Mallě, Polsku, Argentíně, Brasilii, Chile, Kanadě, Mexiku, Peru a Uruguay. A jest zajisté zajímavé, konstatujeme-li, že též stav věcí zavládl i v pokročilé Francii po pádu Napoleonově na dobu téměř sedmdesáti let (od roku 1816 do roku 1884).

Dále neschází pak na případech, že církev římskokatolická dovedla tam, kde jí politické poměry byly zvláště příznivé, i během pohnutých dějin století XIX., uplatniti svoje

*) Srovnej níže.

nároky na výhradnou moc zákonodárnou i soudnickou ve věcech manželských.

Tak v bývalém Rakousku odstranil Konkordát z r. 1855 pro manželství katolíků právní závaznost pravidel zákonodárné moci státní (obecného zákona občanského z roku 1811) a přiznal platnost pravidlům zákonodárné moci církevní, vyjádřeným na sněmu Tridentském, přikázav zároveň soudnictví v manželských sporech katolíků soudům církevním. Podobně pak ve Španělsku kodifikace občanského práva, ke které došlo roku 1888, přiznala církevnímu zákonodárství moc všeobecně závaznou ohledně manželství katolíků, a prohlásila výslovně, že královská moc zákonodárna přijímá pravidla sněmu Tridentského za svá.

IV. Názory Protestantismu.

Protestantismus všech odstinů suctoval zúplna s naukou, která hlásá, že manželství jest poměrem svátostným. Podrobiv věroučné zásady církve římskokatolické kritice pod hledisky poznatků čerpaných ze Starého a Nového Zákona, prohlásil, že za »svátosti« lze pokládati pouze křest a přijímání těla i krve Kristovy věřícími. Následkem toho úvahy Protestantismu o otázce nerozlučitelnosti manželství nejsou nijak již zpředu zatěžovány věroučným pozadím věci.

Protestantismus nepřestal ovšem viděti v instituci manželství instituci dalekosáhlého významu sociálního: Jedním z jeho základních principů právních zůstal názor, že pouze manželstvím lze založiti rodinu, v níž dítky mají plná práva k oběma svým rodičům; a zůstal přesvědčen, že dokonalá výchova generací následných jest možna pouze v rodině tohoto druhu.

Následkem základních těchto svých názorů o sociální ceně manželství Protestantismus jeví ovšem i snahu, aby i věroučnými názory byla instituci manželství již zpředu zaručena ona stálost, která jest zárukou, že splní svoje poslání v sociálním životě lidu.

Názor, že manželství jest podle své podstaty poměrem nerozlučitelným, podržuje Protestantismus jako princip, který má býti jedním z vědčích principů, ovládajících i náboženské cítění věřících.

Protestantismu nezůstalo ovšem tajno, že v praxi života může leckdys dojíti k případům, kdy uražené lidské pocity

jednoho z manželů úplně vylučují možnost, že by to které manželství individuálně splnilo svoje sociální poslání. I jest ochoten dopustiti z principu nerozlučitelnosti manželství účelné výjimky.

Závislost Protestantismu na původních pramenech křesťanské věrouky, v prvé řadě na doslovném znění písma Nového Zákona má za následek, že Protestantismus původně dovoluje, pokládáje text evangelia Matoušova za text, který vyjadřuje pravý názor Kristův o otázce nerozlučitelnosti manželství, z principu nerozlučitelnosti manželské výjimku pouze jedinou: Výjimku pro cizoložství ženino, činíc však cizoložství ženinu rovnocenným i cizoložství mužovo.

Teprve v pozdějším vývoji Protestantismu vyskytují se názory, které vykládají, že cizoložství nelze pokládati za jediný důvod, pro který bylo by lze prolomiti princip nerozlučitelnosti manželství. I jeví se tu a tam ochota dopustiti i výjimky další; vždy však jenom tam, kde se zdá býti příliš krutým zatížení veškeren další život manžela, který se proti manželským povinnostem nijak neprohřešil, do té míry, že by mu bylo znemožněno zrušiti svazek, který byl zlovolně porušen spoluzamželem.

I bývá za další důvod rozluky podle věroučných názorů Protestantických připouštěno zlovolné opuštění jednoho manžela druhým, po případě úplná mravní sešlost jednoho z manželů, která již zřetelně znemožňuje, že by z manželství vůbec mohl vzejíti sociální prospěch.

VII. Názory filosofické Školy Přírozeněprávní.

Filosofická Škola Přírozeněprávní, vycházejíc z předpokladu, že od přírody jest každý člověk svoboděn, chce tento princip svobody uplatniti nejen v politickém životě lidstva, nýbrž i co do soukromoprávních styků jednotlivců.

Uvažujíc o podstatě manželství, uzavírá, že poměr manželský jest poměrem, který se zakládá souhlasnou výměnou obapolné vůle manželů, jinými slovy, manželskou smlouvou.

I usuzuje se tedy dále: jako není závady, aby zákonodárce dopřál zrušiti poměr, který byl mezi smluvními stranami založen smlouvou, došly-li během času smluvní strany k souhlasnému názoru, že má býti smlouva zrušena, tak ani při posuzování poměru manželského nesmí zákonodárce na-

řizovati další trvání tohoto poměru, shodli-li se manželé na tom, že manželské soužití zruší.

Záhy pak počínají se jeviti ve škole práva přirozeného i úvahy, které, ceníce přílišně právo každého individua na svobodu, prohlašují dokonce, že zákonodárce má každému z manželů přiznati právo, aby zrušil poměr manželský již z vlastní svojí vůle, má-li za to, že manželské soužití jest mu nadále nesnesitelným.

Na rozhraní věku XVIII. a XIX. nadchází názorům přirozeněprávním doba nejvyššího rozkvětu a nejvyššího vlivu na skutečné zřeholování právně sociálních poměrů. I není s po-
divem, oddávají-li se leckdys a leckdes vlivu názorů této školy na podstatu manželství i osobnosti, jejichž smýšlení ovládá na čas i veřejné mínění v té které územní oblasti.

Podejme některé ukázky tohoto zjevu, zajisté velmi zajímavého:

Muž tak státnicky založený, jako Napoleon I. muž, jemuž osud přiřknul úlohu, aby svým geniem a svojí energií uklidnil ve Francii sociální rozvrat, vyvolaný velikou revolucí, chová o podstatě manželství názory asi následující: Manželství není poměrem, který by bylo lze dle zákona přírody pokládati za poměr založený pro celý život. Erotické vznícení, které pravidelně provází založení manželského poměru, má za následek, že se manželé velice snadno mohou mýliti v tom, zda se k manželskému soužití po celý život skutečně hodí. I má býti manželům dovoleno, dojdou-li po určité době trvání manželského soužití k přesvědčení, že se u věci zmýlili, rozloučiti manželský svazek, poněvadž ho neuzavřeli s dostatečnou rozvahou. V prvních letech manželského soužití jest vůbec spařovat jakousi zkušební dobu, během níž manželé poznají, zda bude jim lze setrvati v manželském soužití, čili nic.

Bentham, zakladatel anglické filosofie utilitářské a jeden z duševních původců moderních snah filantropických, hlásaje, že jest povinností státu, aby zaručil »co možno největšímu počtu obyvatelstva dosíci blaha co možno největšího« — navrhuje pojednou přes veškeru úctu, kterou chová k instituci manželství jakožto podkladu občanské mravnosti, aby zákonem bylo dovoleno každému, kdo žije v postavení sociálně podřízeném a hmotně nedosti-

zabezpečeném, uzavřít manželství pouze na určitou dobu, na které se snoubenci zpředu dohodnou.

A Kant, tento přísný hlasatel kritiky čistého rozumu, míní dokonce, že podstata manželství jako poměru smluvního, záleží v pronájmu pohlavní schopnosti jednoho manžela manželem druhým. I usuzuje, že manželství musí být tedy dle povahy věci rozloučeno, nemůže-li jeden z manželů dostátí již povinnosti na se vzaté.

Ve skutečném zákonodárství vzešlém v době, která nám právě táne na mysli, dávají se vyličenými názory školy přirozeněprávní ovládati Pruský Landrecht, Francouzské zákonodárství z Velké Revoluce a Napoleonův Code civil:

Pruský Landrecht, uzákoniv celou řadu důvodů, z nichž lze jednomu z manželů žádati za rozluky manželství proti druhému, který zavinil rozvrat manželského soužití, dovoluje i možnost rozluky na základě vzájemného souhlasu obou manželů a dále též pro »nepřekonatelný odpor« jednoho manžela k druhému, stanově ovšem, že rozluka manželství v případech posléze uvedených může být povolena jenom tehdy, nevzešly-li z manželského poměru dítky.

Veliká Revoluce francouzská zrušila zákonem z roku 1792 stabilitu manželství radikálním pravidlem, dle něhož lze manželský svazek rozloučiti nejen na základě vzájemného souhlasu obou manželů, nýbrž i na jednostrannou žádost kteréhokoliv z manželů pro »prostou nesrovnalost povahy, incompatibilité d'humeur.« Tento radikální pocin revolučního zákonodárce jevil pak záhy dalekosáhlé následky ve veškeru sociálním životě doby: Nejen, že během doby poměrně krátké počet manželských rozluk dosáhl počtu velice značného. Nejvyšší výkonná moc ve státě dochází pod tlakem rozlukového zákonodárství revolučního závěru, že pro příště není již nijakých rozdílů mezi manželstvím na straně jedné a pouhým skutečným soužitím ženy a muže na straně druhé. A nejvyšší soudní dvůr přiklání se současně dokonce k názoru, dle něhož pro příště nelze vůbec v bigamii viděti nic jiného, než »prosté opomenutí nezávazné formality«, poněvadž nyní nelze tomu, kdo vešel v nový sňatek, nezrušiv dosavadního, vytýkati nic ji-

ného, než že nešetřil obřadností, které zákon předpisuje pro zrušení sňatku.

Napoleonův Code civil zrušil sice po zkušenostech, které byly učiněny, působnost zákonného pravidla, které dovoľovalo manželskou rozluky na základě jednostranné vůle kteréhokoliv z manželů, podržel však instituci manželské rozluky, kterou lze případně provést na základě vzájemného souhlasu obou manželů.

S úpadkem, který zažily všeobecné theorie filosofické školy Přirozeněprávní během století XIX., dostavila se ovšem zároveň i střízlivost v nazírání na otázku manželské rozluky.

Zákonodárství francouzské, ke kterému došlo za restaurace Bourbonů, obnovilo na celá desetiletí zásadu o naprosté nerozlučitelnosti manželství. A když pak po sociálních offesech, které provázely neúspěch Francie ve válce s Pruskem za let 1870—1871 a po krátké epoše komunistické státní správy ve Francii, která chtěla opět uvést v platnost názory Veliké Revoluce francouzské na manželskou rozluky, došlo ve Francii k ustavení občanské republiky a za několik let po té i k reformě Bourbonského zákonodárství manželského, zůstala rozluka vázaná jenom na podmínku vzájemného souhlasu obou manželů z a k á z á n a i nadále.

Následné zákonodárství německé, přes to, že stále ještě nazírá velice laxně na problém stability manželského poměru, opustilo pak rovněž jak názor, dle něhož lze manželskou rozluky provést na základě vzájemné dohody manželů, tak i názor, dle něhož byla rozluka dovolena každému z manželů pro nepřekonatelný odpor k manželu druhému.

V. Názory filosofických systémů Socialistických.

V prudkém názorovém rozporu o oprávněnost třídního boje proletariátu vůči ostatním vrstvám občanstva a o oprávněnost nadějí, které upírají snahy usilující o zreformování všeho sociálního života na zavedení hospodářských řádů komunistických, bylo silně offeseno vírou v důležitost sociálního poslání instituce manželství a v účelnost stability manželských poměrů.

Filosofické systémy Socialistické hlásají velice často otevřeně, že instituce manželství, má-li vůbec kdy dojít k obrodě, musí být vyplněna ze sociálního života.

Instituci manželství činí se tu celá řada výtek:

Manželství jest prý institucí, která se vůbec nesnáší s myšlenkou individuální svobody, poněvadž váže ke společnému životu dvě osoby na stálo a pro vždy.

Manželství jest prý institucí, která bije ve tvář zákon samy přírody, poněvadž trvá, i když jeden z manželů není již schopen plodití dětí, a tím bere druhému z manželů, který dosud nepozbyl této schopnosti, možnost, aby i nadále přispěl k rozmnožení člověčenstva, možnost, která jest nejen právem, nýbrž i povinností každého člověka jako dítky přírody.

Manželství jest prý institucí, která vůbec znemožňuje pokrok lidského ducha, poněvadž zakládá rodinu, ve které nová generace ssaje v sebe omyly a bludy generací starších; dokud zůstává v sociálním životě obvyklým útvar rodiny, která vzniká z manželství, člověk zastaralých sociálních názorů neumírá; i jest takto zúplna znemožněna obroda sociálního života.

Prudké tyto výpady proti instituci manželství bývají pak provázeny líčením ideálního stavu, který zavládne v sociálním životě lidsva, až tu manželství již nebude:

Rodina budoucnosti nebude vůbec znáti pojmu »o t e c r o d i n y«. Hlavou rodiny bude matka dítek, která může plodití rodinný dorost zcela dle svojí libosti s kýmkoliv. Muže nebude pak vůbec tížiti starost o výživu a výchovu dítek, které byl zplodil. O ty pečuje v dobách dětství dítek matka rodiny sama, za podpory státu, berouc na každé dítko roční důchod, který jí umožní, že se nebude musiti zabývatí sháněním existenčních prostředků vlastní svojí prací. Jakmile pak dítky dospějí věku, ve kterém budou schopny přijati výchovu školní, převezme stát na sebe vůbec starost o další vývoj a výchovu rodinného dorostu.

Kromě poválečného Ruska, o jehož skutečném sociálním životě ovšem stále ještě víme velice málo, neměly dosud tyto základní názory na manželství možnost, aby ukázaly, zda jsou schopny života, čili nic. V územních oblastech kultury západní stoupenci uvedených názorů, nemajíce dosti síly, aby tu docílili všeobecného sociálního převratu po rozumu svých ideálů, nenechávají ovšem v politickém životě nepoužity žádné příležitosti, při které by mohli fedrovati názor, že jest dopustiti manželské rozluce možnost co nejširší. Vědíť velice dobře, že zákonodárce, který otevře roz-

luce manželství brány příliš ze široka, zničí vlastně tuto starobylost instituci. I souhlasí ochotně s každým pravidlem, které dopouští rozluce manželství v případech, v nichž nelze mluvit o tom, že by ji velely ohledy na skutečnou potřebu sociálních řádů nyní obvyklých.

VII Všeobecný přehled názorů platného zákonodárství moderního.

Chceme-li v tomto směru nabýti přehledu jasného a snadného, dlužno si především uvědomiti základní kriteria, pod nimiž problém manželské rozluce vůbec může býti řešen.

Takto nabyli bychom tohoto přehledového obrazce:

A) Zákonodárství samo nejmenuje důvodů rozluce; právo, aby rozhodlo dle volného svého uvážení, zda lze vyhověti žádosti za rozluce, čili nic, přísluší tu všeobecně praktickému soudnictví.

B) Zákon sám vypočítává výslovně důvody rozluce a to, jak říkáme, taxativně t. j. stanově, že soudce nesmí naléztí na rozluce, leč v případech uvedených v zákoně.

Ad A) Že zákon vůbec nejmenuje důvodů rozluce a že soudu přísluší právo, aby rozhodl dle volného svého uvážení, zda lze žádosti za rozluce vyhověti, čili nic, nalézáme pouze v právních systémech některých Států Severoamerických.

Vůdčí myšlenkou jest zde úvaha, že pro rozmanitost příčin, z kterých dochází k rozvratu manželství, může v konkrétních případech jenom soudce sám posouditi, zda manželství skutečně ztroskotalo do té míry, že není již v zájmu klidu a mravnosti společnosti, kdyby měla lpěti na jeho trvání.

Na vysvětlenou uvedených názorů, které se uplatnily v některých ze Spojených Států Severoamerických, sluší ovšem zároveň uvéstí, že v těchto státech podléhají právně-sociální poměry buď zúplna, anebo aspoň z větší části pravidlům práva obyčejového, nikoliv zákonného. I rozumí se, že si lid ve státě, kde platí právo obyčejové za výhradní, nebo téměř výhradní pramen práva, zvykl viděti v činnosti soudcově činitele pro samu tvorbu právních pravidel velmi významného, poněvadž se ve výrociích soudcovských pravidelně jeví právní přesvědčení lidu sama.

Některé z moderních systémů právních oba způsoby kombinují, uvádějíce nejprve v zákonném textu určité dů-

vody rozluky výslovně, a zařazující v zákonný text dále pravidlo dodatečné, dle něhož může soudce v dalších případech, pokládá-li žádost za rozluky za spravedlivou a odůvodněnou, vydati nález na rozluky na základě svého volného uvážení.

Tímto způsobem počíná si zákonodárství švédské a zákonodárství norské; zde však jest rozhodnutí u věci vyhrazeno nejvyšší moci soudcovské, soudcovské moci králově. Občanský zákon německý stanoví předem důvody rozluky, z nichž soudce musí uznati na rozluky; dále uvádí pak výslovně případy další, ve kterých soudce smí nalézt na rozluky jenom tehdy, nabyli-li přesvědčení, že v tom kterém daném případě není skutečně již naděje, že by mohlo mezi manželi vůbec kdy dojít ke smíru. Pod vlivem zákona německého stojí očividně i zákonodárství uherské a zákonodárství švýcarské. Zde jsou předem rovněž stanoveny určité zákonné důvody, z nichž rozluka manželství musí býti povolena, zároveň jest však též uznána možnost volné úvahy soudcovy. Zákonodárství uherské podrobuje se základním názorům svého vzoru téměř úplně; na rozdíl od svého vzoru stanoví pouze, že úvaha soudcova má se v případech, ve kterých se nemusí uznati na rozluky, týkati otázky, zda manželství živoť jest rozvrácen do té míry, že by byl nesnesitelným neviněmu manželu. Zákonodárství švýcarské neuvádí naproti tomu výslovně dalších oněch případů, ve kterých by bylo soudci možno, aby volně uvážil, zda jest, či není, uznati na rozluky, nýbrž dává soudci všeobecně právo, aby vyslovil rozluky manželství všude tam, kde nabyli přesvědčení, že nastalý rozvrat manželství manželům znemožňuje, aby v manželství pokračovali.

Kritika ličeného stavu věcí podává se snadno:

Ve státech, kde jest výhradním pramenem práva zákonodárství státní, nelze souhlasiti s tím, dává-li zákonodárství soudci do ruky možnost, aby rozhodl dle volného svého uvážení, zda jest tu v daném případě příčina manželské rozluky, čili nic. Vždyť z tohoto stavu věcí klíčí obavy, že soudcovské výroky nebudou jednotny. I hřešilo by takto zákonodárství státní samo na základní myšlenky moderního státu, na myšlenky, že jest všem občanům zaručiti stejná práva a zároveň jim uložiti i stejné povinnosti.

Ad B) Zde může se jednati o případy dvojího druhu, zásadně různého:

O manželskou rozluky může býti dovoleno žádati:

I. Jednomu z manželů proti vůli druhého.

II. Oběma manželům společně na základě jejich souhlasu.

V případech prvé uvedených musí zde býti určitý důvod, pro který se zákonodárce rozhoduje povolit manželskou rozluky; v případě druhém společná žádost manželů není opřena o žádný důvod zvláštní.

Ad B) I. Pokud se týče otázky, které důvody uznává moderní zákonodárství za důvody, z nichž lze uznati manželskou rozluky na žádost jednoho manžela proti vůli manžela druhého, jest různiti mezi případy rázu dvojího:

1. Zákonodárce pokládá za důvody rozluky pouze takové skutečnosti, které lze manželu, proti němuž jest žádáno za rozluky, přičísti k vině.

2. Zákonodárce dovoluje kromě případů právě uvedených rozluky i pro další skutečnosti, které znemožňují, nebo ztěžují manželské soužití, jichž však manžel, proti kterému se žádá za rozluky, nijak nezavinil.

Ad B) I. 1. Typickými příklady jsou tu oba státy, které dnes nesporně stojí v čele evropské civilisace, Anglie a Francie, a k nim druží se pak některé z čelných států Severoamerických, jmenovitě stát New-York, tento zajisté nejkulturnější stát veliké federace.

Nejpřísnější stanovisko zaujímá Anglie, kde otázka manželské rozluky jest řešena zákonem z roku 1857.

V Anglii jest dopuštěna rozluka pouze:

a) Na žádost manželovu pro manželčino cizoložství.

b) Na žádost manželčiny pro manželovo cizoložství, to však jenom tehdy, je-li manželovo cizoložství provázeno dalšími těžkými poklesky proti manželce: Dvojitým, krvesmilstvem, únosem cizí ženy, smilstvem proti přírodě, nebo opuštěním manželky.

Manželské právo oněch ze Spojených Států Severoamerických, o které jde, shoduje se s právem anglickým až na to, že zde manželka vymůže rozluky již na základě prostého cizoložství manželova.

Ve Francii jest pro oba manžely dopuštěna rozluka na základě:

- a) cizoložství,
- b) těžkých ublížení na těle, nebo těžkých příkoří — sévices ou injures graves,
- c) odsouzení k trestu zneuctujícímu — peine afflictive et infamante.

Tak stanoví nynější text čl. 229 — 232 c. c. změněný po rozumu zákona z roku 1884.

Že nevěra jednoho z manželů nemusí býti jediným důvodem, z něhož manželství zúplna ztroskotalo, rozumí se. A rovněž rozumí se dále, že »těžká ublížení na těle nebo těžká příkoří duševní« uzná humánní cit moderního člověka ochotně za důvod, pro který jest rovněž dopřáli rozloučení manželství, právě tak, jako nelze haněti zákonodárce, který vidí v okolnosti, že jeden z manželů byl odsouzen k zneuctujícímu trestu, příčinu, která zavinila úplný rozvrat manželství.

Veškerý tři důvody, které moderní zákonodárství francouzské uznává za způsobilé pro povolení manželské rozluky, lze tedy přijati každému modernímu zákonodárci bez jakékoliv pochybnosti. —

V ostatních státech moderních — ať jsou již další názory zákonodárcovy na možnost manželské rozluky jakékoliv — nacházíme mezi důvody, které dovolují jednomu manželovi provésti rozluku z viny manžela druhého, ještě tyto další důvody:

- a) Zlomyslné opuštění jednoho manžela druhým jest uznáno za důvod rozluky značným počtem moderního zákonodárství.

Ke kritice pravilda tohoto druhu sluší uvážiti:

Zlovolné opuštění jednoho manžela druhým jest zajiště vážným důvodem rozluky, je-li tu v daném případě skutečně. Sdílíme však obavy zákonodárců francouzských, kteří zvláštěního toho důvodu rozluky nepřijali v zákonný text, poněvadž jich nezůstalo tajno, jak snadno dá se tohoto důvodu použití za plášť pro rozluku na základě pouhého oboustranného srozumění manželů: Shodnou-li se manželé na rozluce, stačí, opustí-li jeden druhého na dobu v zákoně stanovenou. »Zlovolné« jest prokázána již opuštěním samým, a po té dojde k rozluce na základě mystifikace soudu, který si jí nemůže vůbec ubrániti vzhledem k doslovnému znění zákona. I máme

za to, že jest nebezpečno pro stabilitu poměrů manželských zvláště v kruzích bohatých a zhýčkaných, je-li v zákoně výslovně uveden důvod rozluky tohoto druhu; to tím spíše, poněvadž všude tam, kde se jedná o skutečně zlovolné opuštění, najde opuštěný manžel ochrany v ustanovení zákona, které mu dovoluje žádati za rozluku z důvodů těžkých příkoří.

b) Zhýralý život

Tento důvod zná zákonodárství německé, švýcarské, uherské; pod týž pojem spadá ovšem i opilství, jež jako důvod výslovně uvádějí některé ze Spojených států severoamerických.

Že zhýralý život jednoho manžela, může skutečně manželův druhému manželské soužití zúplna znemožniti, aniž by bylo lze říci, že pojem, o který jde, spadá pod pojem těžkého příkoří činěného proviněným manželem manželův nevinnému, rozumí se samo sebou. I bylo by zajisté správně, kdyby rozlukové zákonodárství uznávalo i tento důvod rozluky všeobecně. —

Velice důležito pro správné pochopení věci, o kterou tu jde, jest, abychom vytkli, že se v právních systémech, které znají pouze rozluku z viny jednoho manžela, setkáváme i s myšlenkou, dle níž zákonodárství, pokládajíc princip nerozlučitelnosti manželství za jeden ze základních principů právních, dopouští z něho výjimky pouze proto, poněvadž se s jeho právními názory nesnáší, aby nevinný manžel trpěl po celý život vinou manžela druhého:

V tomto ohledu bývá stanoveno, že za rozluku manželství smí žádati pouze manžel, který sám nenese na rozvratu manželského života žádné viny. Tak jest tomu v Severoamerickém státě New Yorku a v některých dalších státech konfederace, kde platí, že rozluka manželství nesmí býti povolena, prokáže-li se manžel, který žádá za rozluku pro cizoložství manžela druhého, že i on se prohrěšil podobným způsobem. V Anglii vymůže však manžel rozluku pro cizoložství manžela druhého dokonce pouze tehdy, nevyjde-li během sporu na jevo, že jaksi psychologicky spoluzavinil nevěru druhého manžela: Na příklad tím, že manžel svoji manželku opustil, nebo ji trýznil, nebo vedl-li nezřízený život. (Se zákonodárstvím anglickým souhlasí v tomto směru i zákonodárství norské a dánské.)

Mají-li na rozvratu manželského soužití vinu oba manželé, nelze rozluky povolití a manželský svazek potrvá i nadále.

Naproti tomu zákonodárství francouzské a právní systémy, které podléhají jeho vlivu, mají za to, že v případech, kde každý z obou manželů má důvod pro žádost za rozluky manželské, jest rozluky povolití přes to, že tu nelze mluvit o ochraně manžela, který by se byl na manželských povinnostech neprovinil.

Máme za to, že zákonodárství francouzské jde tu u věci příliš daleko, a že jest setrvať na principu, který dovoluje žádati za manželskou rozluky pouze onomu z manželů, který sám na rozvratu manželské nenesl nijaké viny. Zákon ukládá každému z manželů, aby plnil povinnosti, které manželským na se vzal. Uznává-li, že lze manželské zrušit, zavinili-li oba manželé rozvrat, dovoluje jim, aby nedbali příkazů zákonem uložených a dopřává jim nad to možnost, aby se vymkli svým povinnostem i pro budoucnost. I jest patrné, že zákonodárství francouzské bylo zavedeno v jakýsi bludný myšlenkový kruh příliš humánním sklonem domácí sociální filosofie, který není dobře pochopitelný tomu, kdo vyšel z předpokladu, že princip nerozlučitelnosti manželské jest principem, který jest nutným pro zdar sociálního života, a že lze z něho dopustit výjimky pouze tehdy, jedná-li se o zájem manžela, který byl svým povinnostem plynoucím ze svazku manželského zcela dostal. —

Jinou otázkou jest, zda má býti zákonem dovoleno, aby onen z manželů, který zavinil rozvrat manželského života, mohl po provedení manželské rozluky bez závady vstoupiti v nové manželství.

Manželské zákonodárství Severoamerického státu New Yorku z roku 1803 a z roku 1827—1828 zakázalo provinilému manželovi po rozluce dosavadního manželství nový sňatek vůbec. Tento názor stává se, jak se zdá, i v jiných státech Severoamerických podkladem obecného zvykového práva, které se tu tvoří v souhlase názorů kruhů soudcovských s názory nejširších vrstev lidu.

Ve Švédsku manžel, z jehož viny bylo manželství rozlučeno, nesmí uzavřít nový sňatek bez svolení krále, leda, že by již byl bývalý spolumanžel zemřel nebo sám již vstoupil v nové manželství.

V Dánsku onen z manželů, který zavinil rozvrat manželský, nesmí do tří let vejíti v nový sňatek; chová-li se po tuto dobu bezvadně, může jenom král dovolit, aby uzavřel nové manželství a to pod podmínkou, že se neusadí v místě, kde sídlí bývalý spolumanžel.

V Belgii platí pak dosud ustanovení codexu Napoleonova, dle něhož manželce, proti níž byla vymožena rozluka pro její cizoložství, není dovoleno, aby uzavřela nový sňatek se svým spoluvinníkem. Podobné ustanovení obsahuje též občanský zákon německý, kde jest však zmírněno tím, že není vyloučena dispense. Manželský zákon švýcarský uzákonil pak pravidlo, které v případě, o kterém právě mluvíme, ponechává aspoň soudci právo, aby uznal na základě manželství do doby tří let.

Ke kritice pravidel tohoto druhu uvádíme následující:

Pravidlo, které zakazuje provinilému manželovi vstoupiti po rozluce dosavadního manželského svazku v nový sňatek, pokládáme za pravidlo příliš drsné pro moderní sociální život.

Manželské soužití jest při psychickém zjevnění moderního člověka věcí povahy velice delikátní. I nesmí se moderní zákonodárce uzavíratí úvaze, že se v novém manželství může státí vzorným manželem i vzorným otcem ten, jehož vinou bylo ztroskotáno manželství dosavadní.

Z tohoto důvodu dopouštělo manželské právo anglické již od samých počátků doby, v níž se vymanilo z područí římskokatolických názorů na manželství, po provedení rozluky nový sňatek cizoložné ženě beze vší závady. Ba mravy anglického lidu přímo nařizují svědci provdané ženy, aby svůj poklesek proti společenským řádům napravil tím, že po rozluce dosavadního manželství cizoložnice vstoupí s ní ve sňatek. A tyto úvahy vedly francouzské zákonodárce z doby třetí republiky k tomu, že upustili od pravidla, které v zákonu Napoleonově zakazovalo uzavíratí cizoložné manželce nový sňatek s jejím spoluvinníkem.

Pravidlo, které dovoluje provinilému manželovi vstoupiti po rozluce dosavadního manželství v nový sňatek, nepřiči se nikterak základním názorům zákonodárce, který pokládá nerozlučitelnost manželství za princip právní, a který dopřává vymoci manželskou rozluky pouze manželovi nevinnému. Provinilého manžela nesprošťuje povinností, které plynou z uzavření manželského svazku, jeho vůle, nýbrž okolnost,

že nevinný manžel byl si vymohl rozlukou manželství dle svobodného a samostatného svého uvážení. Nežádá-li nevinný manžel za rozlukou, zůstane provinilý manžel spiat pouty manželství na vždy.

Byla-li rozluka již provedena z vůle manžela nevinného, stojí zákonodárné úvahy pouze před otázkami: Jest, či není zvláště trestati manžela, který proti zákonu byl porušil povinnosti na se vzaté uzavřením manželství, a může trest, o který jde, záležeti v tom, že se vinníku odepře možnost vstoupiti v nový sňatek manželský? A tu zajisté lze snadno pochopiti, že ani zákonodárce, který by chtěl provinilého manžela zvláště trestati za to, že svým jednáním přivodil rozlukou manželství, nevolil by trest účelně stanovením pravidla, které provinilému manželů vůbec znemožňuje nový sňatek a založení nové rodiny.

Z pravidel právě kritizovaných plyne však pro člověka, kterému záleží na správném chodu sociálního života, přece jenom poučení významu dalekosáhlého:

Jedná-li se o nový sňatek osoby, z jejíž viny bylo rozloučeno manželství bývalé, jest státu šetřiti větší opatrnosti, než ke které se cítí býti vázán v případech ostatních. I mělo by tedy býti uloženo soudu, který rozlukou vyslovil, aby zpředu přesně informoval nového snoubence této osoby o tom, z jakého důvodu bylo svého času došlo k rozluce. Není pochyby, že by takovéto opatření působilo v praxi života velice prospěšně; a to zejména všude tam, kde by se byl provinilý manžel na prvním svém manželském svazku prohřešil surovostí sobě vrozenou, či následkem nenormálního svého založení vůbec; neboť nescházelo by zajisté na případech, kde by řádná informace, která nám tane na mysli, znemožnila uzavření sňatků, o kterých by se dalo s největší pravděpodobností souditi zpředu, že by nebyly nikterak šťastnými, a že by tudíž nebyly na prospěch všeobecnému rozumu sociálnímu.

Ad B) I. 2. Rozloučení manželství na žádost jednoho manžela proti vůli manžela druhého na základě skutečností, které nelze druhému manželůu přičísti k vině, jest dopuštěno v moderních systémech právních velice zřídka.

Případy, které zde vůbec přicházejí v úvahu, jsou dva:

a) Nevyléčitelná choroba duševní.

b) Neschopnost soulože.

Ad a) Pro nevyléčitelnou chorobu duševní lze provésti manželskou rozlukou pouze ve Švédsku (zákon z roku 1810), v Německu (čl. 141. obč. zák.), ve Švýcarsku (čl. 141. obč. zák.), v Severoamerickém státě Maine (zákon z roku 1907).

Kritika pravidla tohoto druhu zní následovně: •

Zajisté není nejmenšího sporu o tom, že osud manžela, jehož spoluzemán jest stížen nevyléčitelnou chorobou duševní, jest osudem hodným všeho soucitu.

Přes to nepokládáme však za možné, že by společnost, dávajíc se vésti pocitem lidskosti, měla k vůli zmírnění strastiplného osudu jednotlivce cokoliv měniti na základních myšlenkách, které vedou sociálního politika uvažuje-li o manželství a manželské rozluce. Myšlenky ty jsou: Principem právním jest nerozlučitelnost manželství. Výjimky z tohoto principu lze dopustiti pouze v těch případech, kde se jedná o to, aby osud obou manželů nebyl pro celý život nerozlučitelně svázán i tehdy, porušil-li jeden z manželů své manželské povinnosti ze své viny do té míry, že jest manželské soužití znemožněno.

Duševní nemoc nelze manželů, který jest jí stížen, přičísti k vině,*1) kterak bylo by tedy lze uznati ji za důvod rozluky?

Manželství jest poměrem vysoké hodnoty mravnostní právě proto, že se snoubenci nechťejí v tomto poměru pouze pohlavně vyžiti, nýbrž, že chťejí uzavřiti svazek pro celý život k vzájemné podpoře a vzájemné pomoci pro časy dobré i zlé, zůstatí pro vždy jeden s druhým »ve zdraví i nemoci a ve všech životních svízelních«; tak, jak to jímavě vyjadřuje staroanglická slavnostní formule, jejíž obsah se zajisté srovnává s názory všeho kulturního lidstva. Hlavně proto má manželský poměr nárok, aby se těšil stále ochraně společnosti a jejího zákonodárství; neboť hlavně tím liší se poměr manželský od jakéhokoliv jiného soužití muže se ženou.

*1) Výjimka byla by zde pouze tehdy, bylo-li by prokázáno, že manžel duševně nemocný byl chorobou stížen již před uzavřením manželství nebo že již před uzavřením manželství trpěl chorobami tělesnými, z nichž se během času může vyvinouti těžká choroba duševní. V tomto případě nejednalo by se však o rozlukou manželství, nýbrž o překážku, která by měla za následek, že manželství bylo již od počátku neplelným.

I ruší tedy uvedená výjimka nejen důvodový podklad, z něhož prýští oprávněnost výjimek z principu nerozlučitelnosti manželství, nýbrž i samu podstatu manželství.

Dopouští-li zákonodárce rozluky manželství z důvodu choroby duševní, není příčiny, proč by nedopustil též rozluky pro jakékoliv těžké, ba nevyléčitelné neduhy tělesné. A přece lze snadno zjistiti, že se dosud žádný z moderních zákonodárců nerozhodl pro to, aby i v těchto případech bylo dovoleno prolomiti princip nerozlučitelnosti manželství.*)

Okolnost, že věda lékařská uznává choroby duševní za choroby dědičné, kdežto těžké, ba nevyléčitelné neduhy tělesné dědičnými býti nemusí, nepadá zde nijak na váhu. Zajisté, že by bylo jenom v prospěchu společnosti, kdyby bylo lze znemožniti duševně chorému ploditi potomstvo. Avšak: Rozluka manželství, ve kterém člověk tohoto druhu žije, sama o sobě, nikterak nezaručuje splnění tohoto záměru zákonodárcova. A jest to jenom následkem nejasnosti pojmové a neznalosti života, míní-li zákonodárce, že, dovolí-li rozluky manželství v případech, o které jde, učinil zadosť povinnosti, která mu velí, aby pečoval o to, že populační dorost bude dorostem zdravým.

Pravidlo, o jehož sociální ceně právě uvažujeme, působí pak právníku, který jest zvyklý uvažovati o všech důsledcích svých názorů, i další starosti, a to nemalé: Po provedení manželské rozluky jedná se o to, aby byly v zájmu spravedlnosti a v zájmu lidskosti upraveny i příští majetkové poměry obou rozloučených manželů. Uznává-li zákonodárce za důvod rozluky pouze ony případy, ve kterých se byl jeden z manželů na svých manželských povinnostech skutečně provinil, jest stanovisko zákonodárcovo u věci, o kterou jedná, jasné: Manžel nevinný rozvrátem manželství, má — je-li toho potřeba — nárok na to, aby mu příští jeho existence byla umožněna nebo aspoň usnadněna z majetkových prostředků manžela, který rozvrá manželství zavinil. Problém, o jehož rozřešení jde, jest však nerozřešitelným tehdy, jak-

*) Zdánlivou výjimku v tomto směru činí zákonodárství států Skandinávských, která dovolují rozloučení manželství pro nevyléčitelné tělesné neduhy jednoho z manželů tehdy, byly-li tu již před sňatkem, a zatajil-li je manžel, který jimi trpí. Jeť patrné, že zde nelze mluvit o důvodu rozluky manželství, nýbrž rovněž o překážce manželství, která je po rozumu zákonného pravidla činí již od počátku neplatným.

mile zákonodárce dovolí rozluky manželství i z důvodů, které nelze druhému manželu přičísti k vině.

Představme si skutečné životní případy:

Manžel docílí rozluky manželství proti manželce stížené duševní chorobou; jest, či není povinen, aby se o ni staral po celý další její život? Zajisté, že nikoliv. Rozlukou manželství jest manželský svazek zrušen, a tím zanikají i veškeré povinnosti jedné strany proti druhé, leda, že by se právě jednomu z nich dal rozvrá manželství přičísti k vině.

Anebo: Manželka docílí rozluky proti manžel, jenž sešlel; jest, či není oprávněna, aby si pro příště činila nárok na výživu ze jmění manžela? Zajisté, že rovněž nikoliv: Po rozluce není více manželského svazku a rozlukou zanikají tedy i veškeré nároky jedné strany proti druhé, leda, že by strana, která si činí nároky, dokázala, že druhá strana zavinila rozluky manželství.

Nesnáze zákonodárcovy mizí rázem, není-li jeho systémem právním uznána za důvod rozluky žádná jiná okolnost, nežli taková, o které jest jisto, že ji jeden z manželů zavinil a dovoluje-li se pro ostatní případy, v nichž jest manželské soužití znemožněno, manželský rozvod.

Manželským rozvodem přerušuje se pouze manželské soužití, poměr manželský sám však trvá. I lze tedy přiznati nárok na výživu ze jmění manžela šíleného onomu z manželů, který si vymohl manželský rozvod; a právě tak lze uznati, že jest povinností manžela, který si byl vymohl rozvod proti šílenému manžel, aby mu ze svých prostředků zajistil existenci.

Ad b) Neschopnost soulože jest uznána za důvod rozluky pouze v Severoamerických státech Maine a Minnesota.

Pravidlo tohoto druhu může vzniknouti pouze buď v takovém sociálním prostředí, které překotným vývojem svého obyvatelstva přerušilo veškeré tradice právní moudrosti dob minulých, anebo zase v sociálním prostředí, ve kterém na čas zvířezily názory překypující humanitními pocity, aniž by bylo s dostátek uvažováno o sociálních důsledcích humanitního založení zákonodárcova.

Jisto jest, že poměr manželského soužití ve své minulosti, ve své přítomnosti a ve své budoucnosti byl, jest a bude navázán na právo i povinnost manželů k souloži. Dle

pojmu svého jest však manželský poměr zakládán na dobu celého života, kdežto naproti tomu přírodní zákony omezují pohlavní schopnost dobově.

Poměry ideálními byly by zajisté poměry, ve kterých by zákonodárce mohl počítati aspoň s tím, že pohlavní schopnost u obou manželů potrvá po stejnou dobu. Podobné naděje byly by ovšem v dnešních sociálních poměrech, kdy nebývá vždy zvykem a kdy není ani vůbec možno, aby v manželské soužití vstupovali manželé přiměřeného věku a stejného fyziologického založení, nadějemi veskrze bláhovými. Případů, ve kterých jeden z manželů manželu druhému v ohledu nároků pohlavních již více nevyhovuje, jsou v praxi života celé řady. Pro svoji delikátnost se však vymykají úplna jakémukoliv zasažení moci zákonodárné.

Ad B) II. Na rozhraní věku XVIII. a XIX. byla rozluka manželství na základě vzájemného souhlasu obou manželů jednak vlivem Napoleonova kodexu, jednak vlivem Pruského Landrechtu dopuštěna v rozsáhlých územích střední a západní Evropy. K těmto územím dlužno pak přičísti Ruské Polsko, kde platil občanský zákon Napoleonův a dále Norsko, kde se zákonodárství u věci, o kterou jde, přidružilo k názorům téhož pramene.

Během století XIX. došlo však k reakci velmi účinné:

Ve Francii byla rozluka tohoto druhu zrušena za restaurace Bourbonů již roku 1816, a odpor proti ní potrvál zde i v zákonodárství z doby III. republiky. V ruském Polsku zákonem z roku 1825. V územích německých, ať zde již platila ustanovení občanského zákona Napoleonova, nebo pruského Landrechtu, zavedením jednotného občanského zákoníka pro celou říši Německou z roku 1896.

Kromě Norska udržela se až na naše doby rozluka manželství na základě vzájemného souhlasu obou manželů pouze v Belgii, která se co do práva manželského během následního vývoje vůbec neodchýlila od pravidel obsažených v občanském zákoně Napoleonově. Nově pak tato instituce zavedena v nově utvořeném státu Rumunském.

Právní systémy, které uznávají obapolný souhlas manželů za důvod rozluky, váží možnost rozluky tohoto druhu na určité podmínky, které značně ztěžují v praxi života její provedení.

V Norsku jest nutno, aby si manželé napřed vymohli soudní rozvod, a aby po té setrvali aspoň po tři léta v životě odděleném. Teprve pak mohou podati žádost za povolení rozluky a to přímo ku dvoru královu. Byla-li rozluka povolena, a chce-li ten, nebo onen z rozloučených manželů uzavřít nový sňatek, jest opětně třeba, aby král sám vyslovil i v této věci svůj souhlas.

V Rumunsku nesmí býti rozluka, o kterou se jedná, povolena, nedovrší-li muž pětadvacátý a žena jedenadvacátý rok svého věku, a netrvalo-li předchozí manželské soužití nejméně po dva roky. Rozluka pak nemůže býti dále provedena, přečkalo-li manželské soužití dobu dvaceti let, anebo je-li manželka starší čtyřiceti pěti roků. V těch případech, ve kterých bylo uzavření manželství podmíněno souhlasem rodičů, žádá se tento souhlas i pro rozluku.

V Belgii, kde se udržela dosud pravidla občanského zákona Napoleonova, jsou kromě podmínek, které převzalo rumunské zákonodárství z téhož pramene, zákonem stanoveny i dalekosáhlé podmínky další.

Soudní řízení musí trvati po dobu jednoho roku a vyžaduje, aby manželé se dostavili mnohokrát po dobu řízení osobně k soudu. Rozloučení manželé nesmí uzavřít nový sňatek dříve, než po třech letech, čítajíc od nálezu na rozluku. Vzešly-li z manželství dítky, nabývají poloviny jmění každého z rodičů, počínajíc dnem, kdy bylo souhlasné prohlášení jejich rodičů za rozluku podáno soudu.

Co se týče kritiky názorů právních systémů právě uvedených, uvádíme následovní:

Ohledně zákonodárství norského jest si uvědomiti, že toto zákonodárství nepokládá žádost za rozluku na základě vzájemného souhlasu obou manželů za věc, která se týká pravidelného výkonu soudnictví a, že dále toto zákonodárství nikterak nestanoví, že by se žádosti tohoto druhu vyhověti musilo. Ustanovení práva norského nesou na sobě zřejmě charakter pravidel, která, vidouce v osobě panovníkově ztělesnění vši lidské spravedlnosti, chtějí mu dáti možnost, aby v případech hodných zvláštního uvážení upustil od výkonu přísné spravedlnosti a dal se pohnouti ke skutku milosrdenství. O to, aby se pak dobrodiní milosti královny nedostalo manželům, jejichž žádost za rozluku manželství vyplynula z překypění citového, má pečovati pravidlo, které

nařizuje, aby si manželé napřed vymohli soudní rozvod a aby po té setrvali aspoň tři léta v životě odděleném.

Zákonodárství rumunské pokládá sice rozluku na základě obapolného souhlasu za věc, kterou státní zákonodárství může dopřáti všemu občanstvu bez rozdílu, pečuje však rovněž o to, aby manželé byli chráněni před vlastní svojí nerozvážlivostí, vízic povolení rozluky na určitý věk žadatelů a po případě i na souhlas jejich rodičů. Aby pak nemohlo býti instituce, o kterou jde, zneužito manželem, který si byl manželské soužití znechutil pro pokročilost věku své manželky, dodává rumunský zákonodárce pravidlo, dle něhož rozluka nemůže býti provedena, přečkal-li manželský svazek dobu dvaceti let, anebo je-li manželka starší čtyřiceti pěti roků.

Zákonodárství belgické chce pak chrániti manžele proti jejich nerozvážlivosti dále i tím, že se jim řízení rozlukové značně zatěžuje a že se jim podobně jako v právu norském vyhlídka na příští nový svazek manželský značně oddaluje do budoucnosti. Kromě toho jeví pak zákonodárství belgické i zájem o příští osud dětí, které byly již z manželského poměru vzešly, uvědomujíc manželům, že zájmy jejich dětí nesmí býti nikterak ohroženy osobními zájmy rodičů.

Neváháme vysloviti svůj názor otevřeně:

Rozluku manželství na základě vzájemného souhlasu obou manželů pokládáme za věc, která má vůbec z moderního nazírání úplna vymizeti.

Dle našeho mínění nestací, chce-li se zákonodárce vyvarovati sociálnímu zlu, které nutně vyplýne z dovolení rozluky tohoto druhu tím, že pokládá dovolení rozluky za akt justice zcela výjimečné, nebo tím, že se snaží manželům znesnadniti provedení rozluky, nebo tím, má-li péči o to, aby zájem rodinného dorostu netrpěl pro sobectví rodičů.

K tomuto závěru vedou nás poznatky následující:

Vyskytují-li se i v nejnovějších dobách v pravoznalecké literatuře názory, které hlásají, že státní zákonodárství nemá práva, aby nedovolovalo rozluku manželům, kteří se na ní byli shodli, padají u toho kterého spisovatele vždy na váhu jednak přirozeně-právní názory, které v poměru manželském spatřovaly poměr, založený smlouvou, jednak názory socialistické, které vůbec nepřejí instituci manželství, nebo aspoň její stabilitě.

Tyto názory pokládáme za názory omylné již a priori, za názory, které nemohou rušiti chod klidného uvažování u věci.

A ani další, sociologický, podklad názorů, který bývá v nejnovějších dobách uváděn na obranu rozluky z obapolného souhlasu manželů, opravdového sociologa nikterak nepřesvědčí.

Takto prý má býti dána manželu, na kterém druhý manžel zhřešil do té míry, že zde skutečně jest důvod, který zákon uznává za podklad pro jednostrannou žádost nevinného manžela na rozluku, možnost, aby hanbu intimity manželského života nemusil veřejně vykládati soudu, a aby mohl na provinilém manželu vymoci po dobrém souhlas se zamýšlenou rozlukou.

Jak nemístná to delikatesa!

Soudní řízení u věcech manželských jest tajné, veřejnosti nepřístupné. Vychází-li zde na jevo věci mnohdy velice nechutné, jest přes to nezbytno, umožniti soudci, aby mohl posouditi, zda tu jest skutečně důvod pro rozluku manželství, čili nic. Vždyť zájem veškerenstva, z něhož se stát skládá, jest, aby manželské rozluky byly dopouštěny jen v těch případech, kde není jinak možno doufati, že by byla znovu vzkríslena občanská rovnováha v manželu těžce uraženém ve svých lidských pocitech. Žádali, aby stát v těchto případech pomohl jednotlivci k sociálnímu ozdravení, lze pouze tehdy, je-li věc vyložena nepokrytě. Právě tak, jako nelze žádati na lékaři, aby člověka zbavil operací těžkého neduhu tělesného, kdyby mu byla zároveň položena podmínka, že nesmí na samu těle nemocného shlédnouti neduh, který je ničí.

Naproti tomu sociologické důvody, které se staví proti rozluce na základě vzájemného souhlasu manželů naprosto odmítavě, jsou hluboce vážné.

Odmítavé stanovisko zákonodárství moderního vůči rozluce tohoto druhu netrýská z libovůle zákonodárcovy. Jest tu prostě proto, že rozluka tohoto druhu byla po zásluze uznána za věc, která se přiči názorům širokých vrstev lidových a za věc, která jest dokonce škudcem lidské společnosti.

Předem nedá se nijak popříti, že snoubenci sami pojmají v době uzavření sňatku manželství za svazek, který potrvá po celý jejich život. Toto přesvědčení snoubenců sdílí

pak i jejich celé sociální okolí. Myšlenka, že by snoubenci měli mít pro budoucnost možnost, aby manželství rozloučili, znelíbí-li se jim manželské soužití, nekličí v době, kdy se manželství uzavírá, nikdy a v nikom.

Zajisté, že v šedi svizelného života nastane manželům leckdys a leckdes, a snad tu a tam dokonce dosti záhy, rozčarování. Byl-li sňatek uzavřen z náklonnosti, proto, že muž, či žena vzníceni erotickými pocity dosud neukojenými, vidí v druhu, nebo v družce nejintimnějšího života ideál vši dokonalosti tělesné i duševní, stává se začasťo, že tento ideál v brzku mizí a že místo něho objevuje se člověk se vši svojí slabostí a křehkostí; byl-li sňatek uzavřen z chladného rozumu ukáže zase tvrdá skutečnost života zase leckdys v brzku, že prospěchy čekané z manželského života se nedostavily a nedostaví. Tehdy počínají se snad manželé, nebo jeden z nich domnívati, že by bylo v oboustranném prospěchu, kdyby bylo možno manželský svazek rozloučiti. A je-li krise trvalá, dochází pak leckdy i k skutečnému přerušení manželského soužití.

Veřejné mínění pokládá však přerušení manželského soužití na základě obapolného souhlasu manželů za zjev veškrze pohoršlivý:

Životní zkušenosti lidu uvědomily, že pocity erotické, i kdyby byly ve svých počátcích zbarveny sebe ideálněji, časem mizívají. Ježto pak lid vidí v instituci manželství podmínku řádného chodu života v lidské společnosti, přeje si přirozeně, aby v každém jednotlivém poměru manželském nastoupil na místo mizících pocitů erotických, pocit vzájemné klidné sympathie, která pod tlakem vědomí vzájemných povinností manželů zaručí trvalost manželského soužití ve prospěch manželů samých, ve prospěch rodiny, kterou byli snad již zplodili, a ve prospěch klidu společenského života vůbec.

Je-li veřejné mínění v dobách moderních přístupno soucitu s osobou, jejíž manželství bylo rozloučeno z viny manžela druhého, bývá neúprosně, avšak spravedlivě přísným vůči následnému osudu oněch manželů, kteří přerušili manželské soužití na základě vzájemného souhlasu.

Této věci jsou si zastánci rozluky ze vzájemného souhlasu manželů dobře vědomi. I vykládají: Je-li odloučený život manželů, kteří zrušili manželské soužití ze své vůle, pramenem veřejného pohoršení, nechť zákonodárce zjedná

u věci nápravu; nechť uzná souhlasnou vůli obou manželů za důvod rozluky manželské, a nechť jim dovolí, aby uzavřeli nové spojení manželské.

Podobné závěry jsou ovšem čistou sofistickou. Pohoršení netkví v okolnosti, že manželé nežijí již pospolu, nýbrž v tom, že nedovedli udržeti manželské soužití za cenu vzájemných ústupků a vzájemné trpělivosti, a že, ceníce příliš zájmy svého »já«, ukázali nevážnost k platným právně-sociálním řádům.

Kdyby zákonodárce uznal souhlasnou vůli obou manželů za důvod rozluky, dal by tím přímo sankci k počínu, který zavdává širokým vrstvám lidovým příčinu k pohoršení. Lid pochopí, že ani nejpřísnější, ani nejlepší zákony nemají síly, aby z občanského života odstranily veškeré zjevy pohoršlivé; nepochopil by ovšem nikterak, kdyby zákon sám schvaloval tyto zjevy.

Dopouští-li zákonodárný systém rozluky na základě vzájemného souhlasu obou manželů, činí tak přímo proti sociálnímu citění nejširších vrstev lidu.

Nedostí však na tom!

Zákonné pravidlo, které nám tane na mysli, jest dále i příčinou, která působí, že se mravy lidu během času znehodnocují:

V každém sociálním celku najdou se jednotlivci, — ba občas i celé třídy sociální —, pro které není život ničím jiným, nežli příležitostí pro ukojení všech pudů a každé libůstky. Těmto jednotlivcům a těmto třídám jest myšlenka sebezapření, myšlenka povinnosti, myšlenkou úplně neznámou. Manželé, kteří žijí v přepychu, bez jakékoliv práce, brzy se omrzí jeden druhému. Není-li jejich společný život na stálo spoután samým zákonem, zruší bez jakýchkoliv pochybností manželský svazek jenom za tím účelem, aby mohli libůstkám v nich nově vzniklých zúplna učiniti zadost.

A neméně častými jsou i případy, že si muž, který oplývá bohatstvím, zakoupí svolení své manželky k rozluce manželského svazku. Takto jest mu pak za souhlasu zákona umožněno, aby prožil své vášně v celé řadě manželských svazků, postupně za sebou uzavíraných a zrušovaných, bez ohledu na to, co sociálního pohoršení způsobí jeho zhýralost v sociálním prostředí, ve kterém žije.

Zlé příklady kazí dobré mravy.

Je-li zhýčkanost hořejších deseti tisíc společnosti zákonodárcem trpěna, ba schvalována, musí míti lehkovážné rozluky manželské, zde obvyklé, záhy neblahý vliv i na ostatní třídy lidu, dosud mravně pevné. Rozluka manželství stane se pohnáhlou i zde sociální zvyklostí.

A nejsou to jen obavy před demoralisací širokých vrstev lidových, co donutilo moderní zákonodárství k tomu, aby opustilo názor, že nelze dovoliti manželskou rozluku na základě vzájemného souhlasu obou manželů.

S demoralisací došlo by zároveň i k rozvratu všeho sociálního života.

Všimněme si jen příkladu, který skýtá starý Řím:

Dosažení světovlády, příklady rozmařilého života obvyklého v Orientu, zvláště v Egyptě, zničily v brzkou morálku vznešených tříd římských, ve kterých se staly obvyklým zjevem rozluky na základě souhlasu manželů. A netrvalo ani století a příklad vznešených tříd římských způsobil i dalekosáhlý rozvrat v morálním citění nejširších vrstev lidu. Hříšné století — píše Horác — nejprve zkazilo manželství a život rodinný. Z tohoto pramene pak vytryskla zkáza, jež zaplavila národ i vlast.

Není pochyby, že v méně majetných a v nemajetných třídách lidu dává žena, která se váže na stálo k určitému muži, v sázku nejen štěstí svého života, nýbrž i celou svoji existenci. A není pochyby, že fyziologické pouto, které vázalo muže k ženě při uzavření manželství, stává se stále slabším. Žena, rodící a kojící, poměrně rychle stárne a ztrácí své půvaby.

Během dalšího vývoje manželského soužití bývají to pouze morální pocity, které muži nedovolují, aby se odpoutal od ženy, která mu cele věnovala své mládí, a jeho vděky fyziologické a psychické, a která jej po případě obdařila i dětmi. Jsou-li tyto pocity schvalovány, ba veleny moderním zákonodárstvím, je s naděje, že se v nejširších vrstvách udrží na stálo. Je-li však z pravidel zákonných, která dovolují rozluku na základě vzájemného souhlasu obou manželů, patrné, že zákonodárství těchto morálních pocitů nijak necení, a stalo-li se v bohatých třídách národa již zjevem obvyklým, že manželské soužití bývá zrušováno tímto způsobem, jest tu nebezpečí, že morální smýšlení, které nedovoluje muži, aby se chtěl

domoci rozluky od dosavadní svojí manželky, vůbec ztratí veškeru svojí oporu.

Okolnost, že si muž musí vymoci souhlas manželčin k rozloučení manželství, není mu nikterak takovou překážkou, jak by se snad zdálo na první poslech:

Žena jest, byla a bude v první řadě bytostí citovou. I není již z tohoto důvodu velice často nikterak nesnadno vymoci na ní souhlas k rozluce manželství, vidí-li své nejlepší city zhrzeny. Žena byla, jest a bude i nadále vždy bytostí, u které i v nejkritičtějších chvílích života převládne naděje v lepší budoucnost. Chápajíc nemožnost dalšího šťastného života v dosavadním manželství, vidí budoucnost, která jí kyne po rozluce dosavadního manželství, v barvách růžových, a dá poměrně snadno svůj souhlas.

Kdyby se rozluky na základě vzájemného souhlasu obou manželů měly státí sociální zvyklostí i v širších vrstvách lidu méně majetného nebo nemajetného, jest patrné, že by instituce manželství pozbyla pro ženy veškerého svého významu. Vždyť životní zkušenosti uvědomily by velice záhy, že citové vzrušení a optimismus, které nutívají ženu, že dává souhlas k rozluce manželství, stávají se pravidelně zřídlem příštích její existenční nesnází, nouze, ba i zkázy. I došlo by u ženy ze širokých kruhů lidových velice brzo ku přesvědčení, že instituce manželství tak, jak ji pojímá zákonodárce, není pro ženu a příští její rodinu přístavem bezpečným. Vzrosla by u ní nechuť k životu manželskému a rodinnému, a tím i touha po dosažení samostatného výdělečného postavení a po volné lásce.

Proč by tyto poměry vedly k rozvratu společnosti, jest jasno:

Na jedné straně vznikl by v plné síle boj existenční mezi obojím pohlavím, a na druhé straně houfné umělé omezování mateřství.

VIII. Zákonodárství bývalého Rakouska.

Doba Josefinská jest dobou, ve které se v bývalých državách rodu Lotrinského počínají uplatňovati snahy, usilující o to, aby právně-sociální poměry byly zřeholovány souborem přehledných a stručných pravidel právních.

Hlavní zřetel věnuje pak Josefinské zákonodárství právu manželskému.

Chtěje si oproti římskokatolické církvi zajistiti právo na samostatnou úpravu práva manželského, vychází Josefinismus ze dvou základních názorových hledisek:

Pokud se týče katolického obyvatelstva, nemíní se Josefinismus odchýliti ve vlastním svém zákonodárství od názorů, které byly směřodajny církevnímu zákonodárství manželskému. Na druhé straně liberální proudy, které se v té době všeobecně uplatnily a které, jak známo, vyvrcholily tím, že Josef II. vydal tak zvaný toleranční patent, kterým dovoluje protestantům vyznání Augsburského a Helveťského volné vyznání víry, mají za následek, že státní zákonodárství šetří konfesionálních růzností lidu.

Zákonodárství Josefinské tvoří si tedy právní systém, ve kterém se pravidla tvořená pro právo manželské mají veskrze řídití věroučným přesvědčením toho kterého vyznání.

Tyto základní názory zákonodárství Josefinského udržely se i během dalších zákonodárných pokusů a zůstaly směřodajnými i pro obsah pravidel obsažených ve všeobecném zákoníku občanském z roku 1811.

Dle pramene posléze uvedeného jest různiti mezi právními pravidly, které řešují otázku manželské rozluky:

I. Pro katolíky.

II. Pro protestanty.

III. Pro židy.

Ad I.

Manželská katolíků rozlučuje se pouze smrtí jednoho z manželů. (§ 111 obč. zák.)

Přízeň, kterou té doby státní správa chová k náboženství katolickému, poněvadž rozmach moci rodu Habsburského prýští z věrnosti rodu k církvi římské, má za následek, že zákon obsahuje i pravidlo, dle něhož jest svazek manželský nerozlučitelný i tehdy, vyznával-li pouze jeden z manželů, uzavíraje sňatek, náboženství katolické.

Ad II.

Vyznavači uznaných konfessí protestantských mohou dosíci rozluky z příčin následujících:

1. Pro cizoložství jednoho z manželů.

2. Pro odsouzení za zločin, na který jest trest nejméně pětiletého žaláře.

3. Pro zlomyslné opuštění; tu dodává se pak, že žádost o rozluky manželskou má průchod v případě, neví-li se, kde se manžel, který spoluzemě opustil, zdržuje, tehdy, nedostaví-li se provinilý manžel k soudu do roka na veřejné předvolání.

4. Pro nebezpečné úklady o život nebo zdraví.

5. Pro opětovné kruté nakládání.

6. Pro nepřemožitelnou nechuť, pro kterou oba manželé žádají za rozluky; tu jest pak stanoveno dále, že soudce nemá povolití rozluky ihned, nýbrž, že má nejprve na zkoušku povolití pouze rozvod, a to míní-li, že smír jest přece jenom možný, i několikráte po sobě. (§ 115 obč. zák.)

Ad III.

Co se týče rozluky manželství židovských, podržel rakouský zákonodárce v plné platnosti zásadu starobylého práva židovského, dle níž manželství lze rozloučiti pouze na základě zapuzení manželky manželem.

K rozluce dochází tím, že manžel odevzdá manželce tak zvaný zapuzovací — repudiační list. Soud sice rozhoduje u věci sám, avšak jeho nález nezní v ten smysl, že se manželství rozlučuje, nýbrž pouze v ten smysl, že manžel jest, či není oprávněn odevzdati své manželce repudiační list, kterým ji od sebe zapuzuje.

Ohledně otázky, z kterých důvodů jest možno manželku zapuditi, došlo při zákonném zřeholování materie, o kterou jde, k nedorozumění: Se strany židovské bylo žádáno, aby jednak manžel mohl odevzdati manželce repudiační list v případě jejího cizoložství, a aby dále manželce bylo dáno právo žádati na manželu vydání repudiačního listu tehdy, bylo-li prokázáno, že se on dopustil cizoložství. Výkladům znalců práva židovského nebylo však té doby dobře rozuměno. I došlo k uzákonění pravidla, dle něhož manžel má právo zapuditi manželku pro cizoložství proti její vůli, dle něhož však dále židovské manželství lze rozloučiti vůbec i tehdy, svolí-li v to obě strany, a odevzdá-li manžel manželce list zapuzovací. —

Tendence Josefinismu, která směřovala k tomu, aby manželské právo příslušníků různých konfessí bylo upraveno úplně dle věroučných názorů té které konfesse, doznala značné poruchy dvorním dekretem z roku 1814, kterým bylo stanoveno, že bylo-li rozloučeno manželství a katolíků, ne-

může žádný z rozloučených manželů vstoupiti za života druhého manžela v manželství s osobou, která vyznává víru katolickou.

Literatura mluví zde o tak zvané překážce »kato-
licismu«.

V čem záleží abnormalita této překážky, jest jasno:

Osoba vyznání akatolického, která na základě práva daného zákonem samým byla právoplatně bývalý svůj manželský svazek rozloučila, má býti omezena při volbě nového spolumanžela tím, že jí není dopřáno uzavřítí manželský sňatek s osobou vyznání římskokatolického, poněvadž tato osoba musí viděti v manželském poměru svazek nerozlučitelný a nesmí v něj vejíti s tím, kdo byl »nerozlučitelnost« manželství zneužal.

VIII. Zákonodárství československé.

Otázka manželské rozluky jest zřeholována zákonem ze dne 22. května 1919 č. 320 sb. z. a n.

Zákonodárství republiky opustilo tradiční názor zákonodárství rakouského, dle něhož státní zákonodárství přejímá své názory na manželskou rozluku z věroučných názorů toho kterého náboženského vyznání.

Zákonodárství republiky stanoví ohledně práva manželského vůbec pro všechny státní občany právní pravidla úplně stejná bez ohledu na to, ke kterému vyznání přísluší.

Co se týče manželské rozluky, byla uzákoněna pravidla následující (§ 13):

I. Zákonodárce předem uvádí v zákoně výslovně určité důvody rozluky.

Jako důvody rozluky jmenuje zákon:

1. Určité skutky, kterými se manžel jeden provinil na manžela druhém.

2. Určité skutečnosti, pro které jest žádost za manželskou rozluku jednomu z manželů dovolena proti druhému manželu i tehdy, nelze-li tomuto přičísti k vině rozvrat manželství.

II. Po té jakoby závěrem, stanoví pak zákonodárce, že kromě případů uvedených v zákoně výslovně, lze soudci nalézt na manželskou rozluku vůbec vždy, nastal-li tak hluboký rozvrat manželský, že na manželích »nelze spravedlivě požadovati, aby setrvali v manžel-

ském společenství«, a není-li žaloba na rozluku podána manželem, který sám jest »rozvratem manželství převážně vinen«.

Ad I) 1. Za důvody, pro které lze jednomu z manželů vymáhati rozluku manželství na základě zavinění druhého manžela, pokládá naše zákonodárství důvody následující:

a) Cizoložství kteréhokoliv z obou manželů.

b) Odsouzení do žaláře nejméně na tři leta, nebo na dobu kratší, avšak pro trestný čin vyšší z pohnutek, nebo spáchaný za okolností svědčících o zvrhlé povaze.

c) Zlomyslné opuštění jednoho manžela druhým, které potrvalo přes případné vyzvání soudní po dobu šesti měsíců.

d) Úklady o život spolumanžela nebo o jeho zdraví.

e) Zlé nakládání, těžké ublížení, nebo opětovné urážení na cti.

f) Zhýralý život.

g) Pijáctví, nebo navyklé nadužívání nervových jedů.

Ku kritice těchto pravidel našeho zákonodárství sluší si uvědomiti:

Z uvedeného zákonodárcova seznamu důvodů manželské rozluky bylo by zajisté na prospěch věci vyloučiti »jednak důvod urážek na cti třeba s opětovných«, jednak důvod »pijáctví«.

Zákon víže všeobecné vrstvy lidu a jest patrné, že v praxi života může obou důvodů býti zneužito.

Nesmíme zapomínati: Bylo-li uznáno na rozluku manželství z provinění manželova, jest dán nevinné manželce nárok, aby jí odsouzený manžel poskytoval po celou dobu jejího příštího života prostředky k nutné výživě. I mohla by tato okolnost zajisté leckdy zlákat k ukvapeným nebo i k obmyslným žádostem za rozluku; zvláště všude tam, kde vzdělanostní úroveň jednotlivce nevidí v nějakém tom příkrém slově nic, co by se mělo bráti nějak zvláště tragicky; podobně i všude tam, kde by pojem »pijáctví«*) jsa vůbec pojmem příliš pružným a relativním, podléhal přílišné citlivosti spolumanželově.

*) Že se tento pojem nekryje s pojmem »opilství« jest zajisté zřejmo.

Ad 2. Mezi případy, ve kterých jest dovolena žádost za rozluky manželskou jednomu z manželů z důvodů, kterých druhému manželovi nelze přičísti k vině, řadí náš zákonodárce příčiny následující:

a) Chorobu duševní, které trvá po tři léta, ať již probíhá trvale, nebo periodicky;

b) Těžkou duševní degenerací ať již vrozenou nebo získanou, čítající v ní těžkou hysterii, která trvá po dvě léta;

c) Padoucí nemoc, která trvá aspoň rok a jest provázena nejméně šesti záchvaty v roce, anebo přidruženou duševní chorobou;

d) Nepřekonatelný odpor jednoho manžela k druhému. V tomto případě stanoví zákon, že žalobě za rozluky lze vyhověti jen tehdy, připojí-li se k ní, třeba i dodatečně, také druhý manžel, a že tu není třeba povolovati rozluky ihned, nýbrž, že lze napřed uznati na pouhý rozvod od stolu a lože, a to po případě vícekrát za sebou.

Kritika těchto ustanovení našeho zákona podává se následovně:

Ad a) b) c) V tomto směru podali jsme svoje názory v úvahách věnovaných všeobecnému přehledu moderního zákonodárství rozlukového.

Ad d) Náš zákonodárce v zákonných motivech — a to dokonce s jakousi okázalostí — prohlašuje, že neuznává rozluky na základě vzájemného souhlasu obou manželů.*)

Tožto tvrzení prostě neodpovídá pravdě.

Pravidlo, které dovoluje kterémukoliv z manželů, aby zažádal za rozluky manželství »pro nepřekonatelný odpor«, připojí-li se k ní druhý manžel, dává samo o sobě na jevo, že při souhlasné vůli obou manželů bude lze po čase provést rozluky vždy:

Dokázati nepřekonatelný odpor není spoluzákladem věci nikterak těžkou v tom případě, kde se druhý manžel sám tvrzení tohoto druhu nebrání. Vždyť jedná se o věc číře individuální a psychickou, o věc, která jest povahy naprosto intimní. Soudce uzná snad, poněvadž mu zákon dává právo, že nemusí ihned povolovati rozluky manželství, nýbrž, že může napřed uznati na pouhý rozvod manželství, dvakrát, nebo třikrát na předchozí rozvod. Toť však vše, co lze žá-

*) Motivy str. 14.

dati na jeho svědomitosti. Konec konců skutečnost, že oba manželé trvají na svém, utvrdí soudce v přesvědčení, že jest tu skutečně zákonný předpoklad pro rozluky, a on rozluky povolí.

Další pravidla našeho zákona usnadňují pak provedení rozluky na základě souhlasné vůle manželů měrou dalekosáhlou:

§ 18. našeho zákona stanoví, že ve sporech o rozluky manželství pro nepřekonatelný odpor, soudce nemůže uznati na předchozí pouhý rozvod manželství tehdy, jsou-li již manželé soudně rozvedeni, a uplynul-li od té doby jeden rok, aniž obnovili manželské společenství; uplynula-li tři léta od provedení soudního rozvodu, má pak soudce pokládati dokonce »nepřekonatelný odpor« vůbec za prokázaný.

Praktické důsledky těchto uvedených zákonných ustanovení jsou jasny:

Manželé, kteří souhlasně chtějí rozloučiti svůj manželský svazek, vymohou si napřed rozvod manželský na základě vzájemného souhlasu. Po roce odděleného života podá jeden z nich žalobu pro nepřekonatelný odpor. Soudce zajisté ztěžka vysloví přesvědčení, že tu není nepřekonatelného odporu, když jest nespornou skutečností, že manželé žili životem vzájemně odloučeným po dobu jednoho roku. I nemůže, leč uznati na rozluky manželství. Pouze tehdy, když se manželé — což se ztěžká stane — setkali s obtížemi při »dokazování« nepřekonatelného odporu, byli by nuceni, aby tuto překážku odstranili vyčkáním dalších dvou roků. Po uplynutí tří let odděleného života obou manželů soudce nesmí pak již vůbec míti pochybnosti o tvrzeném »nepřekonatelném odporu«.

Jest tedy patrné:

V našem právu jest dopuštěna možnost rozluky na základě vzájemného souhlasu obou manželů za jediných podmínek těch, aby si manželé napřed vymohli rozvod a poté setrvali v odděleném životě po dobu jednoho, po případě tří roků.

Uvážíme-li, že dle prohlášení zákonodávce rozluky na základě vzájemného souhlasu obou manželů nemá býti dovolena, tážeme se maně:

Uvědomil si náš zákonodárce, kam dojdou v praxi života vlastní jeho zákonné texty?

Odpovíme-li, věříce v zákonodárce upřímnost, na tuto otázku záporně, nemůžeme viděti v citovaných textech zákonných nic, než výplod naivity, která se bude zdáti prapodivnou mezinárodní kritice, až se jí dostane na vědomí náš zákon. Odpovíme-li pak, věříce v zákonodárce schopnost, kladně, nelze zákonodárce ušetřiti co nejostřejší výtky pro tu hru na schovávanou, naprosto nedůstojnou zákona z dvacátého století a zákonodárce, který dává své zákony národu kulturnímu.

Vědecká kritika nechce býti ani nespravedlivou, ani příkrou. Uváží-li však, ze kterého zdroje čerpá náš zákonodárce pravidla o rozluce, jejímž důvodem jest nepřekonatelný odpor jednoho manžela k druhému, jejíž podmínkou jest však zároveň souhlas druhého manžela, nemůže dáti za jinou a příklání se k názoru, že náš zákonodárce chtěl vědomě oklikou na prvý pohled nezjevnou zavěsti rozluhu ze souhlasné vůle obou manželů.

Genese názorů našeho zákonodárce podává se nestrannému kritiku asi takto:

Historickým základem, na kterém staví náš zákonodárce, jest na jedné straně pruský Landrecht a na druhé straně názorový systém, který uzákonil občanský zákoník rakouský o rozluce křesťanů nekatolických. Pruský Landrecht uznává za důvod rozluhy nepřekonatelný odpor jednoho manžela k druhému, a nebo vzájemný souhlas obou manželů. Občanský zákon rakouský neuznává pouhého vzájemného souhlasu obou manželů za důvod rozluhy nekatolických křesťanů, dovoluje však rozluhu pro vzájemný nepřekonatelný odpor obou manželů.

Náš zákonodárce staví si z tohoto historického základu svůj systém takto:

Povoluje rozluhu manželství na základě nepřekonatelného odporu jednoho manžela k druhému, tak jako to stanoví pruský Landrecht; na ok ztěžuje však rozluhu tohoto druhu ustanovením, že žádosti lze vyhověti pouze tehdy, souhlasí-li druhý manžel.

Tímto způsobem doufal náš zákonodárce patrně, že při zběžném čtení nenapadne nikomu, která tato pravidla, na první pohled dosti nevinná, činí zdrojem, z něhož prýští možnost rozluhy na základě pouhého souhlasu obou manželů. A skutečně během všech debat v zákonodárném sboru, přes

to, že názory zákonodárce na rozluhu vůbec byly z různých stran po zásluze kritikovány jako názory velice laxní, nenapadlo žádného z kritiků, aby zkoumal, zda v pravidlech, která dovolují přeměnu rozvodu vymoženého na základě vájemného souhlasu obou manželů na rozluhu pro nepřekonatelný odpor jednoho manžela k druhému, není ukryto ďáblovsko kopýtko rozluky dopuštěné již z pouhého vzájemného srozumění obou manželů.

ad II. Náš zákonodárce, když byl vypočítal všechny důvody dosud vyčtené, stanoví, jak jsme byli již řekli, jako by závěrem, že lze vymoci manželskou rozluhu vůbec i tehdy, nastal-li tak hluboký rozvrat manželství, že na manželích nelze spravedlivě požadovati, aby setrvali v manželském společenství.

Tímto ustanovením dává náš zákonodárce očividně právo soudci, aby vůbec v každém případě posoudil, zda jest naléztí na rozluhu manželství přes to, že se ten, kdo za ni žádá, nedovolává žádného z důvodů zákonodárcem uvedeného výslovně.

Řekli jsme již na příslušném místě, že nepokládáme vůbec za správné, dává-li zákonodárství soudci do ruky možnost, aby dle volného svého uvážení rozhodl, zda v daném případě jest tu příčina k manželské rozluce, čili nic.

V našem zákonodárství jest však podobné pravidlo dokonce pravidlem sociálně velice povážlivým:

Náš zákon vypočítává sám celou řadu důvodů rozluhy velice důkladně. Obsah těchto jeho zákonných pravidel dává na jevo, že jest nakloněn dopustiti manželskou rozluhu co nejširěji. I jest pochopitelné, že soudce, chápaje tendenci zákonodárce, a cíť se jí býti vázaným, nebude váhati, a projeví v praxi života ochotu vyhověti žádostem za rozluhu měrou co nejširší.

Na rozluhu bude tedy nalézáno asi všeobecně, bude-li o ni žádáno proti manžel, který jest stížen jakýmkoliv těžkým trvalým neduhem tělesným (jmenovitě slepotou, nebo hluchotou), nebo který upadl v nemajetnost a na ten čas nestačí, aby živil rodinu. A ani případy rozluhy pro mužovu neschopnost soulože a pro ženinu neplodnost nebudou nikterak vzácnými.

Krátce a jasně:

Brána manželské rozluky bude otevřena téměř do ko-
rán. —

Z úvah dosud uvedených vidíme jasně:

Při stavbě pravidel, jež uzákoňují manželskou rozlukou, ztratil náš zákonodárce rozhodně půdu pod nohama.

Dávaje na sebe působiti revolučním ovzduším, teoriemi, čerpanými z názorů školy Přírozeněprávní a doktrin Socialistických, jakož i jakousi podivuhodnou mystikou všeobecně moralisující, která staví proti sobě pojem manželství »pravých a skutečných« a pojem manželství, která byla již od doby svého uzavření manželství »nemravnými«, podniká moderním zákonodárstvím sběratelskou pouť, aby vyšetřil, jaké důvody pokládá to které zákonodárství za důvody manželské rozluky. To, co mu jeho sběratelská činnost vynáší, váže pak »v zájmu mravnosti« v pestrou kylici pravidel, která, jsouce posuzována chladným rozumem, ukazují jasně, že dle práva u nás nyní platného zmizí princip nerozlučitelnosti v propadlišti názorů vůbec přežilých.

Že názory, které náš zákonodárce učinil pravidly zákonnými, asi ztěžka poslouží upevnění instituce manželství v sociálním životě našeho národa, není zajisté nesnadno chápati nikomu, kdo si skutečně všímá sociálního života a jeho potřeb.

Zákonodárcovy výklady*) o tom, že pokládá instituci manželství za věc, které se málo ze zařízení lidských vyrovná svým vlivem na kulturu a mravní vývoj lidstva, nejeví se pod tíží skutečných poznatků, které svědčí o lehkosti, s níž zákonodárce nazírá na možnost rozluky, jinak, leč jako řečnický obrát beze všeho věcného podkladu.

Část III:

Právní účinky manželství.

V době, kdy křesťanství počalo již chápati, že instituce manželství jest základem řádného chodu sociálního života, a že tudíž i názory církevní musí si učiniti jasné pojmy o obsahu a dosahu této instituce, uvažuje křesťanství též o tom, jaké účinky má míti manželství na vzájemný poměr mezi manžely a na poměr rodičů k dětem z manželství zrozeným.

Pravidla, která si tu křesťanství tvoří, nejeví se na venek jako pravidla právní ve vlastním toho slova smyslu, t. j. jako pravidla, jejichž všeobecná závaznost byla by výslovně stanovena; nesou povahu pravidel pouze mravnostních či etických, t. j. povahu pravidel, jejichž zachování církev staví věřícím před oči jako vzor.

Příčiny tohoto zjevu jsou jasné:

Právní systémy světské pokládají v době, o níž jde, instituci manželství za instituci, kterou řeholují jenom pravidla práva světského. I netroufá si křesťanství při svých počátcích nikterak brojiti proti těmto předpisům pravidly vlastními; spokojuje se tím, že věřícím staví vlastní svoje názory o právních účincích manželství za vzor, který mají sledovati, přejí-li si, aby jejich manželská soužití stála v souladu s mravnostním nazíráním víry, ve které žijí.

Přes to tvoří si však již první církve křesťanské jasné názory u věci, o kterou jde. A díky těmto názorům děje se, že se křesťanství daří stvořiti přehledný a zřetelný celek pravidel, která lidu uvědomují, jaké účinky má míti poměr manželský i v ohledech právních.

Historik zdůrazňuje pak s uznáním:

Právě křesťanství přísluší zásluha o to, že se z chaosu protichůdných názorů práva světského o tom, jak jest nazíráti na vzájemný poměr muže a ženy, žijících v manželství,

*) Motiv strana 10.

vynořila pravidla, která upravují tuto otázku v duchu lidskosti a která měla za následek, že instituce manželství zůstala i pro budoucnost základem řádného chodu sociálního života, a to přes těžkou krizi, kterou byla prodělávala ve světě řeckém a římském právě v dobách, kdy křesťanství vznikalo.

Církev Římskokatolická odvozuje své názory na právní účinky manželství z úplna z názorů, které u věci chovaly prvotní církve křesťanské.

V prvních dobách svého vývoje nepodává rovněž své názory svým příslušníkům jako všeobecně závazná pravidla právní, nýbrž předkládá jim je jako vzorová pravidla nazírání etického. To proto, že se, jak jsme byli již na příslušných místech naznačili, chtíce podati důkazy o tom, že jest jedinou oprávněnou dědičkou prvotních církví křesťanských, vyhýbá úzkostlivě všemu, co by mohlo vzbuditi podezření, že zavádí oproti názorům prvotních církví křesťanských nezdůvodněné novoty.

Teprve v dobách, kdy vyvrcholuje rozpětí snah theokratických, a kdy se tedy církev Římskokatolická počíná domnívati, že nadešel příhodný čas pro vybudování všeobecného systému právního pro všechny národy, vyznávající víru římskokatolickou, počíná kanonistické pravoznalectví aspoň částečně vtělovati pravidla tradovaná dosud jako pravidla etická ve skutečná pravidla právní. Tato zákonodárná činnost kanonického pravoznalectví pak přirozeně vzrůstá v období úpadku moci církevní, ježto v této době zase církev římskokatolická hlásá oproti moci světské názor, dle něhož jenom jí přísluší moc zákonodárná i soudnická u věcech manželských.

Co do obsahu názorů, jimiž si prvotní křesťanství a církev Římskokatolická upravují problém právních účinků manželství, sluší uvést následující:

A) Ohledně vzájemného poměru manželů.

1. Zmínili jsme se již, že jednou z hlavních charakteristických značek manželství dle pojetí křesťanského jest vzájemná povinnost manželů k pohlavní věrnosti.

Positivním důsledkem základního názoru, který hlásá vzájemnou povinnost manželů k pohlavní věrnosti jest, že každému z manželů jest uloženo jako povinnost konání »povinnosti manželské« — »debitum conju-

gale«. Kanonisté zdůrazňují, že tento závazek jest závazkem absolutním, t. j., že od něho nemůže sprostiti ani slib čistoty, ani přijetí svěcení kněžského, takže vstup do řádu, nebo přijetí svěcení kněžského proti vůli spoluzemělovců by by neplatnými.

Negativní důsledek uvedeného základního názoru jeví se v tom, že se ukládá každému z manželů povinnost, aby se zdržoval tělesného obcování s osobami stojícími mimo manželství. Přestoupení tohoto závazku tvoří pojem zvláštního činu trestného, pojem cizoložství — adulterium. Kanonisté doplňují pak tento názor i v tom směru, že dovolují onomu z manželů, na kterém bylo zhřešeno manželskou nevěrou, aby odepřel provinilému manželovi konání manželské povinnosti, a zároveň vztyčují pravidlo, dle něhož pro cizoložství spoluzemělovců jest dovoleno nevinnému manželovi žádati za manželský rozvod.

2. Hlavní obtíže řádného zřeholování právních účinků činily jak prvotním církvím křesťanským, tak později i církvi římskokatolické názory pohanského lidu, které nespatořovaly v poměru manželském poměru právního, nýbrž pokládaly tento poměr za poměr mocenský, za poměr, ve kterém se manželka nachází úplna pod mocí svého manžela. V důsledku tohoto nazírání na věc, byl manžel i zcela neomezeným soudcem svojí manželky, a ani právní řady státní nesměly jej v tomto jeho právu nijak omezovati.

Jest patrné, že se lidové nazírání, které vidí v poměru manželském poměr mocenský, nikterak nehodilo v okruh názorů, které chovalo prvotní křesťanství o vzájemném poměru muže a ženy v manželství. Vždyť křesťanství vychází z přesvědčení, že dle názorů vyjádřených v evangeliích, jsou si muži i ženy před zákonem božím rovni; i nemůže býti ochotno, aby se podvolovalo myšlence, která hlásá, že v poměru manželském jest žena tvorem bezmocným, tvorem úplna závislým na vůli svého pána a vládcy.

Na druhé straně nesluší však přehlížeti, že prvotní církve křesťanské nemohly rovněž přijati onoho názorového systému, který má za to, že poměry manželské se zakládají smlouvou, která zpředu určí vzájemný právní poměr manžela k manželce a naopak. Vždyť křesťanství nezůstalo tajno, že právě tento názorový systém byl příčinou úplného rozvratu

instituce manželství, a že úplně znehodnotil sociální význam této instituce.

Prvotní církev křesťanské tvoří si tedy u věci názory samostatlé:

Manželu zůstává sice i nadále vyhrazeno vůdčí postavení v poměru manželském, zároveň jest však pečovat o to, aby nemohl svoji převahy nikterak zneužít. Manžel zůstává hlavou manželského poměru a manželka jest mu povinna poslušností; manželu není však dopřáno právo, aby dle svého uvážení řešil rozpory, jimiž případně jeho manželský život byl zakolísal, nýbrž činitelem, který tu rozhoduje, jest církevní vrchnost; manžel jest pak dále jako hlava poměru manželského povinen pečovat o to, aby manželské soužití šlo řádným chodem, jmenovitě o to, aby tu byly prostředky, které umožňují existenci manželce i rodině z manželství vzešlé, jakož i o to, aby veškerý zájem manželčiny byly řádně opatřeny jím samým jako manželčiny ochránítelem.

3. Z názorů právě uvedených plynou pak i tyto důsledky další:

Manželka vstupem v manželství ztrácí dosavadní svoje jméno rodinné, přijímá jméno manželovo a stává se účastnicí i jeho stavu; neztrácí však nikterak svojí samostatné právní existence, jinými slovy, jest — je-li zletilou — osobou svéprávnou, která může mít samostatné jmění a která jím může i sama nakládati. —

Církev Římskokatolická byla ochotna zůstat věrnou do slova názorům, které chovaly prvotní církev křesťanské o právních účincích manželství.

Avšak:

Skutečné poměry, ve kterých žije, šířící víru křesťanskou mezi kmeny germánskými a slovanskými, nutí ji ve dvou směrech ke kompromisu:

1. Církev římskokatolická jest pod tlakem sociálních poměrů nucena dopustit kromě manželství pravidelného i tak zvané manželství »morganatické« — »matrimonium morganaticum«, »ad legem Salicam«.

Název tohoto zvláštního druhu manželství odvozují moderní jazykozpytci od gotského slova »morgjan«, které znamená pojem zkrácení nebo omezení.

Morganatické manželství jest manželství, před jeho uzavřením jest manželům dovoleno, aby se uhlavili, že jak manželka tak i děti, které z manželství vzejdou, se nestanou účastnými stavovských práv manželských a že nemají mít nároků na případné podědění majetku, patřícího manželovi a otci rodiny.

Příčiny, které donutily pravoznalectví církve Římskokatolické k tomu, aby připustila pojem manželství tohoto druhu, jsou jasny:

U kmenů germánských, právě tak, jako u kmenů slovanských, našla církev Římskokatolická při své věroučné propagační práci v plném rozkvětu názory, které uznávaly možnost manželství s více ženami — manželství polygynického. Toto manželství bylo tu pravidelně obvyklým u mocných tohoto světa, od jejichž vůle i vlivu záleželo, zda se propagace nové víry ujme v kraji bez obtíží čili nic. Manželství s více ženami byla pak podle samostatných názorů lidových zřehlována v ten způsob, že jedna manželka byla pokládána za tak zvanou manželku hlavní, kdežto manželky ostatní byly pouze tak zvanými manželkami podruznými. Manželka hlavní sdílela stav svého manžela, a děti z ní zrozené, byly pokládány za příští dědice jmění otcova; naproti tomu manželky podruzné měly právní postavení pouhých souložnic, nesdílející se svým manželem jeho stav a nejsou schopny rodiť potomstvo, které by po jejich ploditeli mělo po rozumu zákona právo dědičné.

Církev Římskokatolická, fedrujíc z plna přesvědčení názor, který hlásá, že manželství již dle svého pojmu jest možným jedině jako poměr mezi jedním mužem a jednou ženou, seškává se zde se zjevem, proti kterému musila využít všech svých sil, chtěla-li jej pro příště znemožnit. I zdařilo se jí během času všlípiti lidu, mezi kterým hlásá novou víru, přesvědčení, které připouští sice, že pojem manželství, ve kterém manželka a děti, které zrodí, nesdílejí stav manžela a otce a nemají nároku na dědictví jeho jmění, není zcela nemožným, že však existence manželského poměru tohoto druhu zúplna zamezuje jakýkoliv manželský svazek další. Jen za tu cenu mohl býti zachován princip monogamie v neporušené své platnosti.

Morganatické sňatky bývaly pak i v dobách pozdějších dosti obvyklé, poněvadž hověly zájmům rodů panov-

nických a zájmům rodů vysoké šlechty; vždyť tyto rody pravidelně usilovaly o to, aby byl rodový majetek pokud možno soustředěn v rukou několika málo členů rodu, nebo dokonce v rukou osoby jediné. Instituce morganatických sňatků napomáhala tudíž tomu, že příslušník stavů privilegovaných mohl po případě vyhovět tužbě svých citů a vstoupit v manželství se ženou stavu nižšího a zároveň i tomu, že uvedené snahy, které chtěly pokud možno zabránit rozdrobení rodového majetku, mohly dojít svého splnění.

2. Názor prvotního křesťanství, dle něhož má mít manželka způsobilost být samostatnou právní osobou, nezdařilo se udržet v plné platnosti církvi Římskokatolické pro protichůdné názory právního přesvědčení kmenů germánských a slovanských.

V právních systémech středověkých, i když podléhaly jinak silně vlivu názorů kanonistů, udrželo se stále ještě přesvědčení, že právní osobnost manželčina jest pohlcena právní osobností manželovou, a že žena provdaná samostatné právní osobnosti vůbec mít nemůže.

Pod vlivem názorů práva církevního podařilo se však aspoň zjednat v právech světských průchod názoru, dle něhož provdaná žena může mít aspoň určitý majetek výhradně pro sebe pod podmínkou, že tento majetek jest spravován manželem. —

Názory prvotních církví křesťanských i názory církve Římskokatolické zůstaly ve svých hlavních obrysech dodnes směřovat pro moderní světské právní systémy v úvahách o právních účincích manželství.

Názory moderního zákonodárství jeví se u věci, vzato povšechně, asi takto:

1. Manžel jest hlavou rodiny a přísluší mu zvláště právo řídit domácnost, jmenovitě právo určit společné bydliště.

2. Manželka jest povinna manželovi poslušností; má plnit jeho nařízení a pomáhat manžel v hospodářství nebo v živnosti dle svých sil.

3. Manžel jest povinen, aby svoji manželku přiměřeně svému stavu vyživoval z vlastních svých prostředků.

4. Manželka má právo mít vlastní svoje jmění. Některá z moderních zákonodárství předepisují, že manželu náleží správa tohoto jmění, jiná stanoví však již, že si manželka

může svoje jmění spravovat sama, a že manželu přísluší pouze dozor nad manželčinou správou jejího jmění.

5. Manželovi vůbec nepřísluší jakékoliv právo kázeňské nad manželkou, a to ani tehdy, je-li nezletilou.

6. Manžel má povinnost chránit zájmy manželčiny. Z této povinnosti plyne i jeho další povinnost, aby po případě byl zástupcem svojí manželky při jednáních s orgány moci státní. Manželka má však, je-li ovšem zletilou, právo jednat s orgány moci státní sama, nebo dáti se po případě zastupovati někým jiným, nežli svým manželem.

B) Ohledně poměru rodičů k dětem.

Hlavní kautelou, která povyšuje poměry manželské nad veškerý ostatní poměry skutečného pohlavního soužití muže se ženou, jest, že děti v manželství zrozené mají právní nárok na to, aby byly vyživovány otcem, který je zplodil, jakož i právní nárok, že budou po otcově smrti dědicí jeho jmění.

Již prvotní církve křesťanské, a po nich ovšem ještě s mnohem větší důrazem církve Římskokatolická, chtějíce sevšeobecnit zvyklost poměru manželského, chovají se k dětem zplozeným mimo manželství velice příkře:

Děti nemanželské nejen, že nemají práva na svém otci žádati výživu a činit si dědické nároky na jeho jmění, nýbrž jsou pokládány přímo za tvory, na nichž lpí přihana nezákonného původu; i jsou tudíž, pokud možno, vyloučeny z účasti na životě veřejném, jmenovitě z možnosti státi se příslušníky stavu duchovního.

Kanonisté s důkladností zajisté hodnou lepší věci, pokládají za svoji povinnost právnícky rozříditi děti nemanželské na různé kategorie, z nichž na každé má po celý život ulpět přihana větší nebo menší. Kromě obyčejných dětí nemanželských, liberi naturales — znají ještě odrůdy další: liberi a dultferini, děti zplozené rodiči, z nichž aspoň jeden v době zplození dítky byl vázán manželstvím s jinou osobou; liberi incestuosii, děti, jejichž rodiče byli zpřiznání nebo zešvakření; liberi nefarii, děti, zplozené příbuznými pokolení přímého, a konečně liberi sacrilegii, děti, jejichž otcem byl mnich nebo klerik vyššího svěcení, nebo, jejichž matka byla řeholnice. —

V tomto směru moderní právní citění ovšem nenásleduje názorů křesťanských. Jakékoliv omezování dětí ne-

manželských v právu na účast v životě veřejném, které by bylo ulpělo na nemanželském zplolení, moderní právní systémy neznají.

Na druhé straně neubrání se však ani nejmodernější citění právní závěru, že nelze dopřáti nemanželským dětem k otci těchže práv jako dětem manželským, nemá-li instituce manželství pozbyti své *raison d'être*. A tak se nedivíme, shledáváme-li, že nemanželským dětem není v žádném moderním právním systému dáno dědické právo k jmění otcovu, a že dále otec není povinen, aby sám umožnil a zaručil nemanželskému dítěti výživu a výchovu.

Některé z moderních systémů právních znají pouze povinnost nemanželského otce, aby nemanželské matce přispíval na výživu dítěte do doby, než se bude moci samostatně živiti; mluví se tu o t. zv. *alimentační povinnosti* nemanželského otce. Jiné z moderních právních systémů neznají pak ani této povinnosti; mezi tyto právní systémy patřil až do nedávných dob právní systém francouzský, v němž platila zásada, že vůbec není dovoleno pátrati po nemanželském otci, *«la recherche de la paternité est interdite»*.

2. Dle názorů kanonistů mohou býti ovšem následky nemanželského zrození odstraněny tak zvanou *legitimací* nemanželského dítěte za dítě manželské.

Takováto legitimace může nastati jednak na žádost otcovu, jednak *ipso jure*, tehdy, když rodiče dítěte uzavrou manželství následně. V případě posléze uvedeném mluví se o tak zvané *«legitimitas per subsequens matrimonium»*. Výjimku činí dle názorů kanonistů jenom děti pocházející z cizoložství otcova nebo matčina — *liberi adulterini*, které vůbec legitimovány býti nemohou ani tím, ani oním způsobem. Legitimace na žádost otcovu děje se papežským *«rescriptem»* a mluví se o tak zvané *«legitimitas per rescriptum papale»*; zde vychází se z předpokladu, že papež jako hlava církve může z neomezené svojí moci zákonodárné zrušiti i právní následky nemanželského původu.

Právní účinek legitimace vůbec jest ten, že legitimované dítě nabývá všech práv, která jsou jinak vyhrazena všem dětem manželským; pouze k hodnosti kardinálské nemohou býti připuštěny nemanželské dívky legitimované. —

Moderní právní systémy převzaly z názorů kanonistů pravidla, která upravují legitimaci dětí nemanželských s těmi změnami, že na místo legitimace *per rescriptum papale* vstupuje legitimace povolovaná mocí státní, a že se neuznává nemožnost legitimovati dívky zplolené z cizoložství otcova nebo matčina.

Část IV.

Nauka o smlouvě manželské.

Jak v církevním právu římsko-katolickém, tak i v novodobých právních systémech světských, má na tvorbu pravidel o právu manželském dalekosáhlý vliv nauka o smlouvě manželské.

Bez znalosti literárních i praktických osudů této nauky v názorech pravoznalectví kanonistického i světského zůstalo by dodnes lecos zatemněno z vývoje manželského práva ve všech oblastech západní kultury.

Úvahám u věci samé jest předdeslati důležitou poznámku vysvětlující:

V nauce o smlouvě manželské bývá jednou vyjadřován názor, že se manželství zakládá smlouvou manželskou, podruhé názor, že manželství jest smlouvou tohoto druhu.

Každému, kdo nežije jenom ve fikcích právnických, ale má i smysl pro skutečné zjevy sociálního života, jest zřejmo na prvý poslech, že vyjadřovací způsob, uvedený na druhém místě, jest věcí zcela nepřesnou.

Smlouvou rozumíme výměnu souhlasné vůle dvou nebo více osob, směřující k založení určitého právního poměru mezi osobami, které se byly navzájem smluvily. Výrazový obrát »manželství jest smlouvou«, nelze tedy chápati jinak, než jako nepřesnou parafrazi obrátu »manželství jest právním poměrem, který se zakládá smlouvou. Užívá-li se v nauce o smlouvě manželské obrátu prve uvedeného, jest patrné, že se tu užívá obrátu příliš stručného, obrátu, který, hřeše na logické přesnosti, nevyjadřuje nikterak toho, co vlastně chce říci.

A) Vznik a dějiny nauky.

I. Církev římsko-katolická.

Dějiny sociálního života lidstva poučují nás o tom, že instituce manželství byla sice vznikla jako poměr morální a nikoliv právní, že však během dalšího vývoje v určitých územních oblastech vzala na se skutečně podobu poměru právního zakládaného smlouvou.

V dobách, kdy se křesťanství počíná z Palestiny šířiti v kraje sousední, jest typickým příkladem právního systému, který vidí v manželství poměr zakládaný smlouvou, právní systém egyptský. Zde mají snoubenci při uzavření manželského poměru úplnou volnost, aby si předchozí smlouvou určili obsah příštího svého manželského poměru u všelikém ohledu.

Manželskou smlouvou může býti stanoveno: Hlavou manželského poměru nebude manžel, nýbrž právní postavení obou manželů bude si zcela rovnocenné; hlavou manželského poměru stane se manželka; porušení manželské věrnosti nebude důvodem k zrušení manželského svazku; manželství potrvá po dobu zpředu snoubenci vyčtenou; manželství bude lze rozloučiti buď na základě vzájemného souhlasu, nebo dokonce na základě jednostranné vůle toho neb onoho manžela.*)

Na druhé straně sluší uvést, že se názor, který vidí v manželství instituci morální, udržel v době, o kterou jde, v plné platnosti pouze v právním systému židovském.

Ve vyšší společnosti řecké a římské stalo se té doby již všeobecnou zvyklostí, že tu nebývá manželství uzavíráno, aniž by byla snoubenka předem otázána na osobní svoji vůli, zda skutečně chce vstoupiti v manželský sňatek; v této společnosti uplatnil se pak dále již téměř všeobecně obyčej, že se provdané ženě dopřává právo, aby si případně vymohla rozlukou manželství, necítili-li se v něm býti spokojena, a to bez ohledu na vůli svého manžela.

Těmto zvyklostem přizpůsobuje se pak klassické právo římské úplná:

Nepřijímá sice ve svůj systém názor, dle něhož se manželství zakládá smlouvou manželskou, jinými slovy nepokládá manželství za poměr, jehož podstatu by si snoubenci

*) Srovnej výše, str. 6.

mohli z předu vymeziti oboustrannou svojí dohodou, vidouc v manželství i nadále poměr, jehož podstata jest pevně určena právními pravidly všeobecně vízícími. V tato pravidla začleňuje však zásadu, že manželský svazek se z a k l á d á pouze souhlasnou vůlí snoubenců a že i t r v á jenom potud, pokud oba manželé s tím souhlasí: »Consensus facit nuptias«.

Tyto novoty klassického práva římského mají pak ještě jeden důsledek velmi důležitý:

Právní systémy, které pokládaly manželství za poměr číre m o c e n s k ý, dodržovaly toto základní svoje stanovisko i v tom směru, že pokládaly majetek, který snoubenka přináší v manželství, vstupující v ně, za majetek, který se stává majetkem m a n ž e l o v ý m. Dovoluje-li nyní právo klassické rozluku manželskou i na základě jednostranné vůle m a n ž e l č i n y, chápe zároveň, že by nebylo důsledným, kdyby setrvalo nadále i při názoru právě uvedeném. Vždyť by rozluka manželství z vůle manželčiny dala příčinu k neodůvodněnému obohacení bývalého manžela jměním, které manželka byla přinesla v manželské soužití za předpokladu, že manželský svazek potrvá na stálo. I dovoluje tedy kompromisní nazírání pravoznalectva doby snoubence, aby si před sňatkem vymínila vrácení věna pro případ, že bude manželství rozloučeno, a aby si mohla dále i vyhraditi část svého majetku jako majetek, který i po dobu trvání manželství zůstane v jejím v ý h r a d n ě m vlastnictví.

Takto tedy zavádí se v římské manželské právo z doby klasicismu systém, dle něhož o s o b n í poměry manželů n e m o h o u býti předmětem zvláštní jejich smlouvy, dle něhož však jejich m a j e t k o v é poměry m o h o u býti předmětem uspořádány po rozumu souhlasné jejich vůle.

V předcházejících úvahách*) ukázali jsme již, jak přímo geniálním způsobem dovedly první církve křesťanské proplouti Scyllou názorů, které viděly v manželství poměr mocenský a Charybdou názorů, které znaly manželství jako poměr zakládáný smlouvou. Stvořily si nový, samostatný systém názorový, který učinil z manželství jednu ze základů následního etického vývoje lidstva:

Manželka jest sice povinná manželu poslušností, manžel živí však ji i rodinu vzešlou z manželství z vlastních svých

*) Srovnej výše, str. 77—78.

majetkových prostředků a jest zavázán i v ostatních směrech řádně opatřiti zájmy manželčiny i zájmy dětí. Manžel jest sice hlavou rodiny, nemá však již práva rodinného soudnictví nad manželkou a rodinným dorostem, nýbrž rozpory manželské i rodinné podléhají nadále soudnictví moci vrchnosti církevní.

A s druhé strany pozorováno:

Snoubencům není sice dáno právo, aby si sami před sňatkem upravili svůj vzájemný poměr v manželství, avšak jednou z hlavních zásad, jimiž křesťanství řeholuje instituci manželství, jest zásada, dle níž manželka uzavřením manželství neztrácí své samostatné právní existence, a dle níž hlavně, je-li zletilou, může míti samostatné jmění.

Z cesty správně nastoupené nesvedly pak první církve křesťanské ani nahoře uvedené názory klassických pravoznalců římských, které, vidouce v manželství poměr z a k l á d a n ý i u d r ž o v a n ý jenom vzájemnou souhlasnou vůlí manželů, dovolovaly manželskou rozluku jak na základě vzájemného souhlasu manželů, tak i na základě jednostranné vůle každého z manželů:

S heslem »consensus facit nuptias« souhlasí první církve křesťanské jenom potud, pokud se jím chce říci, že k p l a t n ě m u uzavření manželského svazku jest třeba opravdové vůle každého ze snoubenců, tedy i ženy, a to i tehdy, je-li nezletilou; zúplna odvrhují však onen důsledek uvedeného hesla, dle něhož se činí i t r v á n í m a n ž e l s k ě h o svazku závislým na trvání souhlasné vůle manželů žítí v manželství. Rozluka manželství na základě souhlasné vůle manželů, nebo na základě jednostranné vůle každého z manželů jest první křesťanstvím správně odsouzena jako věc, která ruší samu podstatu instituce manželství.

Církev Římsko-katolická v počátečných dobách svého vývoje drží se uvedených názorů první církve křesťanských zúplna.

Pouze v jednom směru setkáváme se tu s názorovou nuancí:

Na příslušných místech zmínili jsme se o tom, že v právních názorech kmenů germánských a slovanských, mezi nimiž církev Římsko-katolická šíří křesťanství, převládá názor, že

se manželka nalézá vždy v moci svého manžela, nemajíc samostatné právní osobnosti.*)

Avšak:

Již v ranném středověku vyvinula se ve vyšších kruzích zmíněných kmenů zvyklost, že manžel přiznává své manželce, přes to, že jest její právní osobnost pohlcena právní osobností manželovou, vlastnictví k výbavě, kterou si v manželské soužití přinesla, a k daru, jímž ji při uzavření sňatku obmyslil — »k daru jiřnímu« nebo k »obvěnění«. Během pozdějšího vývoje práva germánského i slovanského vyvinula se pak z této zvyklosti zvyklost další, zvyklost, že si snoubenka před uzavřením sňatku uvedené výhody na snoubenci přímo vymíňuje. A když se konečně v právním nazírání lidu byl pod vlivem názorů církve římsko-katolické ustálil názor, dle něhož manželství jest svazkem nerozlučitelným, a když zároveň pod tímž vlivem z přesvědčení lidu znenáhla mizí názor o »moci manželově nad manželkou«, dovoluji právní systémy světské snoubencům dokonce, aby se před uzavřením sňatku umluvili o tom, že se manželka stane spoluvlastnicí manželova majetku, neb některé jeho části — smlouvy o společensví majetkovém — a o tom, co z manželova jmění připadne manželce po případném předúmrť manželově — »smlouvy o platu vdovském«.

Nemůže býti pochybnosti o tom, že se Římsko-katolická církev již v prvých dobách vůči takovýmto smlouvám »svatebním« chová odmítavě, vidouc v nich zjev, který jest nebezpečným jejím základnímu nazírání, dle něhož snoubencům nemá býti dovoleno, aby se předem v kterémkoliv směru smlouvali o vzájemném svém právním postavení v poměru manželském. Ježto však smlouvy svatební jsou obvyklý právě v kruzích mocných tohoto světa, nemá církev Římsko-katolická dosti odvahy k tomu, aby vystoupila proti nim otevřeně. A tak dochází k tomu, že v dobách, kdy církev Římsko-katolická počíná oproti středověkému státu uplatňovati své nároky, které usilují o to, aby jenom jí bylo přiznáno zákonodárství i soudnictví u věcech manželských, a kdy tohoto svého cíle i dosahuje, zákonodárství i soudnictví církvenní nevšímá si ve vlastním svém názorovém systému vůbec otázky, zda jsou svatební smlouvy dovoleny, či-li nic,

*) Srovnej str. 31.

že však nikterak nebrání zákonodárství a soudnictví světskému, zabývají-li se samy touto materií právní.

Tento stav věcí udržuje se i během dalších dějinných osudů církve Římsko-katolické nezměněn:

Zákonodárství z doby převahy moci církevní nad mocí světskou, — *Corpus iuris canonici* — zákonodárství z doby mocenského úpadku církve, — hlavně *Tridentinum* — i zákonodárství z doby moderní, — *Codex iuris canonici* — pokládají zákonodárství a soudnictví u věcech manželských za výhradnou svoji doménu; ani církevní zákonodárství, ani církevní soudnictví se však nikdy nezabývalo a dosud nezabývá otázkou »svatebních« smluv snoubencův. —

V jednom směru přinesla doba, v níž zvítězila moc církevní nad mocí světskou dalekosáhlou novotu v názorech církevního pravoznalství na manželství:

V tuto dobu spadá, jak známo, snaha, která směřuje k tomu, aby pro potřeby církevního soudnictví byl sdělán svod zákonů, jimiž by se řídilo při své činnosti dopadající na veškerý právně-sociální poměry věřících.

Dosavadní prameny církevního práva — zákonodárství papežské stolice, církevní tradice, a usnesení sborů církevních — nestačí ovšem k tomu, aby snaha, o kterou jde, mohla dojíti svého splnění. Názozy, obsažené v uvedených pramenech, jsou nejen názozy kusými, podávanými nepřehledně, nýbrž i názozy, které si leckdes navzájem odporují.

I počínají pravoznalci doby pilně čerpati v názorech obsažených ve sbírkách Justinianových; z nich vybírají si pro svoji potřebu vše, o čem myslí, že se jim hodí.

Největší péče jest tu pak věnována právu manželskému.

Ohledně manželství, které se té doby právem pokládá za nejdůležitější ze všech právně-socialních poměrů, tvoří si kanonisté celý systém názorový, jehož jednotlivosti buď vůbec s křesťanskou věroukou nesouvisí, neb aspoň velmi nepatrně. A i tento názorový systém čerpá vydatně ze sbírek Justinianových, ačkoliv tento pramen, který u věci traduje názozy římského práva klasického, tu a tam pozměněné ve smyslu názorů církve Východní, obsahuje ve svých pravidlech, která se týkají manželského práva, pramálo, co by se hodilo v názorový systém manželského práva církve Římsko-katolické.

Kanonisté, jsouce jati obdivem nad přesnou a účelnou úpravou, již se dostalo v Justinianových sbírkách právu smluvnímu, pokud jsou tu obsažena pravidla řeholující projev smluvní vůle, chtějí pravidlům tohoto druhu podříditi i projev vůle, která míří k uzavření sňatku. A tu, podléhajíce vlivu hesla *«consensus facit nuptias»*, počínají hlásati, že manželství se zakládá smlouvou snoubenců, a že proto tedy lze na projev vůle směřující k uzavření manželství aplikovati všechna pravidla, která uzákonilo právo Justinianské ohledně projevu vůle smluvní.

Předpoklady kanonistické pravoznalectví jsou ovšem zcela pochybeny: Právo Justinianské, jsouc u věci věrno názorům klasického práva římského, nepokládá manželství za poměr založený smlouvou a nemá za to, že by bylo lze užiti ohledně projevu vůle směřující k uzavření manželství oněch pravidel, která dopadají na projev skutečné vůle smluvní.

Béřeme-li zřetel na vzdělanostní úroveň tehdejší doby, nemůžeme ovšem býti ani překvapeni, ani pohoršení omylem, který se tu sběhl kanonistické právní vědě. Podnět k výtce velmi vážně dává však moderní kritice zjev následující:

Vůdčí myšlénkou římského práva smluvního z doby klasicismu jest myšlénka, že projev smluvní vůle váže smluvní stranu pouze tehdy, je-li výrazem vůle skutečně chtěné. Tuto myšlénku jest zajisté jenom schvalovati a nelze pochybovati o tom, že se její aplikace hodí i na projev vůle, který směřuje k uzavření manželství: Nechtěl-li jeden ze snoubenců uzavříti manželství, nedošlo k projevu skutečné jeho vůle, i jest tedy pokládati manželství za neuzavřené, či od počátku za neplatné.

Avšak:

V době, kdy vzniklo kanonistické pravoznalectví, a kdy se mohutně rozvíjelo, netroufala si církev Římsko-katolická vzhledem k předchozímu vývoji věci ještě nikterak uzákoniti pravidlo, dle něhož by sňatkový obřad podléhal určité, na venek jasně zřetelné formě, která by mohla zaručiti, že myšlenky nahoře uvedené nebude jedním ze snoubenců nebo oběma zneužito. Prostý a číře soukromý projev vůle snoubenců stačí dle názorů kanonistů doby, o niž jde, k platnému uzavření manželství.*] I docházelo v praxi života leckdy

*] Srovnej níže, str. 117. a násl.

k případům, že oním z manželů, jenž si byl manželské soužití znechutil, po případě oběma manžely na základě oba- polného srozumění, bylo ex post tvrzeno, že vůbec nebylo tu úmyslu uzavříti sňatek; v těchto případech bylo pak žádáno, aby sňatek byl církevním soudnictvím prohlášen za ne- platný, čímž měla býti zjednána tomu či onomu, neb obě- ma manželům, možnost, aby se vyhnuli působnosti pravidla, které velí naprostou nerozlučitelnost manželství.

Církevnímu soudnictví ujasnil se tento důsledek nauky o smlouvě manželské velmi záhy. Kanonistická pravověda nepodnikla však nic, co by mohlo učiniti zlořádům takto vznikajícím přítrž.

Naopak:

V době rozkvětu své přemoci, nahlížejí vedoucí kruhy církevní, že zásada, která hlásá naprostou nerozlučitelnost manželství, jest v praxi života velmi nepříjemnou.**] Církevní věrouka však od ní upustiti nemůže a nechce. Vítá se tedy s pocitý zadostiučinění, že z nesnází může pomoci církevní pravověda na základě nauky o smlouvě manželské.

Představme si jen praxi života:

Bohatý velmož, na jehož přízni církvi stále záleží, přes její mocenské rozpětí, žádá za rozlukou manželství pro manželčino cizoložství, nebo pro její bezdětnost, nebo prostě proto, že se mu manželské soužití s ní bylo již znechutilo. Této žádosti církevní soud nemůže vyhověti pro odpor církevní věrouky. Má-li však dobrou vůli zbaviti manžela manželského pouta, skryje ji za nauku o manželské smlouvě. Hledí vyšetřiti, zda by nebylo lze, aby žadatel prokázal, že svého času manželství uzavříti nezamýšlel.*] Zdaří-li se průkaz této okolnosti, jest situace zachráněna: Manželství se prohlásí za neplatné a na zásadě o nerozlučitelnosti manželství nesmí býti měněno pranic.

A tak tedy:

Výtka, kterou činí moderní kritika kanonistickému pravoznalectví doby o kterou jde, záleží v tom, že toto pravoznalectví zneužívá nauky o smlouvě manželské jako prostředku, který umožní, že zásada, hlásající absolutní nerozlu- čitelnost manželství, bude moci býti prolomena, aniž by bylo hnuto s církevní věroukou.

**] Srovnej výše, str. 38.

*] Podrobnosti uvádíme níže, str. 104. a násl., a 115. a násl.

II. Zákonodárství státní v dobách úpadku moci církevní.

Z úvah dosud uvedených jest patrno, že učení o s m l o u v ě m a n ž e l s k é, tradované církví Římsko-katolickou, nikterak neznamená, že by bylo snoubencům ponecháno na vůli, aby si dle svých názorů z předu upravili obsah vzájemných manželských práv a povinností. V kanonistické doktríně znamená toto učení pouze, že ony požadavky, které klade právo jushimánské na projev vůle smluvní, jsou aplikovány na projev vůle, směřující k uzavření manželsví. Je-li vyhověno těmto požadavkům, uzavírají snoubenci manželství v oné podstatě, kterou znají názory církevní; souhlasnou vůlí snoubenců nemůže býti podstatá manželství ani stanovena, ani zrušena.

Ironií osudu jest, že právě zdůrazňování nauky o smlouvě manželské pravovědou kanonistickou mělo v dobách úpadku moci církevní, a to od doby vzniku a vzrůstu Protestantismu, ten následek, že z této nauky vytryskly v pravovědě světské snahy, které usilovaly o to, aby se zákonodárství a soudnictví u věcech manželských dostalo ve výhradnou pravomoc státu.

V podrobnostech líčíme následovně:

Od počátků století XIV. upadá moc církve římsko-katolické a proto opětovně zdůrazňování svátostné povahy manželství*) má ji dopomoci k udržení výhradního zákonodárného i soudnického práva u věcech manželských.

Po prvá dvě staletí — vzato zhruba — se tyto snahy církvi Římsko-katolické daří. Ačkoliv si moc státní troufá osamostatnit se od církve ve směrech nejrozumnějších, přece jenom zákonodárství i soudnictví u věcech manželských zůstává i nadále výhradní doménou církve:

Tak jest na příklad velmi zajímavě, setkáváme-li se se zjevem, že v dobách obrovských zápasů, sváděných českým národem s oficiální církví pro ideály Husitismu, který v rozporu mezi zájmy církve na straně jedné a zájmy moci státní na straně druhé stál rozhodně při moci státní, nevzklyčily vůbec nijaké pochybnosti o tom, zda zákonodárství i soudnictví u věcech manželských přísluší církvi právem, nebo, zda by se jich pro příště neměla ujmout moc panovníčí. Po skončení Husitských válek soudí u věcech manželských na

základě dosavadního zákonodárství církevního konsistoř »horní«, »pod jednou«, právě tak, jako konsistoř »dolní«, »pod obojí«. Tento stav věcí přechází pak dobu Jiřího z Poděbrad, ačkoliv si tento panovník, přes to, že jest kališnické víře nadšeně oddán, určil za jeden z hlavních cílů politického svého života úplné oproštění státní moci od jakýchkoliv vlivů církevních.

A jest neméně zajímavě, kterak i následní hnutí Českobratrské pokládá za samozřejmé, že poměry manželské jsou věci, která patří v okruh kázně církevní, a kterých musí tedy zůstat zákonodárství a soudnictví státní naprosto vzdáleno; zjev jest tím nápadnější, poněvadž hnutí Českobratrské vychází z předpokladu, že se církev pravých křesťanů naprosto nesmí mísi ve věci světské, které mají i nadále podléhati jen zákonodárství i soudnictví státnímu, a poněvadž toto hnutí bylo zároveň úplná odvrhlo nauku, která vidí v manželství poměr svátostný, a která právě tím slouží za podklad názorů vykládajících o výlučné zákonodárné i soudnické moci církevní u věcech manželských.

Teprve Protestantismem začíná u věci myšlenkový obrát. Teprve tehdy jeví veškerý svoje důsledky učení, že manželství není svátostí, učení, kterého se přidržují veškerý odrůdy Protestantismu. A ježto dále Lutheranismus a Anglikanismus úplná podřizují i věci církevní moci panovníčí, jest osud názorů, dle nichž v zákonodárství a soudnictví u věcech manželských nesmí zasahovati stát, naplněn:

V územních oblastech, které podlehlý přívalu Protestantismu, přejímá za zmíněného stavu věcí stát zákonodárství i soudnictví u věcech manželských do vlastních svých rukou, a to za souhlasu domácích kruhů duchovenských.

Obrát, k němuž takto bylo došlo ve státech protestantských, není pak bez vlivu ani v oněch státech, kde zůstalo náboženství římsko-katolické náboženstvím vládnoucím.

Pravověda, která fedruje zájmy moci zeměpanské oproti moci církevní, ujasnila si již té doby zcela zřetelně, jak dalekosáhlý vliv na veškeren právně-sociální život ponechával stát církvi, dával-li jí právo výhradního zákonodárství a soudnictví u věcech manželských. I hledí tedy najíti důvod, o který opřena, mohla by kruhy panovníčí přesvědčiti o tom, že jest nutno, aby změnila dosavadní stav věcí, a aby se sama ujala zákonodárství i soudnictví, o které jde.

*) Srovnej výše, str. 39.

Důvod, který hledá, nemůže pravoznalec, který zůstal věren víře římsko-katolické, najíti v názorech náboženské filosofie protestantské, která odvrhla učení o »svátosti« manželství, a která po případě dále — Lutheranismus a Anglikanismus — přiznává panovníku moc zákonodárnou i soudnickou ohledně všech věcí církevních. Nalézají však v učení o »smlouvě manželské«, v učení, které bylo po celá staletí dřívější tradováno oficiálními kruhy církve Římsko-katolické, aniž by bylo zavdalo podnět k pochybnostem, že se přiči pravověří.

Argumentace, které tu bývá používáno, zní:

Manželství jest poměrem, který vzniká smlouvou. Poměry, které se zakládají smlouvou, podléhají zákonodárné i soudnické moci panovníkově. Není tedy závada, pro kterou by též manželství nemělo býti podřízeno zákonodárství a soudnictví státnímu.

Nauka o manželské smlouvě, takto pojímaná, stává se záhy okřídleným heslem všeho pravoznalectva světského.

Vehemence, s níž jest hlášána, okolnost, že svého času skutečně vznikla na půdě pravoznalectví církevního a úvahy, že v dobách společného boje církve Římsko-katolické a panovníků, kteří jí u věcech věroučných zůstali věrni, proti Protestantismu, není účelno zosťřovati rozpory mezi mocí církevní a mocí panovníčí, působí záhy, že ani kruhy duchovenských pravoznalců nezůstávají leckdes a leckdys nepřístupny argumentaci, vyvozované z této nauky.

V tomto směru skýtá nám zajímavý doklad rokování na sněmu Tridentském.

Zde konec konců převládlo mínění, že jest setrvati při nárocích na výhradné oprávnění církevního zákonodárství i soudnictví u věcech manželských; i bylo za tímto účelem učení o svátostné povaze manželství prohlášeno přímo za věroučné dogma*) Mínění toto nebylo však nikterak míněním všeobecným.

Celá řada duchovních hodnostářů chce zprostředkovati v hrozícím konfliktu mezi mocí církevní a mocí panovníckou smírně; jevíť snahu vyložiti, že manželství jest jak svátostí, tak i poměrem, který se zakládá smlouvou, a že tedy církevní zákonodárství a soudnictví u věcech manželských může exi-

*) Srovnej výše, str. 39.

stovati vedle zákonodárství a soudnictví státního, které se má ovšem; jako dosud, týkati pouze majetko-právních účinků manželství.*) Ba neschází ani na dokladě, z něhož jest patrno, že v rokování sněmu Tridentského bylo se strany církevních hodnostářů projevováno i mínění, které hlásá, že církev má zákonodárství i soudnictví u věcech manželských státu vůbec přepustiti. Tak na př. Leriensis vykládá zcela olevně, že každá smlouva již dle přirozené svojí povahy spadá pod právo státní, a že tedy moci státní přísluší zřeholovati i smlouvu manželskou: »Contractus ex natura sua est, ut subjaceat potestati rei publicae; ergo contractus matrimonii subjacet potestati rei publicae, quia eius est ordinare omnes partes suas in bonum publicum«.

Kruhy panovníčí přirozeně sledují snahy literárních kruhů, které hlásají nauku o smlouvě manželské v této nové její podobě, se zájmem a s přízní. Jejich závislost na názorech církve Římsko-katolické ve věcech věroučných, působí však, že si po celá další dvě staletí netroufají využití vědeckého veřejného mínění laického do té míry, že by prohlásily zákonodárství i soudnictví u věcech manželských za výhradnou doménu státní. V době, která nám tane na mysli, setkáváme se pouze s ojedinělými pokusy státní moci o uplatnění ojedinělých názorů v materii práva manželského oproti odchýlným názorům práva církevního.

V tomto směru tvoří počátek *Ordonance* císaře Karla V. z roku 1540, vydaná pro provincie Nizozemské, prohlašujíc oproti právu církevnímu manželství, která byla uzavřena nezletilým bez souhlasu blízkých příbuzných nebo poručníka, za nedovolená a ohrožuje toho, kdo by zmíněný příkaz přestoupil, trestem. Podobné ustanovení obsahuje *Edikt francouzského krále Jindřicha II. »o tajných manželstvích«* z roku 1556, který stanoví, že nezletilý, uzavřel-li by manželství bez souhlasu svého otce a své matky, má nejen býti potrestán mocí státní, nýbrž i vyděděn svými rodiči, a který dále stanoví, že týmž předpisům podléhají i snoubenci, kteří jsou již zletilými. *Ordonance francouzského krále Jindřicha III. z roku 1579, zvaná »Ordonance de Blois«*, jde na dráze zahájené státním zákonodárstvím, ještě dále: Stanovivši předem, že nezletilým, kteří uzavřeli manželství bez souhlasu svých otců nebo matek

*) T. zv. svatebních smluv; srovnej výše, str. 88. a násl.

nebo poručníků, podléhají trestům vyřknutým ediktem Jindřicha II., stanoví dále, že každý, kdo by nezletilce přemluvil, aby vstoupil v manželský sňatek bez zmíněného souhlasu, podléhá trestu smrti, a že témuž trestu podléhá i kněz, který by vykonal sňatkový obřad, aniž by si dal snoubenci prokázatí souhlas otce, matky nebo poručníka. Konečně zavádí tato Ordonance v dosavadním právu manželském novotu tu, že prohlašuje manželský sňatek za platný jen tehdy, byl-li uzavřen po předchozích ohláškách a veřejně před knězem u přítomnosti čtyř svědků.

Náboženské boje, které se rozvířily ve střední Evropě počátkem stol. XVII. a potrvaly po dobu třiceti let, zarazily však na čas další vývoj u věci, poněvadž panovníci, kteří zůstali církvi Římsko-katolické věrni u věcech víry, podléhali na ten čas zúplna i převaze i názorům kruhů církevních v ohledech ostatních. Teprve když ke konci století XVII. a počátkem století XVIII. Galikanismus, Febronianismus a Jansenismus mohutně vzpružily sebevědomí katolických kruhů panovníčích, došlo k dalšímu vývojovému období u věci. Tehdy státní moc prohlašuje již zcela otevřeně, že jenom jí přísluší zákonodárství a soudnictví u věcech manželských dávajíc tomuto svému názoru i průchod zákonodárnými akty, které řeholují celou materii manželského práva.

Počátek tvoří tak zvaný »manželský patent Josefa II.«, vydaný 16. ledna 1783 pro všechny tehdejší državy rodu Lotrinského, jímž se pro všechny příslušníky státu upravují veškeré právní poměry týkající se manželství.

Nauce o smlouvě manželské používané za zbraň proti zákonodárství a soudnictví církevnímu u věcech manželských dostává se pak konečně vyvrcholení ve Velké Revoluci Francouzské.

Na příslušném místě ukázali*1 jsme, kterak filosofie Přírozeně-právní využívala theorie o smlouvě manželské k tomu, aby dokázala, že manželství, jsouc smlouvou, může býti zrušeno jak na základě oboustranného souhlasu manželů, tak i na základě vůle jednoho z manželů. V posledním svém vývojovém období napadá pak tato filosofie prudce dále i zjev, že též ony zákonodárné systémy, které pokládají zákonodárství a soudnictví u věcech církve za výhradnou doménu státu, ponechávají církvi přece jenom možnost, aby obřad man-

*1 Viz výše str. 42 a násl.

želského sňatku prováděla vlastními svými zřízenci. Na příslušném místě**1 viděli jsme rovněž, že Velká Revoluce Francouzská byla se úplně přiklonila k názoru hlásanému filosofií Přírozeně-právní o rozlučitelnosti manželství. I není s podivem, že podlehla témuž vlivu i ve směru druhém: Část VII. II. titulu Konstituce z roku 1791 stanoví, že zákon nepohlíží na manželství jinak, nežli na smlouvu občanskou, a že tedy státní moci zákonodárné přísluší označiti ony zřízence, před nimiž pro příště bude lze výhradně uzavíratí obřad manželského sňatku. Zákon z 20. září 1792 provedl pak skutečně novotu vyhrazenou uvedenou Konstitucí příštímú zákonodárství, stanoviv, že k platnosti manželského sňatku jest potřebí, aby byl uzavřen před zřízencem moci státní. —

Nauka o smlouvě manželské měla tedy ve státním zákonodárství různé vývojové etapy. Zdůrazní však sluší, že ani zde nauka tato nikdy neznamenalá, že by bylo snoubencům ponecháno na vůli, aby si dle svých názorů zpředu upravili obsah svých manželských práv a povinností, a že tedy ani zákonodárství státní nikdy nepokládalo za mnoho, že by souhlasnou vůli snoubenců mohla býti stanovena nebo měněna podstata manželství.

B) Důsledky nauky pro pravidla o právu manželském.

Jak jsme byli na příslušném místě*1 naznačili, kanonisté, vycházejíce z předpokladu, že manželství jest poměrem, který se zakládá smlouvou, aplikují všechna pravidla, která jsou v právu Justiniánském obsažena o smlouvách vůbec na »smlouvu manželskou«.

Pod tímto zorným úhlem buduje kanonistická pravověda v podrobnostech následující pravidla manželského práva:

I. Způsobilost uzavříti manželství.

Má-li kdo býti schopným uzavříti jakoukoliv smlouvu, žádá právo Justiniánské, aby měl způsobilost k právním činům. Takovéto způsobilosti nemají:

1. Osoby, které dosud nedosáhly věku, pokládaného za podmínku právní rozvážnosti — osoby nezletilé.

**1 Viz tamže.

*1 Srovnej výše, str. 89. a násl.

2. Osoby, jejichž psychické založení činí zjevným, že si nejsou vědomy toho, co činí — osoby choré na duchu, osoby zbavené svéprávnosti pro slabost duševní.

Ad 1. Otázka, zda zletilost nupturienta jest nutným předpokladem pro způsobilost uzavřít manželskou smlouvu (tak jak tomu jest při smlouvách skutečných), působila kanonistům značné obtíže. Bylať za středověku hranice zletilosti stanovena ve všech územních oblastech západoevropských světským právem příliš vysoko, a církev nemohla se odhodlati k tomu, aby prohlásila za neplatný manželský sňatek, uzavřený osobou, která ještě nedosáhla zletilosti.

Důvodový podklad názorů kanonistického pravoznalectví jest tu pochopitelný:

K sexuálnímu životu vspívá člověk mnohem dříve, nežli k mohoucnosti obstarávat si své majetkoprávní zájmy samostatně a řádně.

Z nesnází pomáhá kanonistům okolnost, že v právu římském jsou obsažena pravidla, dle nichž se způsobilost uzavřít manželství řídí v ohledu, který nám tane na mysli, prostou dospělostí, — »aetas legitima«, »pubertas« — a nikoliv zletilostí snoubenců. I stanovili kanonisté pravidlo, dle něhož k platnému uzavření manželství stačí u nupturienta pohlaví mužského rok čtrnáctý, u nupturienta pohlaví ženského rok dvanáctý.

Pravidlo toto bylo pak postaveno ve formě právní domněnky, dle níž lze při uvedeném věku toho neb onoho nupturienta usuzovati, že tu skutečně jest způsobilost uzavřít manželství. Jinými slovy: Kdyby bylo lze dokázati, že v tom kterém případě nastala předčasná vyspělost pohlavní — kanonisté užívají tu obrátu »si malitiasuppleataetatem« —, bylo by manželství pokládáno za platné přes to, že ten který nupturient nemá dosud předepsaného věku.

Právo Justinianské, nepokládáje manželství za poměr, zakládaný smlouvou*) a nevztahujíc tedy na uzavření manželství předpisy o podmínce zletilosti pro uzavření smluv, nemluví přirozeně vůbec o tom, že by bylo nezletilému nupturientu třeba otcovského nebo poručenského svolení.

Následkem toho kanonisté netroufají si samostatnou vlastní svojí úvahou uzákoniti pravidlo, dle něhož by aspoň

*) Viz výše, str. 90.

osoby nedospělé měly k uzavření manželství zapotřebí souhlasu držitele moci otcovské, nebo poručenské.

V praxi života ukazuje se ovšem záhy, že nedostatek předpisu, který nám tane na mysli, má ten následek, že osoby věku mladého uzavírají manželské sňatky bez hlubšího uvážení věcí. Z nesnází nevidí však kanonická pravověda východu jiného, než, že, odvolávajíc se na povinnost úcty dětí k rodičům, předepsanou pravidly věroučnými rozkazuje dětem vůbec, aby si bez ohledu na to, jsou-li dospělé čili nic, před uzavřením sňatku vymohly souhlas obou rodičů, souhlas otcův i matčin. Tento svůj rozkaz vtěluje pak kanonická pravověda v pravidlo, které pokládá nedostatek souhlasu rodičů k sňatku za překážku zakazující uzavření manželství. Odvahy k tomu, aby prohlásili manželství bez souhlasu rodičů za neplatné, kanonisté nemají.

Codex přináší u věci určité změny:

U nupturientů mužského stanoví dokonaný rok šestnáctý, u nupturientů ženského pohlaví dokonaný rok čtrnáctý za počátek dospělosti. Pravidlo není pak stanoveno ve formě právní domněnky, jak tomu bývalo dříve; i nejsou tudíž uznána za platná manželství mezi nupturienty, z nich oba nebo jeden nemají předepsaného věku, i kdyby bylo lze dokázati, že nastala předčasná vyspělost pohlavní. Codex nepokládá již dále chybící souhlas rodičů za překážku, která zakazuje manželství; stanoví pouze, že duchovní správci mají nezletilé děti důtklivě napomínati, aby nevcházely v manželství bez vědomí svých rodičů nebo proti jejich zákazu, aniž by na neposlušenství vázal jakékoliv právní důsledky.

Stanovisko, které zaujímá církevní pravověda ohledně otázky manželství nezletilců, vedlo během času k dalekosáhlému konfliktu mezi církví a státem.

Jak jsme byli viděli,*1) bylo se státním během času ujasnilo, že stanovisko církevní pravovědy u věci jest hlavním zdrojem, ze kterého plyne sociální zlo nešťastných poměrů manželských. I chápeme, proč prvé samostatné zákonodárné pokusy moci státní v materii práva manželského týkají se právě problému, o který jde, ohrožující manželství nezletilců uzavřená bez souhlasu rodičů neb poručníka tresty, neb prohlášená je za neplatná.

*1) Srovnej výše, str. 95.

Moderní systémy právní jeví též odpor proti názoru práva kanonického, dle něhož jest možnost uzavřítí platné manželství ponechána samostatné vůli nezletilých snoubenců, jsou-li již dospělými.

Přehled názorů, které se tu uplatňují, podává se asi následovně:

Předem stanoví se pro snoubence určité minimum věku, které zde musí býti, nemá-li sňatek býti neplatným. Věková tato hranice ovšem v různých státech jest stanovena různě po rozumu dosavadních lidových zvyklostí, které se vyvinuly hlavně pod tlakem různých klimatických poměrů.

Snoubenci, kteří dosáhli minima věku zákonem předepsaného, avšak nedosáhli ještě zletilosti, mají pravidelně zapotřebí, chtějí-li uzavřítí platný sňatek, souhlas určitých činitelů.

Jen v několika ze států Severoamerických na jedné straně a ve Skotsku na straně druhé neklade se pro platnost sňatku dospělých osob nezletilých tento požadavek.

Ohledně otázky, kteří činitelé jsou oprávněni dáti souhlas k zamýšlenému sňatku nezletilých snoubenců, se názory moderních systémů právních značně navzájem liší: Jednou žádá se souhlas otcův i matčin, a není-li jich tu, souhlas ascendentů, nebo po případě souhlas poručníkův, nebo souhlas rodinné rady. Podruhé žádá se pouze souhlas otcův a nikoliv matčin, a teprvé, není-li zde otce, souhlas poručníkův, po případě i rodinné rady. Po třetí žádá se zase pouze souhlas otcův a matčin, jsou-li na živu, předemřeli-li však, nežádá se souhlas poručníkův. V případě posléze uvedeném nejsou rodiče povinni udati důvody, pro které svůj souhlas k zamýšlenému sňatku odepřeli a opatrovnický soud nemá práva, aby nahradil nedostatek souhlasu rodičů souhlasem svým. Naproti tomu v obou případech prvé uvedených má nesouhlas příslušných činitelů se zamýšleným sňatkem pouze ten účinek, že opatrovnický neb poručenský soud zavede na žádost toho neb onoho ze snoubenců zvláštní řízení, ve kterém vyšetří, zdali nesouhlas se zamýšleným sňatkem jest oprávněn, čili nic, a které může po případě skončiti i tím, že nesouhlas oprávněných činitelů může pozbyti veškerá svého účinku; to tehdy, uzná-li soud, že nesouhlas nebyl oprávněn, a dá-li sám souhlas k zamýšlenému sňatku.

Ve všech případech právě uvedených, ukazují ovšem názory zákonodárců ohledně věku, který se pokládá za počátek zletilosti opět značnou různost pod tlakem dosavadních názorů lidových, které se byly vyvinuly dle různosti poměrů klimatických.

Co se otázky, jaké právní následky má okolnost, že sňatek byl uzavřen bez souhlasu činitelů, kteří jsou zákonem oprávněni, aby jej udělili, různí se rovněž názory moderních systémů právních navzájem. Jednou v těchto případech prohlašuje zákon uzavřený sňatek za neplatný, podruhé podléhá snoubenec, který přestoupil zákonný příkaz právní určitým ujmám, vydědění se strany rodičů, pokutování se strany státní, sňatek sám však jest platným.

Konečně setkáváme se pak v moderních systémech právních s pravidly, která žádají na snoubencích i zletilých, aby se vykázáli před uzavřením sňatku souhlasem svých rodičů. Tak tomu jest ve Švédsku, a tak tomu bylo i v předbolševickém Rusku. Zvláštnost velice zajímavou vykazuje v tomto směru zákonodárství francouzské: Snoubenci nezletilí jsou povinni vymoci si souhlas svých rodičů pod následky neplatnosti sňatku, snoubenci zletilí jsou pak povinni, aby požádali rodiče o souhlas zvláštním aktem právním, t. zv. *«actes respectueux»*, a teprvé, kdyby jim souhlas rodičů byl odepřen, mají právo vstoupiti ve sňatek i přes to, že souhlas rodiči udělen nebyl.

Pod vlivem práva francouzského chovají pak podobné názory právní systémy: belgický, španělský, rumunský a nizozemský.

Naše právo domácí obsahuje u věci, o kterou jde, právní pravidla následující:

Má-li býti manželství uzavřeno platně, jest předem třeba, aby nupturient dokonal čtrnáctý rok svého věku, což platí, ať se jedná o nupturienta pohlaví mužského nebo ženského. Do doby, nežli se dospělý nupturient stane zletilým — což nastane dle nynějšího práva dovršením dvacátého prvního roku věku — nebo dokud nebyl soudem prohlášen za svéprávného, jest třeba, má-li sňatek býti platným, aby si nupturient opatřil souhlas svého manželského otce, je-li ještě na živu, jinak souhlas poručenského soudu.

Odepřel-li otec dáti souhlas, může se kterýkoliv z obou snoubenců dovolati soudu, který věc vyšetří a rozhodne, zda

jest odepření souhlasu odůvodněno, čili nic; rozhodnutí o věci jest ponecháno volnému uvážení soudcovskému, poněvadž § 53. ob. zák. obč. důvody, pro které soud může odepřít svolení k sňatku — nedostatečné příjmy, špatné mravy, nakažlivé nemoci, vady, které překážejí účelu manželství — uvádí pouze příkladem.

Není-li otec již na živu, nebo ztratil-li způsobilost výkonu moci otcovské, jest třeba k platnosti manželství nezletilcova přivolení poručenského soudu, který u věci rozhodne po vyslyšení zákonného zástupce nupturientova, poručenstva. Totéž právní pravidlo platí také tehdy, jde-li o sňatek nezletilce zrozeného n e m a n ž e l s k y.

Svolení matčina se nežadá. Je-li matka poručnící nebo spoluporučnící, vyslechne ji sice poručenský soud o věci, avšak okolnost, zda se zamýšleným sňatkem souhlasí čili nic, nerozhoduje.

Snoubenci zletilí nemají potřebí svolení nijakých činitelů k platnému manželství; uzavřeli-li by však manželství bez vědomí nebo proti vůli rodičů, tedy nejen otce, mělo by to za následek, že rodiče nejsou povinni dáti dceři věna ani synovi výpravy, uzná-li ovšem poručenský soud, že byl tu skutečný důvod pro odepření souhlasu se sňatkem.

ad 2. Kanonisté stanoví, že osoby na duchu choré, tedy šilenci, nebo blbci, právě tak, jako osoby na duchu slabé, nemají způsobilosti uzavřít manželství; připouštějí však možnost, že se osoby tohoto druhu mohou na č a s nacházeti ve stavu přičetném. Mluví se tu o t. zv. »lucidum intervallum«. Bylo-li by prokázáno, že sňatek byl uzavřen skutečně v takovém »světlém okamžiku« chorého, manželství bylo by platné.

Zákonodárství států moderních v zásadě souhlasí s tímto stanoviskem kanonistů. Jednou pokládá se však sňatek osoby choré za neplatný již tehdy, nebyla-li choroba duševní ještě zjištěna soudním řízením; podruhé předpokládá se zase, má-li být manželství pro duševní chorobu jednoho ze snoubenců prohlášeno za neplatné, že duševní choroba snoubencova byla již před uzavřením sňatku zjištěna soudním výrokem, aneb alespoň, že soudní řízení, které směřuje k tomuto konci, bylo již zavedeno. Tak jest tomu hlavně v právním systému italském.

Většina moderních systémů právních neuznává však již možnosti, že by osoba na duchu chorá byla mohla mít v době uzavření sňatku »světlý okamžik«.

Naše právo domácí prohlašuje v § 48. ob. obč. zák., že osoby zuřivé, silené a blbé nejsou s to, aby uzavřeli platnou smlouvu manželskou. Okolnost, zda duševní choroba toho nebo onoho druhu byla zjištěna výrokem soudním, čili nic, na váhu nepadá. O možnosti »světlého okamžiku« náš zákon nemluví. Zákon vytýká pak i dále případy, ve kterých duševní nemoc nebo duševní slabost měla sice za následek, že osoba jimi stížená, byla zbavena svéprávnosti, aniž by ji však bylo lze pokládati za osobu zuřivou, šílenou nebo blbou: v těchto případech zákon stanoví, že osoba tohoto druhu může manželství uzavřít tehdy, dá-li svolení její opatrovník a nadřízený soud. (§ 4. cíl. nař. ze dne 28. června 1916, č. 207 ř. z.)

Právo kanonické, mluvíc o osobách, které pro duševní chorobu jsou nezpůsobilé uzavřít platné manželství, uvádí dále výslovně, že platný manželský sňatek nemůže uzavřít ani ten, kdož se nalézá v přechodném stavu nepřičetnosti, jako osoba úplně opilá, osoba spící atd.

Některé z moderních zákonodárných systémů následují v tomto směru příkladu právní vědy kanonické a vytýkají výslovně ve svých textech uvedené případy jako důvody neplatnosti manželství; rozumí se ovšem, že uvedené příčiny neplatnosti manželství jsou samozřejmé i pro ony systémy právní, které jich výslovně neuvádějí.

II. Shoda mezi snubní vůlí a jejím projevem.

Po rozumu zásad, které jsou v právu Justinianově uzakoněny o smlouvách, jest nutno, aby, má-li býti smlouva platná, vůle smluvníků došla výrazu jí zcela odpovídajícího.

Tento požadavek smluvního práva římského aplikují kanonisté i na projev vůle směřující k manželství:

1. Manželství nevzniká, nechťeli-li oba snoubenci, nebo jeden z nich při uzavření sňatku vejíti v manželství, nebo, nebylo-li vůle převzít práva, nebo povinnosti, plynoucí z manželského svazku, po případě uznati některou ze základních vlastností manželství.

Byl-li uvedený nedostatek vůle u obou snoubenců, mluví kanonisté o t. zv. »simulatio«; byl-li nedostatek tohoto

druhu pouze u jednoho ze snoubenců, mluví kanonisté o t. zv. »reservatio mentalis«.

In theoria nelze zajisté proti zásadám, o které jde, namítati pranic. Mělo-li manželství vzniknouti, bylo zajisté třeba, aby snoubenci skutečně chtěli manželství uzavřítí, aby dále chtěli převzítí jak práva, tak povinnosti manželského soužití, a aby konečně uznali veškerý ze základních vlastností manželství.

V praxi života ukázalo se ovšem velmi brzy, že vzhledem k dosavadnímu stavu manželského práva církevního mohou míti zmíněné zásady velice nebezpečné následky.

Manželství dle práva církevního uzavírá se v době, o kterou jde, prostou vzájemnou výměnou vůle snoubenců vejíti v manželství, vyjádřenou bez jakýchkoliv formalit, jmenovitě beze svědků. Jest tedy dokořán otevřena brána možnosti, že každý z nupturientů může kdykoliv později zneužítí uvedených právních pravidel, tvrdě ex post, že neměl vůbec opravdové vůle vejíti v manželství, nebo že nechtěl převzítí ani práv, ani povinnosti manželského spolužití, aneb, že neuznával některé ze základních vlastností manželství. Na základě toho neb onoho tvrzení lze pak žádati za výrok soudní, který by uznal, že manželství vůbec uzavřeno nebylo.

Kanonisté uvědomili si velmi záhy nebezpečí, které takto vzrůstá pro jistotu manželských poměrů; i prohlašují zásadu další, dle níž, pokud nenasvědčuje nic opaku, platí právní důměnka, že každý projev vůle, který se na venek jeví jako projev vůle uzavřítí manželství, skutečně odpovídá vůli tohoto druhu; stanoví však zároveň, že proti právní důmence jest možný protidůkaz, jinými slovy, že tato právní důměnka jest — dle římského názvosloví — pouze »praesumptio iuristarum«.

Příčinu, pro kterou si kanonická právní věda netroufá stvořiti právní pravidla, která by z předu zamezila možnost nebezpečí, které nám tane na mysli, sluší hledati v tom, že církevní soudnictví počalo velmi záhy viděti v pravidlech o následcích nedostatku skutečné smluvní vůle prostředek, který mu umožní, aby v případech hodných zvláštního uvážení, obešlo věroučné učení o nerozlučitelnosti manželství.

V době Tridentské reformy manželského práva, která zavedla ohlášky manželské a prohlásila za neplatné ony sňatky, které nebyly uzavřeny před příslušným farářem a

dvěma svědky, naskýtala se církevnímu pravoznalectví velmi vhodná příležitost, aby se vyvarovalo nebezpečí, o které jde. Vždyť, bylo-li možno, že v době, kdy projev vůle uzavřítí manželství nebyl vázán na nijakou formu, mohlo tu a tam dojít ke skutečné nesrovnalosti mezi vůlí toho aneb onoho snoubence a jejím projevem, jest v době, kdy se manželský sňatek uzavírá již po předchozích ohláškách a před knězem i dvěma svědky, podobný případ zcela nemyslitelný, poněvadž každý ze snoubenců měl dosti času a příležitosti k tomu, aby si rozvážil věc, o kterou jde; nelze tedy pochybovati o tom, že při sňatkovém obřadu osvědčil pravou svoji vůli.

Názorová konservativnost církevního pravoznalectví byla příčinou, že Tridentinum nápravy u věci nesjednalo. A zde leží i důvod, proč ani Codex si dosud netroufá provéstí u věci jakoukoliv změnu.

Moderní právní systémy světské ovšem nenesledují názoru práva církevního u věci.

Pravidelně sice zachovávají myšlenkový postup, který se stal od doby rozkvětu kanonistické pravovědy tradičním, avšak pomáhají si z nesnázi tím, že stanoví: Důměnka, dle níž se má za to, že každý projev vůle manželské souhlasí s vůlí samou, jest důměnkou, proti které není možný protidůkaz, jinými slovy důměnka tato jest — dle římského právního názvosloví — »praesumptio iuris ac de iure«.

Tímto způsobem počíná si též rakouský obecný zákoník občanský v § 117., jehož pravidlo platí i v našem právu porevolučním.

Vzhledem k dalekosáhlému sociálnímu významu instituce manželství nelze zajisté, leč plně souhlasiti s reformou, kterou takto u věci zavedlo proti názoru kanonickému právo světské.

2. Má-li vyjádřená vůle při skutečných smlouvách vésti k platnému uzavření smlouvy, jest dle názorů římsko-právních nutno, aby vyjádřená vůle byla vůlí svobodnou. Vůle vynucená bázní toho aneb onoho smluvníka, vzniklou pod tlakem násilí, není vůlí skutečnou a nestačí tudíž nikterak k platnému uzavření smlouvy.

I tyto názory římského práva smluvního přejímají kanonisté pro smlouvu manželskou, stanovíce v podrobnostech pak pravidla následující:

a) Násilí, které zamezuje svobodu vůle, může být buď násilím fyzickým, »vis physica«, absoluta, nebo pouze psychickým, »vis compulsiva«, »coactio moralis«.

b) Násilí fyzické činí každé manželství neplatným vždy.

c) Má-li mít násilí psychické tyž následek jako násilí fyzické, jest třeba, aby bylo způsobilo působití bázeň, která má vlastnosti následující:

a) Bázeň musela být bázní skutečně vážnou — »gravis« — vzhledem k velikosti zla, jímž bylo pohroženo, vzhledem k možnosti provedení výhrůžky a vzhledem k nemožnosti odvrátit její uskutečnění. Tak na př. bázní vážnou jest bázeň ze smrti, ze zmrzačení, z uvěznění, ze zlého nakládání, u dívky ze zprznění.

Církevní soudce, zabývaje se věcí, vezme zřetel ke všem podrobnostem toho kterého případu. Jedinou direktivou, kterou mu dává zákonodárství, jest pravidlo, že není třeba, aby se bylo jednalo o bázeň, které by byl podlehl každý člověk — »metus absolute gravis«, nýbrž že stačí, jednalo-li se o bázeň, které podlehnouť musel právě ten, o koho jde v daném případě, »metus relative gravis«. Zda násilí vycházelo od druhého nupturienta nebo od třetí osoby, nebo zda se týkalo obou nupturientů či jen jednoho, po případě i třetích osob, s tím nebo s oním s ním spřízněných, jest pro posouzení věci zcela nerozhodno.

β) Bázeň musela být vyvolána zvenčí, ať zlem skutečně již páchaným, anebo pouhými výhrůžkami. Kanonisté mluví o t. zv. »metus ab extrinseco«. Bázeň, která vznikla jenom následkem vnitřního psychického založení nupturientova, nestačila by k neplatnosti manželství. Bázeň tohoto druhu mohla by nastati na př. u osoby nábožensky vřelocíťící z obav před posmrtnými tresty, nebo proto, že se nupturient obává, aby svým odporem proti manželství, jehož uzavření mu doporučují jeho rodiče, neurazil jejich pocitů a neprohřešil se proti povinné účtě k nim, t. zv. »metus reverentialis«.

γ) Osoba, jejímž počínáním vzniká nupturientova bázeň, nesměla být k svému počínání oprávněna. Kanonisté mluví tu ovšem nepřesně o t. zv. bázní nespravedlivé, »metus iniusta«. Bázeň, která v nupturientu vznikla proto, že mu bylo pohroženo zlem osobou, která má k pohružce a k výkonu zla, jímž hrozí, právo, »metus iusta«, nepřekáží platnému vzniku manželství. Tak na př. manželství nupturienta, který se dal k manželství pohnouti proto, že mu otec jeho snoubenky pohrozil soudním oznámením pro předchozí svedení své dcery, bylo by dle práva církevního manželstvím uzavřeným platně.

Tato ustanovení práva církevního jsou zajisté, celkem vzato, účelná.

I není s podivem, že veškerý moderní zákonný systém světské se jich přidržují téměř do slova. Pouze ohledně otázky, zda neplatnost manželství způsobuje pouze »metus iniusta«, jeví se v moderních zákonodárných systémech názorové odchylky, které stanoví, že manželství jest neplatné i tehdy, měl-li ten, kdo bázeň způsobil, právo k pohružce a k výkonu zla, jímž hrozí.

Tento názor chová rakouský občanský zákoník v § 55., jehož pravidlo platí i v našem právu porevolučním, a dle něhož je lhotejno, zda vyhrožující byl oprávněn k výhrůžce a jejímu výkonu, či nik.

5. Dle názorů římsko-právních může mít za určitých předpokladů nedorozumění mezi smluvními stranami, neb omyl té neb oné z nich za následek, že smlouva jest neplatná.

Z podrobností, které tu uvádí právo Justiniánovo, tvoří si kanonisté pro smlouvu manželskou názorový systém následující:

Manželství nevzniká, jedná-li se o mýlku jednoho z nupturientů, v osobě nupturienta druhého. Kanonisté vidí v omylu tohoto druhu omyl dle názvosloví římského podstatný, »substantialis«, a mluví o tak zv. »error circa personam«. Takovýto error circa personam jest zde pak podle názoru kanonistů nejen tehdy, když jeden z nupturientů vyměnil snubní vůli s jinou osobou, než s kterou ji vyměnit chtěl (s osobou B na místo s osobou A), nýbrž i tehdy, věděl-li nupturient sice při sňatku zcela dobře, s kterou osobou vchází v manželství, měl-li však omylem za to,

že si běře osobou, která má určité vlastnosti rozhodné pro její individualitu. Tak na př. byl neplatným sňatek, vešla-li nupturientka ve sňatek s mužem, o kterém má zato, že jest nejstarším synem svých rodičů, a vyšlo-li by později na jevo, že tento předpoklad byl mylným. V těchto případech kanonisté užívají názvu *error qualitatis redundans in errore personae*.*)

Kanonisté nerůzní mezi případy, kdy se jedná o omyl, jehož se ten který nupturient nemohl ani při náležité opatrnosti vyvarovati, *error invicibilis*, a případy, kdy se jedná o omyl, který by se mu byl musil státi zřejmým, kdyby byl při uzavření manželství šel náležité opatrnosti, *vincibilis*. Rovněž pak jest nerozhodno, jedná-li se o omyl, který byl omylem čiře náhodným nebo o omyl, který byl vyvolán zúmyslnou činností nupturienta druhého, po případě i osoby třetí, hlavně podvodem.

Omyl ohledně takových vlastností nupturientových, které nemění osobní individuality prostý *error circa qualitatem personae*, neruší platnost manželství, ledaže by zákonodárstvím byla stanovena výjimka. Takovouto výjimku zná pak církevní zákonodárství pouze jedinou. Týká se případu, ve kterém by osoba stavu svobodného uzavřela manželství s osobou stavu nevolnického nebo otrockého, majíc omylem za to, že osoba tato jest rovněž osobou stavu svobodného. Ve středověku měla výjimka tato dalekosáhlou důležitost sociální, poněvadž zde byla všeobecně uznána možnost nevolnictví člověka, a poněvadž sňatek s nevolníkem ohrožoval dle tehdejších panujících názorů i svobodu spolumanželovu.

Veškerý názory u věci uvedené zachovává v platnosti i *Codex*, jmenovitě i právě uvedený případ, ve kterém *error circa qualitatem personae* působí neplatnost manželství. Ve směru posléze uvedeném jest stanovisko *Codexu* pochopitelným, uvážíme-li, že v územích mimoevropských leckde stále ještě existují poměry, že není všeobecně prohlášena zásada občanské svobody.

Moderní zákonodárné systémy světské uznávají všeobecně, že omyl může býti příčinou neplatnosti manželství.

*) Věc mohla míti značný právní význam ve středověku, kdy v rodinách šlechtických nejstarší synové dědili po rozumu rodinných fideikomisů veškeru nemovitě jmění rodinné.

Omyl, který se týká fyzické totožnosti osobní, jest uznán za příčinu neplatnosti všude. Ve Francii a Itálii jest však omylu toho druhu postaven na roveň omyl, který se netýká fyzické totožnosti osobní, nýbrž jenom osobní totožnosti právní; zde manželský sňatek byl by neplatným i tehdy, když by se jeden z nupturientů ocitl v omylu ohledně občanského jména nupturienta druhého.

Co se týče případů, ve kterém kanonisté mluví o tak zv. *error circa qualitatem personae*, jeví se v moderním zákonodárství leckdes snaha, aby v případech zvláště závažných i omyl toho druhu byl pokládán za důvod neplatnosti manželství. Tak německý zákonník občanský stanoví pravidlo, dle něhož jest manželství neplatné pro omyl jednoho z nupturientů tehdy, týká-li se takových osobních vlastností nupturienta druhého, o nichž lze předpokládati, že kdyby bývaly byly známy, byly by měly za následek, že by k sňatku nebylo došlo. Okolnosti, o které tu jde, jsou jednak nakažlivé nebo odporné nemoci, jednak ženino těhotenství, nebo mužova nemohoucnost. Zákonodárství švýcarské, zákonodárství Spojených Států Severoamerických a zákonodárství brasisléské jde pak o věci dále: Připouští možnost prohlášení manželství za neplatné i pro omyl, který se týká i osobních vlastností méně závažných, jmenovitě sociálního postavení nebo majetkových poměrů toho nebo onoho snoubence, avšak pouze tehdy, jestliže omyl vyvolán byl podvodným předstíráním nupturienta druhého.

Že vývoj v tomto směru pro moderní zákonodárství světské není ještě ukončen, zdá se mně býti zcela nepochybným; vždýl jedním ze značných sociálních svízeli nynějšího života jsou právě případy, ve kterých lehkověrnosti ženiny bývá zneužito podvodným vylákáním souhlasu k manželství.

Rakouský zákonník občanský v § 58. zná jediný případ, ve kterém *error in qualitate personae* může míti za následek neplatnost uzavřeného manželství; to tehdy, pojal-li by muž za manželku ženu, jež byla již před vejším ve sňatek těhotna od osoby cizí, aniž by snoubenec měl při uzavření sňatku u věci vědomost, což platí i tehdy, jedná-li se o sňatek se ženou ovdovělou nebo se ženou, jejíž předešlé manželství bylo prohlášeno za neplatné nebo bylo rozloučeno, a neuplynulo-li sto osmdesát dní od zrušení manželství před-

chozího. Uvedené pravidlo zůstalo pak v platnosti i v našem právu porevolučním.

III. Zastoupení při smlouvě manželské.

V právu Justiniánově jest pro obor práva smluvního všeobecně uznána zásada, že smluvní strana nemusí projevit smluvní vůli osobně, nýbrž že stačí, dá-li ji projevit zástupcem.

Kanonisté přejímají tento názor smluvního práva římského ve svoji nauku o smlouvě manželské bez rozpaků, nevšímajíce si nikterak toho, že manželské právo římské nezná pravidla, které by dovolovalo snoubencům, aby projevíli manželský konsensus zástupcem. Kanonisté stanoví tedy: Manželsví lze platně uzavřít nejen osobním projevem vůle snoubenců, nýbrž i zástupcem.

V podrobnostech rozvíjí svoji nauku o zastoupení při smlouvě manželské kanonistická věda v podrobnostech následovně:

Zástupce zřizuje se udělením plné moci, ve které musí být výslovně vytknuto, že se jedná o zastoupení při projevu manželského konsensu, a ve které musí být též výslovně uvedeno jméno snoubence druhého. Zmocněný musí projevit vždy vůli zmocnitelovu osobně. Plná moc pozbývá platnosti, byla-li odvolána před tím, nežli došlo k uzavření manželsví, nebo upadl-li zmocnitel po udělení plné moci v duševní chorobu. V těchto případech nezakládá projev původní zmocnitelovy vůle zmocněným manželsví; a to bez ohledu na to, zda zmocněný nebo druhý snoubenec věděl o odvolání plné moci zmocnitelem nebo o jeho ochuravění, čili nic.

Codex doplňuje tato pravidla ve směrech následujících:

Plná moc má být udělena písemně a má být opatřena jednak podpisem zmocnitelovým, jednak podpisem faráře nebo biskupa místa, kde se plná moc uděluje, po případě buď podpisem kněze, který byl delegován tím neb oním, anebo alespoň podpisem dvou svědků. Neumí-li zmocnitel psát, budiž to v plné moci poznamenáno, a budiž přibrán k podpisu ještě svědek další. Farář, který provádí sňatkový obřad, má se přesvědčiti jednak o tom, že plná moc jest pravá, jednak o tom, že tu byla naléhavá nutnost zastoupení;

není-li nebezpečí v prodlení, má si pak vyžádati k provedení sňatkového obřadu povolení nadřízeného biskupa.

Codex zná dále i možnost uzavřít manželsví pomocí tlumočnicka. V těchto případech vykonává farář sňatkový obřad za těchto podmínek jako, jedná-li se o uzavření sňatku zástupcem.

Ani pravidlo, které dovoluje vyjádřiti manželský konsensus zástupcem, není pravidlem, které by přispívalo k jistotě populačních poměrů.

Pro otázku, zda zmocněný skutečně uzavřel sňatek, který víze jeho zmocnitele, jest, jak jsme byli uvedli, rozhodnou okolnost, zda vůle zmocnitele vstoupili v manželský sňatek, trvá ještě v době, kdy zmocněný tu jeho vůli projevil při obřadu sňatkovém. Donechává tedy pravidlo, které uznává zastoupení při smlouvě manželské, přirozeně volné pole případné zmocnitelově obmyslnosti; snoubenec, který uzavřel sňatek zástupcem, může ex post kdykoliv tvrditi a dovozovati, že odvolal své zmocnění po jeho udělení, a že tedy vůbec nedošlo k platnému sňatku. Tento důsledek pravidla, které dovoluje uzavření sňatku zástupcem, byl pak stejně nebezpečný v době, kdy uzavření manželsví ještě nebylo vázáno na nijakou formu jako v době, v níž platily již předpisy Tridentina o zformování projevu vůle vstoupiti v manželsví.

Vliv, který vykonávaly názory kanonické na názory zákonodárství státního u věcech manželských, v době, kdy se státy počaly samy ujímati zřeholování materie práva manželského, měl za následek, že pravidlo, které dovoluje uzavřít manželskou smlouvu zástupcem, bylo zařazeno v celou řadu zákonodárných systémů světských.

Pod tímž vlivem, byť mnohdy již nevědomky, udržuje se tato zásada při životě v leckterých zákonodárných systémech moderních, které ovšem žádají, aby ke zmocnění k projevu smluvní vůle dal z předu souhlas příslušný úřad státní.

K systému uvedeného druhu patří i občanský zákoník rakouský. Jeho § 86. uznává možnost zastoupení při prohlášení manželského konsensu, žádá však, aby si zmocnitel předem vyžádal k udělení zmocnění povolení politické správy. Z tohoto pramene přejímá pak svůj názor u věci i naše reformní zákonodárství manželské; § 9 man-

želské novely stanoví, že přivolení k manželství může se stát zástupcem, vymohli-li si snoubenci předchozí souhlas druhé stolice úřadů správních; uvedený § stanoví pak zároveň, že osoba, se kterou má být manželství uzavřeno, musí být v plné moci přesně označena, a že, odvolal-li zmocnitel plnou moc dříve, nežli byl vysloven manželský konsens jeho zástupcem, jest manželství sice neplatné, ale, že zmocnitel jest povinen, aby nahradil veškerou škodu, kterou odvoláním způsobil druhému snoubenci.

V moderní právovědě bývá uváděn na obranu pravidla, které dovoluje uzavřít manželství zástupcem názor, že podobné pravidlo jest nezbytno pro zákonodárství státní v dobách mocného sociálního rozruchu, v dobách revolučních nebo válečných: V těchto dobách bývají mužové vydáni v šanc nebezpečím životním a poměry nedovolují leckdes a leckdys, aby se zamýšlený sňatek uskutečnil osobním projevem manželského konsensu; má tedy pravidlo, které dovoluje uzavřít manželství zástupcem, ten účel, aby každému bylo možno uvést svoje soukromé poměry do pořádku přes sociální rozruch doby, ve které žije.

Kritika tohoto názoru podává se následovně:

Prospěch, ke kterému míří pravidlo, jež nám tane na mysli, jest předem ohrožen všude tam, kde zákonodárství činí možnost projevu konsensu zástupcem závislým od předchozího povolení státního úřadu. Vždyť předpis tohoto druhu může v těch kterých případech konkrétních způsobiti u věci takový odklad, že k sňatku pro smrt zmocnitele vůbec nedojde: Zemřel-li zmocnitel dříve, než byl zástupcem manželský konsensus projevem, pozbylo udělení plné moci svojí právní účinnosti a případné provedení sňatkového obřadu nemělo by tedy vůbec žádného významu.

A dále:

Ani tam, kde zákonodárství neobmezuje udělení plné moci k projevu manželského konsensu zástupcem, požadavky tohoto druhu nestačí instituce, o kterou jde, vždy k splnění svého účelu. Mezi udělením plné moci a skutečným výkonem sňatkového obřadu uplyne vždy doba dosti dlouhá, i může se často stát, že během ní zmocnitel pozbude svého života.

I bylo by zajisté mnohem účelnějším, kdyby moderní zákonodárné systémy právní místo pravidel, které dovolují uzavřít manželství zástupcem, uzákonily pravidlo, které by

prohlásilo, že pro dobu mimořádného sociálního rozruchu jest dovoleno sňatek uzavřít již na základě písemného a řádně ověřeného prohlášení obou snoubenců, z nichž mělo by každé již ode dne svého vydání plný právní účinek.

IV. Možnost vůle podmíněné.

V právu Justiniánském jest uznána zásada, dle níž smluvní strany mohou činiti právní účinky smlouvy závislými na určité bu d o u c í události, o které v době uzavření smlouvy není jisto, nastane-li čili nic. Mluví se tu o výmince, »c o n d i t i o«.

Výminka může pak býti výminkou suspensivní, čili odkládací, nebo resolutivní, čili rozvazovací. Při výmince odkládací mají dle souhlasné vůle stran nastoupiti právní účinky smlouvy teprve tehdy, až dojde k té neb oné události. Naproti tomu při výmince rozvazovací shodly se strany na tom, že smlouva se sice tu uzavírá ihned, že však, dojde-li k té neb oné události, její právní účinky pomínou.

Úvahy kanonistů, kteří se snaží o vybudování pravidel řeholujících smlouvu manželskou, neunikají tlaku uvedených názorů římsko-právních. Pozornosti jejich neuchází, že možnost projevu vůle podmíněné jest v římském právu uznána pro všechny smlouvy a že výjimka z uvedených názorů římsko-právních dopadá pouze na tak zv. »a c t u s l e g i t i m i« (emancipatio, acceptilatio, hereditatis adictio, servi optio, datio tutoris), které nejsou smlouvami, nýbrž jednostrannými jednáními právními. Že pravoznalectví římsko-právní projev souhlasné vůle směřující k uzavření manželství vůbec nepokládá za projev vůle smluvní, a že se mu tudíž vůbec nemohl ujasnit problém, zdali by manželé mohli vstoupiti v manželství pod výminkou, přehlíží kanoničtí pravoznalci naprosto. I rozhodují se pro uznání možnosti vůle podmíněné při projevu manželského souhlasu.

Zásada, která hlásá nerozlučitelnost manželství, znemožňuje ovšem kanonistům aplikaci oněch římsko-právních pravidel, které se týkají výminky rozvazovací, resolutivní, na manželskou smlouvu. Výminka tohoto druhu nepřekáží tomu, aby nastaly veškeré právní účinky, k nimž smluvní vůle směřuje již v době uzavření smlouvy, dovolujíc ovšem, že tyto právní účinky v budoucnosti mohou býti zru-

šený. I jest patrné, že by pravidlo, které by připustilo vyjádření manželského souhlasu pod výminkou odkládací, přivedlo zásadu, která hlásá nerozlučitelnost manželství, vůbec ad absurdum, poněvadž by se snoubencům dala možnost, aby hravost manželského svazku již z předu učinili závislou na té či oné události. I prohlašuje kanonistická pravověda, že výminky odkládací při smlouvách manželských nemůže býti použito. Naproti tomu proti aplikaci výminky odkládací, suspensivní, kanonistická pravověda nemá námitek, poněvadž nevidí nijaké závady, pro kterou bylo by lze omeziti volnost smluvní vůle snoubenců, chtějí-li prohlásiti, že svazek manželský má vzniknouti teprve tehdy, dojde-li k té které události.

Pro případ, ve kterém jest dovoleno vyjádřiti manželský konsens pod výminkou odkládací, všímá si kanonistická pravověda i dalších podružných ustanovení smluvního práva Justiniánského.

V souhlase s názory římsko-právními stanoví se předem, že výminky nemožné, *«conditiones impossibiles»*, t. j. výminky, které se vztahují na událost, o níž jest již od počátku jisto, že nemůže vůbec nastati, jest pokládati za nedoložené.

Co se týče výminek nemravných, *«conditiones turpes»*, t. j. takových výminek, při jejichž stanovení jde smluvním stranám o dosažení cíle bezprávného, nebo nemravného, odchylují se kanonisté od římského práva smluvního. Výminka toho druhu nečiní manželskou smlouvu neplatnou, nýbrž pokládá se za nedoloženou, takže se tu projevem manželského konsensu manželství uskutečňuje. Pouze tehdy, kdyby takováto *«conditio turpis»* čelila proti samé podstatě manželství, *«conditio contra matrimonii substantiam»*, nemá projev manželského konsensu nijakých právních následků, jinými slovy manželství se nezakládá.

Kromě toho kanonistická pravověda rovněž pod tlakem názorů římsko-právních přesně vymezuje pojem výminky, stanovíc, že za skutečnou výminku nelze pokládati jednakť *zv. «conditio necessaria»*, t. j. výminku, která činí platnost smlouvy závislou od toho, nastane-li taková událost, která podle přirozené povahy věci nastati musí, jednakť *zv. «conditio de praeterito, conditio*

de praesenti», t. j. takové výminky, při kterých platnost smlouvy není učiněna závislou od události budoucí, nýbrž od události, která nastala nebo nenastala již v minulosti, či nastává nebo nenastává v době uzavření smlouvy.

V praxi života se ovšem ukázalo velmi záhy, že uznání možnosti podmíněné vůle při smlouvě manželské chová v sobě dalekosáhlé nebezpečí pro stabilitu poměrů manželských, i když jest uznána za dovolenou pouze výminka odkládací.

Projevení manželského konsensu dalo se způsobem čiré soukromým a následkem toho byla opět dokořán otevřena brána tomu ze snoubenců, který ex post, znechutiv si manželství, chtěl tvrditi a před soudem nastoupiti důkaz o tom, že svého času zamýšlel uzavřiti manželství pod výminkou, že výminka nedošla svého splnění, a že tudíž vlastně manželského sňatku neuzavřel.

Sluší uznati, že část kanonistických pravoznalců usilovala o to, aby se domohla prostředků, který by již z předu znemožnil zneužití pravidla, dle něhož lze manželský konsens projevit pod výminkou odkládací. Toto úsilí mířilo k tomu, aby uskutečnění *manželské smlouvy* bylo pokládáno za čin, z něhož by bylo lze usouditi na to, že onen ze snoubenců, který svůj konsensus k manželské smlouvě vyjádřil podmíněně, od výminky upustil, a že již počal pokládati poměr původně založený podmíněnou manželskou smlouvou, za skutečné manželství.

Tyto snahy však nezvítězily. Naopak v dobách největšího rozkvětu ideí theokratických za papeže Alexandra III. a Bonifáce VIII. bylo rozhodnuto definitivně, že kanonistická pravověda setrvá při stanovisku jednou již zaujatém.

Příčinu tohoto zjevu jest opět spatřovati v názorech praktického soudnictví, které seznalo, že zásada o nerozlučitelnosti manželského sňatku působí v praxi života těžké obtíže, a které tedy v nauce dovolující možnost podmíněné vůle při manželské smlouvě spatřovalo prostředek, který umožní, že zásada nerozlučitelnosti manželství může býti v případě nutné potřeby zbavena své působivosti.

Předpis Tridentský, dle něhož jest k platnosti manželského sňatku třeba, aby byl uzavřen před příslušným farářem a dvěma svědky, znemožnil ovšem pro budoucnost případy, ve kterých by snoubenec obmyslně ex post

tvrdil, že zamýšlel sňatek učiniti závislým na splnění určité podmínky. Vždyť od doby platnosti reformy manželského práva Tridentinem manželský konsensus projevuje se veřejně; i jest v každém konkrétním případě známo, zda byl projeven bezpodmínečně nebo podmíněně.

Tridentinum se však neodhodlalo zreformovati církevní manželské právo tím, že by bylo odvrhlo možnost podmíněného manželského konsensu. A táž názorová konservativnost jeví se v nynějším zákonodárství codexovém.

Ovšem dlužno uznati, že od doby Tridentina sňatky uzavřené pod podmínkou, vymizely ze zvyklostí lidových, takže od Tridentina názory, které uznávají možnost sňatku tohoto druhu, nesnází již nepůsobí.

Státní zákonodárství u věcech manželských pochopilo již od doby, kdy se počalo emancipovati od názorů církevně právních, absurdnost pravidla, které dovoluje možnost podmíněného manželského konsensu a k chvále manželského zákonodárství světského sluší uvést, že v žádném ze zákonodárných systémů státních nebyla a není tato možnost uznána.

Část V.

Forma manželského sňatku.

A) Prvozní církve křesťanské a církev římskokatolická do doby zákonodárství sboru Tridentinského.

Dle původních názorů křesťanských nebylo podmínkou platnosti manželského svazku, že by byl sňatek musil býti uzavřen v určité formě.

Dle názorů prvozních církví křesťanských zakládalo se manželství prostým oboplným projevem souhlasné vůle obou snoubenců.

Pouze v jednom směru zasahují prvozní církve křesťanské v materii, o kterou jde:

Upozorňující věřící, že se nesluší slaviti svatební veselí v dobách, které jsou zvláště zasvěceny památce života Kristova, zakazují uzavírání sňatků v době adventní (od první neděle adventní do svátku narození Kristova) a v době postní (od popeleční středy do velikonoční neděle); netroufají si však prohlásiti sňatky, uzavřené proti zákazu, za sňatky neplatné.

Tyto názory dědí z nejstarší doby křesťanství, i církev římskokatolická, ve které se udržují v platnosti až do doby poměrně velice pozdní, až do doby zasedání koncilu Tridentinského.

Historik vysvětluje zjev bez obtíží:

V dobách, kdy prvozní církve křesťanské počaly šířiti novou víru v krajích kultury řecké, římské a egyptské, nalézaly zde sňatkové obřady, které oplývaly slavnostními podrobnostmi všeho druhu, a které lid úzkostlivě zachovával. Tyto obřady připomínaly symbolicky lidu ony způsoby, kterými v té které územní oblasti docházelo k uzavírání manželských svazků v šerém dávnověku. I jest pocho-

pitelno, že křesťanství nechtělo je přejmouti. Ježto však lid viděl ve svatebních obřadech posvátné dědictví převzaté z moudrosti všech generací předchozích, chápalo křesťanství, že boj byl by tu, ne-li nemožným, tož aspoň velmi ne-
 snadným. Poněvadž se pak jednalo o pouhé okázalosti vnější a o symboly, jejichž pravý, původní význam širokým vrstvám lidu nebyl té doby již jasným, rozhodly se prvotní církve křesťanské mlčky trpěti zvyklosti, o které jde. Na ospravedlnění apatie vůči obřadům v lidu vžitým bylo ovšem třeba najít důvod; a za ten byl prohlášen názor, že dle nauky křesťanské stačí k založení manželství již jakékoliv prosté oba-
 polné vyjádření souhlasné vůle snoubenců samo o sobě.

Tato základní hlediska prvotního křesťanství zachovává i církev římskokatolická v dobách, kdy se rozšiřuje v územ-
 ních oblastech zabraných kmeny germánskými a to z týchž důvodů, jako prvotní církve křesťanské.

V dobách, kdy se pak církev římskokatolická uplatňuje mezi Slovanstvem, drží se k důvodům dosavadním i důvod nový:

V tomto sociálním prostředí naráželi hlasatelé nové víry leckdys a leckdes na kmeny, které buď vůbec neznaly insti-
 tuce manželství, anebo na kmeny, které byly sice v pohanské své minulosti instituci tu to převzaly od kmenů sousedních, u kterých však dosud instituce manželství nezapustila pevné kořeny. Zde záleží církvi římskokatolické především na tom, aby si lid zvykl žít v poměrech manželských všeobecně. Fedrování tohoto cíle neslouží pak nic lépe, nežli právní zá-
 sada, která prohlašuje, že poměr manželský se zakládá již tehdy, vyměnili-li si snoubenci navzájem způsobem na venek zjevným vůli žít pro příště v poměru manželském.

V dobách prvního rozpjetí snah theokratických stojí cír-
 kevní pravoznalectví zúplna pod tlakem názorů zděděných z minulosti. I stanoví kanonisté tato pravidla, jako pravidla všeobecně závazná:

1. Jednou mohou snoubenci projevit vzájemnou vůli
 mířící na uzavření manželského sňatku s tím úmyslem, že projev této vůle má zúčastněné strany zavázat ihned. V tomto případě jest pokládati za to, že manželství bylo právoplatně uzavřeno již od doby sama projevu vůle, o kterou jde. For-
 mule, již užívají kanonisté v těchto případech, zní: »Acci-
 pio te« — »beru si te«.

2. Jindy mohou mít snoubenci úmysl vyměnit si vůli
 směřující k uzavření manželského sňatku za tím účelem, aby je projev vůle zavázal k povinnosti žít v manželství teprve pro budoucnost. V tomto případě jest manželství pokládati za uzavřené teprve tehdy, lze-li z jakéhokoliv potomního činu konkrétního usouditi, že vůle vyjádřená původně pro bu-
 doucnost změnila se nyní již ve vůli, která se nese k přítom-
 nosti. Tedy zejména tehdy, byla-li později mezi snoubenci uskutečněna skutečná soulož, »copula carnalis«. Pro tyto případy užívají kanonisté formule: »Accipiam te« — »vezmu si te«.

V pozdějších dobách rozpjetí snah theokratických po-
 chopila církev římskokatolická záhy, že zákonodárství a soudnictví u věcech manželských jest pokládati za jeden z nejvhodnějších a nejpůsobivějších prostředků sloužících k ovládnutí sociálního života lidu. Církevní soudnictví u vě-
 cech manželských bylo však neobyčejně zatěžováno právě následkem okolností, že si církev nebyla troufala stvořiti jasná pravidla, která by byla počátek manželského soužití snoubenců učinila všeobecně zřejmým. V tomto směru mu-
 sily ovšem přispívat k zmatkům v prvé řadě ony názory ka-
 nonistů, dle nichž jest pokládati manželský svazek za uza-
 vřený i tehdy, nevyměnili-li si snoubenci původně vůli, která by je byla zavázala manželským svazkem ihned, nýbrž slí-
 bili-li si navzájem, že vejdou v manželství teprve v budouc-
 nosti, a došlo-li po té mezi nimi k souloži.

Chť tedy zavést v poměry, ve kterých lid žije, jistotu o tom, zda to které soužití muže se ženou jest dle povahy poměrem manželským, snažila se církev římskokatolická o to, aby se v lidu ujal obyčej, že snoubenci vyjadřují oboustran-
 nou svoji vůli uzavřít manželství veřejně, způsobem vy-
 lučujícím pro budoucnost veškeru pochybnost u věci, o kte-
 rou jde. Takto zjednala by si církev římskokatolická přiro-
 zeně přehlednou i spolehlivou kontrolu o populačních po-
 měrech ovládaného lidu.

Tyto snahy potkaly se však s výsledkem pouze částeč-
 ným:

IV. sněm Lateránský z roku 1215 rozkázal sice, aby bylo
 před uzavřením každého manželství v kostelech vždy veřejně
 prohlášeno při bohoslužbách, kteří snoubenci mají úmysl
 vstoupiti v manželský sňatek. A současně uplatnil se v mno-

hých diecesích zvyk, že církevní vrchnost naléhala na to, aby snoubenci dali svému sňatku požehnání příslušným farářem v kostele za přítomnosti nejméně dvou svědků. Církev si však netroufala prohlásit sňatky, při jejichž uzavírání nebylo dbáno jejího přání, za neplatné. I zůstával i nadále v praxi života obvyklým zjev, že v sociálním životě se vyskytovala celá řada manželských poměrů, které se vymykaly církevní kontrole — kanonisté mluví o t. zv. sňatcích tajných — »matrimonia clandestina«, — a že na druhé straně nikterak nevymizely ze sociálního života časté rozpory o tom, zda jest ten který poměr skutečného soužití muže se ženou pokládati za poměr manželský, čili nic.

V období úpadku moci církevní se nejistota právní u věci o kterou jde, rozmohla měrou dříve nebývalou:

Kněžstvo, bažíc po tom, aby si udrželo ohroženou nadvládu politickou, velmi často nedbalo povinností své duchovní správy; i upadal v zapomenutí uvedený příkaz IV. sněmu Lateránského a církevní vrchnost nestarala se vůbec mnohdy o to, zda snoubenci dali svému sňatku požehnání příslušným farářem v kostele před dvěma svědky, a zda tak veřejně osvědčili skutečné založení manželského svazku.

A na druhé straně:

Demoralisace kruhů duchovenských jevila ovšem i zpětný svůj účinek na sám život širokých vrstev lidu, z něhož leckdys a leckdes počala mizeti mravnostní přísnost založená a vypěstovaná tuhou církevní kázní za staletí minulých. I docházelo dosti často k případům, že muž, chtěje si získati přízně ženy, slíbil jí, že ji pojme za manželku, a když pak byl dosáhl svého cíle, popřel, že by byl mínil vážně uzavřítí manželský svazek; a s případy tohoto druhu nevědělo si mnohdy církevní soudnictví rady, poněvadž důkaz o opaku, týkaje se vůle žalovaného, projevené beze svědků, býval oklamané ženě velice těžkým.

Nepřistojnosti dosáhly svého vrcholu právě v dobách, kdy hnutí protestantské vneslo jak v organizaci církevní, tak i ve věci věroučné zmatek nad zmatek. I bylo v dobách Tridentina, které mělo zavést zнову pořádek v obou směrech, naléháno světskými vládami, které té doby ještě nepřestaly zákonodárství a soudnictví církevní u věcech manželských pokládati za výhradní doménu církve, důtklivě jak na sbor, tak i na stolicí papežskou, aby ohledně formy uza-

vření sňatků byly vydány předpisy přesné a jasné, které by zpředu zaručily jistotu o tom, kdo žije v manželství skutečném a ve kterých případech soužití muže se ženou za manželství pokládati nelze.

B) Tridentinum. 1545-63

Sbor Tridentský vyhověl nátlaku naň činěnému panovníčí mocí a vydal řadu ustanovení, která mají zpředu zaručiti, že v právu manželském zavládne pro příště pořádek. Pravidla tato týkají se formalit, jimiž má býti pro příště provázáno uzavření manželského sňatku.

Pravidla tato, byvše schválena stolicí papežskou, tvořila pak obsah církevního manželského práva až do doby nejnovější.

Mezi formalitami, o které jde, jsou:

I. Jedny nařízeny pod trestem ohrožujícím jak snoubence, tak i duchovního, který manželskému svazku požehná, avšak, nebylo-li jich dbáno, neruší se platnost manželství.

II. Jiné jsou však předepsány s tím, že případný jejich nedostatek zabráni platnosti manželství.

K oněm náleží tak zvané ohlášky manželské — »denuntiationes matrimoniales, bannae« — k těmto formalitám, které mají provázeti prohlášení souhlasné vůle snoubenců, mířící k uzavření manželství — »declaratio consensus«.

Ad I. Ohlášky.

Tridentinum předpisuje, že farář, nebo jeho zástupce má v kostele v čas hlavních služeb božích hlásiti shromážděnému lidu chystaná manželství před jejich uzavřením po tři po sobě jdoucí neděle nebo svátky, udávaje přesně křestní i rodová jména, jakož i bydliště, věk i stav snoubenců, a vyzýváje každého, aby, je-li mu známa překážka, která by vadila platnosti chystaného manželského svazku, oznámil své mínění církevní vrchnosti.

Ohlášky mají býti provedeny v místě bydliště snoubenců — »domicilium«.

O tom, které místo jest pokládati za bydliště snoubenců, stanoví kanonisté pravidla jasná a přesná:

1. Bydlištěm řádným — domicilium verum — jest ono místo, které si někdo obral za stálé sídlo, jsa tu nastálo činným a zařídil si v něm svoje poměry.

Některým osobám určuje zákon řádné bydliště sám; zde mluví se o tak zvaném bydlišti nutném — *«domicilium necessarium»*. Tak nezletilé děti mají po rozumu zákona své řádné bydliště tam, kde je mají jejich rodiče, státní zaměstnanci v sídle úřadu, ke kterému náležejí.

2. Bydliště mimořádné — *«quasi domicilium»*. Pojem tento dopadá na takové místo, kde někdo zamýšlí prodloužit delší část roku, aniž by si je obral za stálé sídlo; tak na příklad na místo, kde se někdo zdržuje za příčinou svých studií, za příčinou zvláštního svého úředního poslání, a podobně.

Z povahy věci jest patrné, že lze míti současně i *domicilium verum* i *quasi domicilium*.

3. Nemá-li kdo ani bydliště stálého, ani bydliště řádného, jest pokládán za osobu toulavou — *vagus, vagabundus*.

Co do výkonu ohlášek, předepisuje Tridentinum následovně:

1. Ohlášky mají býti vykonány:

a) Ve farní osadě, ve které snoubenec a snoubenka mají svoje *domicilium verum*.

b) Má-li ta, nebo ona strana kromě bydliště řádného i bydliště mimořádné, též v oné farní osadě, kde jest dotýčné *quasi domicilium*. Má-li kdo *quasi domicilia* více v různých farnostech, stačí, jsou-li ohlášky provedeny pouze v jedné z těchto farností.

c) Mají-li snoubenci v té které farní osadě sice řádné bydliště, avšak teprve od nedávna, mají býti ohlášky vykonány jednak ve farní osadě, ve které se nalézá *domicilium*, jednak však též v onom místě, kde snoubenci byli před tím delší čas přebývali.

d) Je-li tu sice *quasi domicilium*, nikoliv však zároveň i *domicilium verum*, stačí prohlášení ohlášek ve farní osadě mimořádného bydliště pouze tehdy, potrvál-li zde pobyt nejméně po dobu jednoho roku. V ostatních případech dlužno vykonati ohlášky též tam, kde snoubenec, nebo snoubenka mají právo domovské, a nemají-li tohoto práva, tam, kde se narodili.

e) Jedná-li se o osobu toulavou, jest dlužno vykonati ohlášky v osadě farní, kde se osoba tohoto druhu právě

zdržuje, jednak ve farní osadě, kde má právo domovské, po případě, kde se narodila.

2. Ohlášky pozbývají své platnosti a musí býti opětovány, nebylo-li manželství uzavřeno v určité době po jejich prohlášení, pravidelně v době následných šesti měsíců. Zdálo-li by se biskupovi, že jest účelné naříditi opakování ohlášek i v tom případě, nedošlo-li k uzavření sňatku v kratší době, nežli která jest v tomto směru ustanovena pro případy pravidelné, může biskup dle volného svého uvážení naříditi opakování ohlášek, aniž by byl vázán vyčkati uplynutí lhůty pravidelné.

3. Tridentinum předpisuje, že dříve, nežli farář vykoná ohlášky, má podrobiti snoubence výslechu, ve kterém se má přesvědčiti o tom, že snoubencům není známa jakákoliv překážka, která by vadila uzavření jejich manželství.

Zároveň má farář i povinnost, aby před výkonem ohlášek se přesvědčil, že snoubenci jsou náležitě obeznámeni s hlavními zásadami věroučnými; v tomto směru mluví lidové rčení o tak zvané *chůzi na katechismus*.

4. Bez ohlášek lze uzavříti manželství jenom na základě zvláštního povolení, uděleného od biskupa — *dispensatio, indultum*. A sice platí předpis, že od všech tří ohlášek lze biskupů sprostíti v případech velmi nálehavých, kdežto od ohlášky druhé a třetí již z příčin důležitých. Dispense se pak biskupem neodepře a to od všech tří ohlášek, jde-li o takové osoby, které byly již všeobecně za manžele pokládány, které však buď manželství neuzavřely, nebo jejichž manželství bylo neplatné a má nyní býti konsolidováno. Byla-li udělena dispense od všech tří ohlášek, mají snoubenci vykonati přísahu, že jejich manželství, pokud jim známo, nevádí žádná zákonná překážka — *juramentum integritatis sive de statu libero*.

Nelze-li odložit manželství pro patrné a blízké nebezpečí smrti, — *in extremis, in articulo mortis* — může farář provésti sňatkový obřad bez ohlášek a bez dispense.

Byly-li proti uvedeným předpisům ohlášky opomenuty, nemá tato okolnost na platnost manželství sice vlivu žádného; trestání jsou však jak farář, který oddávky vykonal, tak i manželé; a to prvý tříletou suspensí z úřadu, manželé pak dle volného úsudku biskupova.

Ad II. Uzavření sňatku.

V tomto směru zavedlo Tridentinum jako novotu všeobecně závaznou pravidlo, že prohlášení manželského konsensu musí se státi vždy před příslušným farářem a nejméně dvěma svědky, a že opomenutí této formálnosti činí manželství neplatným; kanonisté mluví o tak zvaném *impedimentum clandestinitatis*.

Příslušným farářem — *parochus proprius* — jest onen farář, v jehož farnosti mají snoubenci své řádné, nebo mimořádné bydliště. Ohledně osob, které mají bydliště toho nebo onoho druhu, prohlašuje Tridentinum výslovně, že takový pobyt, s nímž není spojen záměr založit bydliště to neb ono, nezakládá farářovu kompetenci.

Nebydlí-li snoubenci v téže farní osadě, vykoná platně oddávky farář té neb oné strany. V mnoha diecesích ujala se pak zvyklost, že oddávky má vykonati farář bydliště nevěstina, aniž by ovšem nedodržení tohoto předpisu mělo vliv na platnost manželství. Ohledně osob, které nemají ani řádného ani mimořádného bydliště — *vagi, vagabundi* — jest příslušným farář onoho místa, kde se právě nalézají. Partikulárně bývá pak předepsáno, že k oddání osob tohoto druhu jest zapotřebí, aby si farář předem vymohl svolení biskupova.

Příslušný farář má ovšem právo, aby delegoval k vykonání oddavek jiného kněze a to buď *plnomocenstvím* daným pro ten který případ, anebo pro všechny případy všeobecně. Zmocnění takové má býti uděleno výslovně. Tridentinum zná však i pojem zmocnění uděleného mlčky a prohlašuje, že i zmocnění tohoto druhu jest po případě pokládáno za postačitelé.

Biskup jest pro konání oddávacích obřadů příslušným pro celou diecesi, právě tak, jako v jeho zastoupení generální nebo kapitální vikář. Všichni mají pak rovněž právo delegovati za sebe kteréhokoliv duchovního jiného.

Dapež může konati oddávky v celé církvi, máje ovšem i právo delegační, podobně pak *legatus* a *latere* v obvodu oblasti své působnosti.

Metropolita má právo vykonati oddávky mimo svoji diecesi jen tehdy, zrušil-li jako odvolací instance výrok biskupa, který oddávky zapověděl, kardinál pak, jako tako-

vý, jenom ohledně kostela, který jest mu přikázán jako jeho titul.

O tom, jakým způsobem má se svatební obřad vykonati, obsahuje podrobné předpisy *»Rituale Romanum de sacramento matrimonii«*. Na dodržení předepsaných obřadností není však závislou platnost manželství, byla-li ovšem dodržena forma ta, že vůle uzavříti manželství byla prohlášena před příslušným duchovním a dvěma svědky.

Tridentinum rozkazuje, že manželství věřících má býti uzavřeno v příslušném kostele farním. V jiném kostele, nebo v kapli může býti sňatkový obřad vykonán jen se svolením příslušného faráře neb nadřízeného biskupa. K provedení sňatkového obřadu v soukromém domě, může dáti povolení pouze biskup a to jen v případech zcela mimořádných a z vážných důvodů.

Co se týče otázky, v které době nemají býti manželské sňatky uzavírány pro ohledy na památku života Kristova, zakazuje Tridentinum uzavírání sňatků v době adventní a postní (*tempus clausum*), neprohlašuje však sňatky uzavřené proti zákazu za neplatné a dovoluje z pravidla i výjimky dispensací.

Nežádají-li si snoubenci, aby jejich sňatku bylo slavnostně požehnáno dle pravidelných předpisů liturgických, může již sám příslušný farář dáti svolení k výkonu sňatkového obřadu v době zakázané; nadřízený biskup může pak z vážného důvodu dovoliti, aby manželství bylo v této době uzavřeno i za šetření slavnostních obřadů liturgických, zaváží-li se snoubenci, že se zdrží všeho hlučného svatebního veselí. —

Jak jsme se byli zmínili na příslušném místě, uplatnil se u kanonistů názor, že, ačkoliv manželství jest pokládáno za svátost, není jejím udělovačem kněz, který má konati svatební obřad, nýbrž že si tuto svátost udílejí manželé sami. V důsledku tohoto názoru jest tedy knězova funkce při svatebních obřadech pouze funkcí slavnostního svědka. I uznává Tridentinum platnost manželství též v případech následujících:

1. Nesúčastnil-li se farář vůbec činně svatebních obřadů, nýbrž, zůstala-li jeho činnost omezena na pouhou jeho přítomnost; kanonisté mluví o tak zvané *»assistencia passiva«*.

2. Tehdy, byl-li farář přinucen ku vyslechnutí manželského konsensu podvodem nebo násilím.

3. Tehdy, odepřel-li vůbec vykonání svatebního obřadu.

Dle Tridentina jest pro platnost manželství rozhodnou jenom ta okolnost, že farář slyšel prohlášení osob, které chtějí uzavřít manželství a porozuměl tomuto prohlášení; na jeho vůli, zda toto prohlášení viděti, či slyšeti chtěl, čili nic, nezáleží naprosto. Přítomnost farářova při obapolné výměně vůle snoubenců nestačila by k platnosti sňatku pouze tehdy, byl-li by farář ve stavu nepřičetném; to proto, že v tomto případě neměl by vůbec vědomosti o tom, co se kol něho děje. Dále nestačila by k platnosti manželství přítomnost takového faráře, který nemá kněžského svěcení, kteréžto případy ovšem po Tridentinu bývaly již v církevní praxi obvyklými velmi zřídka.

Kromě faráře mají býti při projevu manželského konsensu přítomni ještě, jak jsme byli uvedli, dva svědci, jinak bylo by manželství neplatné.

Svědci musí míti pouze obecnou způsobilost pozorovací; může býti tedy za svědka přibrán i ten, kdo by byl od svědectví při jiných právních aktech nebo od svědectví ve sporech vyloučen, jako blízcí příbuzní a kacíři.

Přítomnost farářova a svědků musí býti současná.

Že bylo manželství uzavřeno, zanese farář do zvláštního seznamu sňatků uskutečněných v jeho farnosti, do t. zv. sňatkové matriky, která musí býti vedena v každé farnosti.

Z uvedených předpisů o formě sňatku jsou tyto výjimky:

1. Tridentinum uznává t. zv. *matrimonium conscientiae*; jest jím takové manželství, jež bylo uzavřeno bez ohlášek a s vyloučením veřejnosti, ovšem jinak u zachování předepsané formy. Dovolení k uzavření sňatku tohoto druhu může udělit pouze příslušný biskup, po případě generální vikář, který by tu však musil býti *mandatum speciale*. Důvod musí býti vysoce vážný a naléhavý a biskup musí dbáti toho, aby povolení sňatku neodporovalo nějaké nemravné jednání, nebo jednání protizákonné.

Manželství tohoto druhu se nezapisují do obyčejných matrik snubních, nýbrž se zapisují do zvláštní knihy, která jest chována v tajném biskupském archivu. Že bylo takovéto manželství uzavřeno, musí zachovati v tajnosti kněz,

který vyslechl manželský konsensus, i svědci, kteří byli svatebnímu obřadu přítomni; ten z manželů, jemuž by na udržení sňatku v tajnosti nezáleželo, pak potud, pokud druhý manžel nedá výslovného svolení k veřejnému oznámení sňatku. Biskup jest sice rovněž povinen k mlčenlivosti, avšak pouze tehdy, nevzchází-li z jejího zachování pohoršení nebo zlehčení manželské svátosti, neb neruší-li rodiče hrubě své povinnosti k dětem, které z manželství vzešly. (Případy tohoto druhu mohou nastati jmenovitě tehdy, nedali-li rodiče své děti křtiti, nebo dali-li je pokřtiti pod cizím jménem, nebo neoznámili biskupské stolici jejich narození, nebo zanedbávali křesťanskou jejich výchovu.)

2. Své reformy provedlo Tridentinum zvláštním zákonem, obsaženým v I. hlavě XXIV. sedění — *Caput I. »Tametsi« Sessionis XXIV.*, »De reformatione matrimonii«, — a stanovilo, že tento zákon musí býti zvláště prohlášen v každé farnosti, má-li býti platným, a že pak nabývá tu platnosti po uplynutí třiceti dnů od jeho prohlášení. Následkem toho všude tam, kde sice byla ustanovení sněmu Tridentského všeobecně publikována, kde však nedošlo k zvláštní publikaci tohoto zákona, reforma práva manželského nestala se vůbec závaznou. Tak tomu ovšem bylo i tam, kde státní moc vůbec zakázala všeobecnou publikaci usnesení Tridentského sboru, jako na příklad ve Francii a v Anglii, kde tedy pro manželství katolická až do nejnovější doby zůstala v platnosti — a to po rozumu sama práva církevního — ony právní předpisy, které platily před Tridentinem.

3. V případě nebezpečí smrti — *in articulo mortis* — a pak tehdy, lze-li míti za to, že snoubencům nebude lze se dovolati v dohledné době assistence příslušného faráře, stačí k platnosti sňatku, je-li uzavřen pouze před dvěma svědky. Možno-li k vyslechnutí manželského konsensu přizvati i kněze, má se tak státi; nestalo-li se však tak, nemá tato okolnost pro platnost manželství nijakého významu.

C) Právo nejnovější.

I. Ohlášky.

V právu Codexovém jsou předpisy Tridentina o ohláškách zachovány, až na změny následující:

1. Zdržoval-li se ten nebo onen ze snoubenců v nějakém místě mimo svůj domicil po dobu nejméně šesti měsíců, má to býti farářem ohlášeno biskupu, který buď nařídí, aby byly ohlášky provedeny i na tomto místě, anebo dá aspoň sebrati důkazní prostředky o tom, nevadí-li stranám nějaká překážka.

2. Codex dovoluje biskupu, aby nahradil ohlášky tím, že prostě přibije na dveřích farního nebo jiného kostela po dobu osmi dnů list se jmény snoubenců. Podmínka jest pak dána ta, že v uvedené lhůtě osmi dnů musí býti zahrnutý aspoň dva dny sváteční.

II. Uzavření sňatku.

V tomto ohledu změnil částečně usnesení Tridentina ještě před Codexem dekret Pia X. »*Ne temere*«, vydaný roku 1907. A to v těchto směrech:

1. Podle Tridentina stačila pro platnost manželství i farářova *asistentia passiva*, po případě i vynucená, kdežto uvedený dekret stanoví, že se ku platnosti sňatku vyžaduje, aby farář při sňatku asistoval dobrovolně a aktivně a to byv k vykonání svojí funkce řádně pozván — »*inviatus ac rogatus*«.

2. Podle Tridentina byl k výkonu svatebních obřadů příslušným farář řádného nebo mimořádného bydliště snoubenců; uvedený dekret stanoví, že pro budoucnost mohou býti snoubenci oddáni beze vší závady i tím farářem, v jehož obvodu se právě nalézají, aniž by tu měli své bydliště toho neb onoho druhu.

3. Tridentinum předepsalo pouze, že se sňatky zapisují do matrik sňatkových. Dekretem »*Ne temere*« bylo toto ustanovení doplněno nařízením, dle něhož farář musí sňatek poznamenati i v seznamu osob ve farnosti pokřtěných, v t. zv. matrice křtěnců. Byl-li ten neb onen ze snoubenců pokřtěn jinde, než-li v místě, kde byl sňatek uzavřen, musí farář, který vykonal sňatkový obřad, zaslati faře, kde byl proveden křest, příslušnou zprávu, buď přímo, nebo konsistoři nadřízeného biskupa, aby tu mohla býti v matriku křtěnců zanesena poznámka o vykonaném sňatku.

4. Reforma Tridentina platila pouze tam, kde byl publikován zákon »*Tametsi*«; dekret naproti tomu platí ve

všech diecesích, jejichž biskupům byl papežskou stolicí skutečně zaslán, ať tu byl již publikován, čili nic.

Codex přidržel se novot zavedených dekretem »*Ne temere*«, uvedených sub 1. a 3., s tím rozdílem, že upustil od podmínky, dle níž jest k platnosti manželství třeba, aby farář byl k oddávkám řádně pozván.

Jakožto všeobecný zákonník církevní platí ovšem všude.

D) Sňatek civilní.

Zmínili jsme se již o tom, že státy respektovaly i v dobách úpadku moci církevní stanovisko církve římskokatolické, dle něhož přísluší řídit manželské poměry jak zákonodárstvím, tak i soudnictvím, církvi, a že se i tam, kde se později stát ujal sám zákonodárství a soudnictví ve věcech manželských, staly obsahem státního práva manželského ná-zory vyčerpané ze systému práva církevního.

Za tohoto stavu věcí chápeme, že státy po celou drahou dobu vývoje věcí vůbec nepřipadly na myšlenku, zda by nebylo možno a vhodné, kdyby státní správa sama převzala svými funkcionáři výkon svatebních obřadů.

Prvé změny u věci datují z dob, kdy se církev římskokatolická sráží s Protestantismem.

V dobách, kdy Protestantismus vznítil vášně u obou stran vzájemně zápolících, stávalo se v územních oblastech, které byly silně zasaženy hnutím protestantským, velice často, že duchovní římskokatoličtí odpírali udělení požehnání sňatku snoubenců, o kterých bylo známo, že jsou stoupenci myšlenkového hnutí reformačního. I docházelo leckdys a leckdes k tomu zjevu, že se v širokých vrstvách lidu tento zjev po-cíťoval jako věc, která pro budoucnost není udržitelnou, a ohledně níž lze hledati nápravy jenom u moci státní. A i tehdy zjišťujeme, že si státní správa nefroufala v rozpory vznikající z tohoto důvodu zasáhnutí po celá desetiletí, spokojujíc se tím, že dávala snoubencům, jejichž sňatku nechtěl požehnati farář římskokatolický, právo, aby si vypomohli z nesnází sami, hlavně tím, že dají svému sňatku požehnati knězem protestantským.

Nejdříve zaznamenávají obrát k lepšímu dějiny Nizozemí. Zde roku 1580 nejprve pro Holands a Západní Frízy byla zavedena novota ta, že stát stanovil pravidlo, dle něhož snoubenci mají možnost uzavřítí manželský sňá-

tek buď před knězem ať té či oné církve, anebo před úřadem státním.

Tohoto příkladu následovaly během času i další země, kde se Protestantismus šířil v podobě Kalvinismu, který, jak známo, v brzkou počal hlásati, že sféry působnosti státu na straně jedné a církve na straně druhé musí zůstat od sebe odděleny. Tak tomu bylo hlavně v Anglii za doby, kdy zde byla Cromwelem provedena revoluce proti moci královské a státní církvi anglikánské, a kdy zde na čas názory přísného Kalvinismu ovládly náboženské cítění širokých vrstev lidu téměř úplně.

Podobně pak vyvinuly se věci i v Severoamerických koloniích anglických znenáhla zabíraných vyznavači Kalvinských církví, kterým bylo opustiti vlast pro nepřítel královského rodu Stuartského.

Takto tedy vešla v život instituce tak zvaného občanského sňatku fakultativního, jinými slovy právní systém, dle něhož bylo snoubencům dáno na vůli, aby se svobodně rozhodli, zda sňatek uzavrou před zřízencem církevním, anebo před zřízencem moci státní.

Ve své pravlasti, v Nizozemsku, instituce tato během času vymizela, kdežto naproti tomu v Anglii a ve Spojených státech Severoamerických, které se byly po válečném rozporu se zemí mateřskou ustavily jako samostatný stát roku 1779, zůstala v platnosti dodnes.

Další vývojové období v názorech, které mají za to, že manželské sňatky lze uzavírat před funkcionáři moci státní, znamená veliká revoluce francouzská.

Viděli jsme již, že mohutné toto hnutí širokých vrstev lidu, které mělo svůj podklad ve filosofii přirozeně právní, bylo se úplně odloučilo od tradicionálních názorů, které na podstatu manželství chová církev římskokatolická; pokládá manželství za poměr smluvní, který lze zrušiti nejen oboustrannou dohodou manželů, nýbrž i na základě svobodného uvážení jednoho z manželů »pro nesrovnalost povahy«.

Pod tlakem přirozeně-právních názorů troufala si pak veliká revoluce francouzská prohlásiti dále i zásadu, že manželství vůbec nelze platně uzavřiti před zřízenci kterékoliv společnosti náboženské, nýbrž, že k úkonu manželských obřadů jest příslušný stát sám, který je dá vykonávati svými

zřízenci vlastními. V literatuře mluví se tu o civilním sňatku obligatorním.

Instituce, o kterou jde, byla ze zákonodárství revolučního přejata v plném obsahu následovnou kodifikací Napoleonovou. A během století devatenáctého myšlenka, že stát sám jest oprávněn a povinen postarat se o jistotu ohledně manželských poměrů populace tím, že dává sňatkové obřady vykonávati výhradně svým vlastním zřízencům, zvítězila v legislačních názorech celé řady států moderních: Obligatorní sňatky civilní znají dnes kromě Francie téměř veškeré státy románské, Itálie, Portugalsko, Rumunsko, Belgie, Brasilie, Argentina; myšlenka ujala se, tu dříve, tam později, i ve státech zcela, nebo většinou protestantských, v Nizozemí, v Německu a ve Švýcarech, ba dokonce i ve státech pravo-slavných, jako v předbolševickém Rusku.

Co se týče vývoje v naší vlasti, sluší si zapamatovati následující:

Jak jsme byli viděli, Josefinské zákonodárství prohlásilo sice zákonodárství a soudnictví ve věcech manželských za doménu práva státního, přijalo však ohledně manželství katolíků názory církve římskokatolické ve vlastní svůj zákonodárný systém téměř úplně. Myšlenka, že by mohlo býti dáno občanům na vůli, aby uzavírali manželské sňatky buď před zřízenci církevními, nebo před zřízenci státními, byla zákonodárství Josefskému myšlenkou úplně cizí.

A ani novota, kterou u věci zavedla veliká revoluce francouzská, zavedši obligatorní sňatek civilní, neměla na zákonodárství bývalého Rakouska nijakého vlivu po celá desetiletí. Ba Konkordátem z roku 1855 přepustil dokonce stát zákonodárství a soudnictví u věcech manželských úplně, pokud se katolíků týká, církvi.

Teprve, když liberální myšlenkový ruch doby následně donutil stát k tomu, že dosah Konkordátu z roku 1855 zrušil potud, že opět obnovil pro katolíky platnost občanského zákona z roku 1811 a přikázal věci manželské soudům civilním, nemohl se stát vymknouti úvahám, které poukazovaly na to, jak leckdy i u opravdových katolíků mohou v praxi života nastati případy, kde církev římskokatolická zakazuje sňatek, aniž by státní zákonodárství u věci souhlasilo. A tak konečně přišla státní správa k názoru, že pro případy to-

hoťo druhu, t. j. pro případy, ve kterých odepřel duchovní úřad snoubencům vykonati sňatek z důvodu, který zákonodárství státní neuznává, lze dosíci odpomoci tím, že snoubencům jest dáno právo, aby zamýšlený sňatkový obřad uskutečnili před zřízencem moci státní. (Zákon ze dne 25. května roku 1868 č. 47 ř. z.)

Literatura mluví tu o tak zvaném podpůrném, či subsidiárním sňatku civilním.

Když pak stát pod tlakem liberalismu připustil dále, že státní občan není povinen, aby byl příslušníkem některé z oněch konfesí, které stát výslovně uznal, jinými slovy, když stát uznal možnost bezkonfesijnosti, došlo k uzákonění pravidla, které stanovilo, že osoby bezkonfesijní sňatku nemohou vůbec uzavřít jinak, nežli před zřízenci státními. (Zákon ze dne 9. dubna roku 1870 č. 51 ř. z.)

Literatura mluví v podobných případech o podpůrném čili subsidiárním sňatku obligatorním.

Tento stav věci potrvál až do nabytí národní svobody.

V době revoluční bylo ovšem vřelou tužbou kruhů liberálně založených, aby v našem znovuzrozeném státě byl zaveden všeobecně princip civilního sňatku obligatorního.

Tužba taťo se však nesplnila.

Zákon ze dne 22. května r. 1919 č. 320 sb. z. a n. uzákonil systém fakultativního sňatku občanského s tou modifikací, že dává snoubencům, kteří uzavřeli sňatek civilní, právo, aby po té, chtějí-li, »podrobili se též obřadům církevním« (§ 12.).

Pro sňatky civilní obsahuje pak zákonodárství naše ustanovení následující:

Občanské ohlášky manželství mají obsahovati jméno a příjmení obou snoubenců, dále udání jejich rodiště, stavu a bydliště a konečně i vyzvání, aby každý, kdo by věděl o nějaké překážce manželství, ji úřadu oznámil (§ 2).

Ohlášky činí okresní úřad politický, v místech s vlastním statutem úřad obecní, pověřený politickou správou, na Slovensku matrikář.

Místně příslušným jest úřad, v jehož obvodu mají snoubenci řádné bydliště. Má-li každý z nich řádné bydliště v obvodu jiného úřadu, vykonávají ohlášky úřady oba.

Ohlášky jest vyvěsiti veřejně na úřední desce oznamovací, a konají-li se u toho kterého okresního politického

úřadu pravidelné dny úřední, má býti manželství vyhlášeno také ústně o jednom nebo více takových dnech. (§ 3.)

Nebydlí-li některý ze snoubenců v bydlíšti ještě šest neděl, jest vůbec sečkati s ohláškami, až se šest neděl dovrší, nebo musí býti manželství vyhlášeno také v obci, kde snoubenec, jehož se věc týká, posléze bydlil déle šesti neděl. (§ 4.)

Přivolení k manželství má býti prohlášeno feprvé, když vyhlášky visely na úředních deskách příslušného úřadu aspoň deset dní; k platnosti ohlášek a k platnosti manželství, závislé na platnosti ohlášek, stáci však, visely-li ohlášky na úředních deskách po dobu pěti dnů. (§ 3., posl. odstavec, a § 5.)

Snoubenci mohou žádati za zkrácení lhůty vyhlášek, nebo za úplné jejich prominutí. Ohlášky lze prominouti jen tehdy, je-li věc naléhavá, anebo, jde-li o osoby, o kterých se vůbec má za to, že žijí již v manželství. V obou případech musí strany potvrditi, že jim není povědoma žádná překážka zamýšleného manželství. Neučiní-li však tak, není nedostatek tohoto potvrzení překážkou účinnosti prominutí ohlášek. Zkrátiti lhůtu vyhlášek, spadá do pravomoci politického úřadu okresního (po případě obecního); prominutí vyhlášky pak do působnosti politického úřadu druhé stolice, leda, že by tu bylo blízké nebezpečení smrti, ve kterémžto případě jest příslušný okresní politický úřad.

Ohlášek vůbec není třeba, byla-li prominuta překážka pro uzavření manželství, jinými slovy, jedná-li se o tzv. konvalidaci manželství (§ 7.) Manželský konsensus snoubenců se prohlašuje před přednostou politického úřadu okresního (po případě obecního) nebo jeho zástupcem, (na Slovensku před matrikářem), u přítomnosti dvou svědků a přísězného zapisovatele. Příslušným jest úřad, který provedl ohlášky manželství. Před úřadem místně nepřislušným lze manželský konsensus prohlásiti jen se zmocněním úřadu příslušného. (§ 8.)

O uzavření manželství jest zříditi zápis, který podepíší mimo manžele oba svědkové a obě úřední osoby; platnost manželství není však závislá ani na tom, byl-li zápis tohoto druhu zřízen, ani na tom, jak tento zápis byl zevně upraven. (§ 10.)

O manželských církevně uzavřených má náš zákon zřetelné ustanovení pouze jedno: To, že se církevní ohlášky

konají před věřícími při bohoslužbě o třech zasvěcených dnech, že však k platnosti manželství jest třeba aspoň jedné ohlášky.

V ostatních směrech zákon prohlašuje, že o církevních ohláškách platí ustanovení §§ 2. a 3., 1. a 2. odst., dále §§ 4., 6., 7., 8., 10. a 11.

Podle toho zdálo by se, že při církevních sňatcích chtěl zákonodárce činiti platnost obřadů církevních závislou na tom, že ohledně obřadových otázek, které se vyskytnou u příležitosti sňatků církevních, přece jenom rozhodne vždy úřad státní. Tak ku příkladu i při uzavírání sňatku církevního bylo by třeba, aby politický úřad udělil prominutí ohlášek, nebo povolil zkrácení lhůty, na které jsou ohlášky vázány; prohlášení manželského konsensu před farářem v místě nepříslušném, mohlo by se státi jen ze zmocnění politického úřadu místě příslušného.

Máme za to, že úmyslem zákonodárství nebylo omeziti církevní správu v uvedených směrech, a že uvedený odkaz na pravidla, která platí ohledně sňatku civilního, lze opět přičísti na vrub oné ledabylosti zákonodárcově, s níž si vůbec počínal při reformě dosavadního práva manželského.

Velmi zajímavou otázkou jest ovšem otázka, jakým způsobem se chová církev římskokatolická k civilním sňatkům, uzavřeným katolíky.

V tomto ohledu sluší uvést následující:

Pokud bylo jediné Tridentinum pramenem manželského práva, byla církev římskokatolická oproti civilním sňatkům jakéhokoliv druhu bezmocnou všude tam, kde manželský zákon Tridentina nebyl veřejně prohlášen. To proto, poněvadž dle církevního práva předtridentského nebyla platnost manželského sňatku závisla vůbec na splnění jakékoliv formality, takže církev nemohla vůbec brojiti proti platnosti sňatků, které byly uzavřeny před zřízencem státním. (Tak tomu bylo jmenovitě ve Francii a v Anglii.) Pouze tam, kde zmíněný zákon Tridentina byl skutečně prohlášen, církev římskokatolická, vycházejíc z předpokladu, že platnost manželství dlužno posuzovati jediné dle vlastních její zákonů, a dále z předpokladu, že k podmínkám a platnosti manželství náleží i forma, ve které byl vysloven manželský konsensus, prohlašovala, že manželství uzavřené před zřízenci státními není vůči ní vůbec manželstvím.

V nejnovějších dobách se ovšem stanovisko církve změnilo: Již dle ustanovení dekretu »Ne temere« měla býti platnost manželství posuzována dle práva církevního všude tam, kam byl tento dekret zaslán biskupské stolici. Po úpravě církevního práva *Code x em*, který vůbec platí ve všech územních oblastech církevních všeobecně, má manželské právo církevní býti pokládáno katolíky všude za právo závazně jedinečné.

Na základě změny tohoto základního názorového hlediska došli bychom tedy k důsledku, že civilní sňatek manželský jest před očima církve vůbec neplatným.

Toto stanovisko nedodržuje však vůči skutečným poměrům církev důsledně:

Vidouc nezbyti, prohlašuje zavedení obligatorního civilního sňatku za zlo, jemuž se věřící vyhnouti nemůže, za zlo, které konec konců tedy církev může si dáti líbiti — »tolerari potest«. I uznává tudíž církev římskokatolická civilní sňatek za sňatek skutečný všude tam, kde zákonodárství státu jej rozkazuje jako instituci pro veškerenstvo občanstva závaznou všeobecně; v těchto případech žádá církev na svých věřících pouze tolik, aby po uzavření sňatku civilního uzavřeli ještě sňatek církevní.

Naproti tomu církev římskokatolická svým věřícím zakazuje jednak civilní sňatek fakultativní, jednak civilní sňatek subsidiární.

Prvý proto, poněvadž věřící, který má možnost uzavřít manželství buď před zřízencem státním, buď před zřízencem duchovním a který jej uzavře způsobem prve uvedeným, dává na jevo, že jsou mu předpisy státního zákonodárství více závaznými nežli předpisy zákonodárství církevního. I pokládá tedy církev takového svého příslušníka za osobu, která církevním zájmům škodí.

Jedná-li se o civilní sňatek subsidiární, jest ovšem stanovisko církve římskokatolické ještě logičtější. Pokládajíc i tento sňatek za neplatný, chce tím říci, že věřící, který nemoha dosíci na zřízení církevním, aby vykonal svatební obřad, běže útočiště k moci státní, dává tím na jevo, že zákonodárství církevní u věcech manželských vůbec ignoruje.

Z uvedených stručných úvah jest zajisté jasno, kterak moderní stát demokratický, který chce ve své všeobecné zákonodárné politice udržeti rovný krok se zákonodárny

systémy ostatních moderních států, hřeší na svých vlastních zájmech, uzákoní-li na místě civilního sňatku obligatorního pouze civilní sňatek fakultativní nebo subsidiární:

Jest jisto, že pro doby moderní se nikterak nehodí právní pravidlo, dle něhož jest dopřáti kterékoli ze společností náboženských právo, aby její příslušníci uzavírali manželské sňatky pouze před jejími zřízenci. Uzákoní-li však stát sňatek fakultativní nebo subsidiární, nutí jaksi církev Římskokatolickou k stálému odporu proti vlastnímu svému zákonodárství, a zároveň přehlíží, kterak nebezpečným může se sociálnímu životu státí zjev, že v širokých vrstvách lidu jsou stálé pochybnosti o tom, zda sňatek uzavřený pouze před zřízencem státním jest platným i pro přesvědčení náboženské, anebo zase o tom, zda sňatek uzavřený pouze před církevním zřízencem zaručuje, že občan splnil i svoji povinnost vůči státu. Naproti tomu, je-li ve státě zaveden civilní sňatek obligatorní, nesnáze mizí rázem. Tomu, kdo nechce nedbatí příkazu církve, k níž přináleží, není nikterak bráněno, aby kromě sňatku civilního uzavřel ještě i sňatek církevní; i nejsou jeho pocity náboženské nikterak přiváděny v rozpor s jeho pocity státoobčanskými. A s druhé strany pak pozorováno: Církev Římskokatolická, vidouc rozhodnost státní správy u věci, neodvažuje se pokládati civilní sňatky za neplatné ve státě, kde jest zaveden obligatorní sňatek civilní, a spokojuje se ráda tím, nepřekáží-li tu státní správa občanům, aby vedle sňatku civilního uzavřeli též ještě sňatek církevní.

Část VI.

Rozvod od stolu a lože — Separatio thori, mensae et habitationis.

A) Názory prvočních církví křesťanských.

Na příslušném místě řekli jsme již, a nyní k vůli přehlednosti opakujeme:

Prvoční křesťanství chtělo udržeti v praxi života zásadu, dle níž manželství vůbec nelze rozloučiti. Hlásajíc, že každý věřící jest povinen, aby svému bližnímu odpustil vše, čím se na něm provinil, chce-li sám za své viny dojíti odpuštění před Bohem, mělo za to, že manžel nevinný jest povinen, aby provinilému manželu jeho poklesek prominul a následkem toho setrval s ním v manželském soužití i nadále.

V prvočních církvích křesťanských nevzešla tudíž vůbec otázka, zda nebylo by vhodno doplniti zásadu, která hlásá nerozlučitelnost manželství, zásadou, která dovoluje v určitých případech nevinnému manželovi žádati, aby nebyl nucen k dalšímu manželskému soužití s manželem provinilým. Jinými slovy: Těmto církvím se problém manželského rozvodu vůbec neujasňuje.

B) Církev východní.

Na příslušném místě viděli jsme rovněž, že náboženství křesťanské v době, kdy se ve Východní polovici říše Římské stalo náboženstvím státním, bylo nuceno opustiti zásadu, která hlásá nerozlučitelnost manželství a dovoliti rozluky v celé řadě případů. Z tohoto důvodu chápeme, že ani v církvi Východní instituce rozvodu nezapustila kořenů. Antický život instituce této vůbec neznal a bylo by zajisté anachronismem, kdybychom vytykali církvi Východní, že si neuvědomila, proč pravidlo, které sice zachovává manželský svazek v platnosti,

avšak dovoluje manželům, aby pro příště nežili již v manželském společenství, může mít hluboký sociální význam.

C) Církev římskokatolická.

Církev tato, jak jsme též byli již vyložili, vycházela právě tak, jako první církve křesťanské z přesvědčení, že manželství již dle své podstaty jest svazkem nerozlučitelným.

V dobách, kdy tato církev šířila křesťanství v územních oblastech osazených kmeny germánskými a slovanskými, neměla však dosti síly, aby přesvědčila i světské zákonodárství o tom, že zásada jí hlášená, jest zásadou jedine správnou. I musela v době rozkvětu říše Francké připouštět i proti svému nejlepšímu přesvědčení z této zásady i pro obor svého vlastního soudnictví církevního dalekosáhlé výjimky. V těchto dobách jeví se sice leckdy v církevním soudnictví snaha, aby instituce manželské rozluky byla nahrazena v mravech lidu tím, že manžel nevinný spokojí se tím, bude-li manželu provinilemu uloženo církevní pokání, které mu znemožní žádati na nevinném manželu manželské soužití, jmenovitě tím, že provinilý manžel bude nucen odpykat svůj poklesk nuceným pobytem v klášteře. Snahy tohoto druhu neměly však v období, které nám tane právě na mysli, úspěchu, pro odpor, které široké vrstvy lidu chovaly k takovému vyřešení manželských krisí.

Teprve v dobách, které následují po rozvratu říše Francké, mohla mít církev římskokatolická naději, že vtělí své základní názory o nerozlučitelnosti manželství v praxi života, ježto úpadek moci státní měl za následek, že se různé obory praktického soudnictví dostávaly zcela v ruce soudů církevních, což jmenovitě platí o oboru sporů manželských. V období počátků rozmachu moci církve římskokatolické vede se boj za nerozlučitelnost manželství pod heslem svátostné jeho povahy, a vykládá se, že již svátostná povaha manželského poměru nutí nevinného manžela k tomu, aby manželu provinilemu jeho poklesk odpustil a nejen neusiloval o zrušení manželského svazku, ale zůstal s ním i nadále v manželském společenství.

Když se však církev římskokatolická domohla již převahy nad mocí světskou, uvědomili si pravoznalci kanoničtí, jak těžce dopadá na sociální život požadavek absolutní nerozlučitelnosti manželství. I zkoušeli nejen, zda by pro pří-

pady zvláště uvážení hodné nemohla být církevnímu soudnictví ponechána volnost, aby tuto zásadu mohlo obejít, nýbrž uvědomili si zároveň, že pojem nerozlučitelnosti manželského svazku není totožným s pojmem nerozlučitelnosti manželského soužití, a že církevní zákonodárství, i když setrvává při zásadě hlásající nerozlučitelnost manželského svazku, přece jenom nemusí nutit manžele, jejichž manželský život ztroskotá, k dalšímu manželskému soužití. Zde tedy vynořuje se problém rozvodu manželství poprvé v plné své ostrosti.

Předchozí vývoj působil, že se v kanonickém pravoznalectví instituce rozvodu uplatnila teprve po mnohém kolísání názorovém. Když pak bylo již zvítězilo mínění, které uznávalo tuto instituci za instituci účelnou, byla přece jenom ohledně manželského rozvodu stanovena pravidla, která ukazují jasně, s jakými pořížemi vešla tato instituce v život.

Pravidla, jimiž jest instituce rozvodu řeholována, jsou následující:

1. Rozvod může nastati jenom na základě výroku soudního, a to z příčin stanovených zákonem.

Manželům není tedy dovoleno, aby se bez vědomí církevního soudnictví shodli na tom, že více neseřvají v manželském soužití a církevnímu soudnictví jest dovoleno rozřešiti tu kterou krisi manželskou tímto způsobem jen tehdy, vznikla-li manželská krise z některého důvodu uznaného zákonem.

2. Kanonisté nechápou instituci rozvodu v tom smyslu, že by opravňovala v každém případě k přerušení manželského soužití již pro vždy. Naopak: V pravidelných případech mají za to, že církevním soudnictvím může být povoleno přerušeni manželského soužití pouze na čas, rozvod dočasný — »*separatio temporaria*«. Pouze výjimkou uznává se možnost rozvodu doživotního, — »*separatio perpetua*«.

I. Rozvod dočasný — »*separatio temporaria*«.

Důvody, které zákonodárství uznává za důvody rozvodu tohoto druhu, jsou:

a) Odpadnutí od víry křesťanské.

b) Svádění druhého manžela k zločinům.

γ) Úškození na těle, nebo úklady o zdraví a život.

δ) Trvalá nemoc nakažlivá.

ε) Zlomyslné opuštění.

7) Takové jednání jednoho z manželů, které může uškodit dobré pověsti manžela druhého, nebo mu přinést majetkovou újmu.

Rozsudek zní buď na dobu určitou, po jejímž uplynutí jsou manželé povinni, aby znovu zahájili manželské soužití, nebo na dobu neurčitou, v kterémžto případě se vyčkává, zda manžel nevinný v krisi manželského života nepožádá o obnovení manželského soužití; tu byl by pak první manžel povinen vyhovět žádosti spoluzemělovců.

II. Rozvod doživotní — *separatio perpetua*.

Rozvod tohoto druhu může být dle názvosloví kanonistů buď nutný anebo dobrovolný.

a) Rozvod nutný:

Rozvod tohoto druhu lze připustit pouze v případě cizoložství jednoho z manželů, a to až jedná se o cizoložství manželino nebo o cizoložství manželovo.

Pravidlo platí v celém svém rozsahu však pouze tehdy:

α) Nedopustil-li se i druhý manžel téhož zločinu.

β) Není-li na manželově cizoložství spoluvinen.

γ) Neodpustil-li nevinný manžel manželu provinilému buď výslovně, nebo mlčky, zejména tím, že s ním setrval v manželském společenství i tehdy, když již o zločinu provinilého manžela byl zvěděl.

Ani v případech doživotního rozvodu nutného není ovšem vyloučena možnost smíru a lze na základě vzájemného souhlasu obou manželů obnovit společenství manželské kdykoliv; žádá-li nevinný manžel sám, aby bylo obnoveno manželské soužití, musí i tu manžel, který se byl provinil cizoložstvím, žádosti vyhovět.

β) Rozvod dobrovolný:

O rozvodu tohoto druhu mluví kanonisté tehdy, vstupují-li oba manželé na základě vzájemného souhlasu do řádu, nebo, přijme-li muž vyšší svěcení kněžské a žena vstupuje do kláštera. V podrobnostech stanoví pak kanonisté, že kdyby jeden z manželů bez svolení druhého složil řeholní slib, může jej druhý přinutit k návratu do společenství manželského, a že teprve po smrti spoluzemělovců složený slib čistoty začíná jevit svoji působnost, stav se překážkou uzavření manželského dalšího. Vstoupí-li jeden do řádu se svolením manžela druhého, aniž by však chtěl i tento manžel do řádu vstoupit, stačil by se strany tohoto manžela prostý

slib čistoty pouze tehdy, je-li již takového věku, že se není třeba obávat jeho nevázaného života.

Tyto názory udržely se v platnosti po celá staletí až do doby nejnovější.

Codex přejímá je téměř zúplna, stanově pouze výjimky dvě:

1. Pro rozvod trvalý i dočasný je dopuštěna možnost, že nevinný manžel přeruší manželské soužití o své újmě — *»propter auctoritatem«*, neucházej se o rozhodnutí soudní — *»sine iudicis sententia«*. Toto pravidlo platí však v plném svém dosahu pouze tehdy, jedná-li se o případy, ve kterých jde o nutný rozvod doživotní, t. j. o případy, ve kterých jeden z manželů dopustil se cizoložství; ve všech případech ostatních, tedy v případech, kde se jedná o nutný rozvod dočasný, jest nutno, aby si nevinný manžel, který hodlá o své újmě přerušit manželské soužití, zaopatřil předem plné důkazy o důvodu, který jej přiměl k jeho rozhodnutí, a aby hrozilo nebezpečí z prodlení.

2. Důvody, které pokládala dřívější kanonická věda za taxativní, pokládá právo Codexové za důvody, které zákon uvádí pouze příkladně. I jest nyní církevním soudům ponechána volnost úvahy o tom, zda v daném případě jest rozvat manželský skutečně vážný, čili nic.

D) Protestantismus.

Jak jsme byli viděli, Protestantismus ve svých věroučných názorových rozporech s církví římsko-katolickou, odvrhl názor této církve, který spatřoval v manželství *s v á t o s t*, a který na tomto podkladě usuzoval, že manželství jest poměrem nerozlučitelným. Uvažujíc o problému nerozlučitelnosti manželství pouze na základě textu písma starého a nového zákona, došlo Protestantství k názoru, že již původní verouka křesťanská uznávala možnost rozluky manželství; zavádí ji tedy — jednou v rozsahu omezeném, podruhé v rozsahu širším.

Instituci rozvodu manželství Protestantismus odsuzuje jako instituci, která byla původnímu křesťanství neznáma, jako instituci, která byla uvedena v život jenom na základě názorové strnulosti církve Římskokatolické, nechťející uznati možnost manželské rozluky, a konečně za instituci, která nemá vůbec naprosto vedle rozluky žádného oprávnění.

První dva závěry jsou jistě závěry správnými. Na-
proti tomu závěr třetí není ničím jiným, než ukázkou, jak po-
chybených důsledků může dojít člověka rozvažovací
schopnost, dá-li se vésti pouhým zanícením náboženským.

E) Názyry školy práva přirozeného.

Názyry této školy, stojíce pod vlivem odmítavého sta-
noviska, které choval k problému rozvodu Protestantismus,
a bojující za uplatnění hesel hlásajících individuální svobodu
člověkovu a smluvní povahu manželství, chovají se — vzato
celkem — k instituci rozvodu rovněž nepřátelsky. Nevidí v ní
nic jiného, nežli přežitek, který v novověkém sociálním ži-
votě zůstal třetím z doby, kdy veškeren sociální život byl
ovládán mocenským rozmachem církve Římskokatolické; a
pokládá ji za instituci nejen sociálně neúčelnou, nýbrž i za
instituci sociálně nezdravou, poněvadž za její pomoci lze
zachováti v plné síle manželský svazek, i tehdy, kdyby jeho
rozvázání dalo manželům, jejichž manželský život ztroskotál,
plnou svobodu jednání a možnost založiti si nový život šťast-
nější. I bývá zjevem obvyklým, že filosofové této školy bojují
proti instituci rozvodu právě s touž prudkostí, s jakou zá-
pasí o připuštění rozluky manželské v nejširším dosahu.

F) Zákonodárství moderní.

Sluší předem různiti mezi dvěma skupinami zákonodár-
ných systémů.

I. Zákonodárství, která pod vlivem ná-
zorů církve Římskokatolické, neuznávají
vůbec možnost rozluky manželské.

Tato zákonodárství setrvávají při základním názoru této
církve, dle něhož lze dopustiti pouze přerušení manželského
soužití a nikoliv též zrušení manželského svazku, a zařazují
instituci rozvodu ve svůj systém.

Zákonodárství tohoto druhu pravidelně ovšem odvrhují
ony názyry práva kanonického, které různí mezi rozvodem
»trvalým« a rozvodem »dočasným«, a upravují si ná-
zyry, které znají vedle rozvodu »nutného« i »dobro-
volný«.

Mezi zákonodárství tohoto druhu náleželo i zákonodár-
ství bývalého Rakouska. Zde dle ustanovení obecného zá-
koníka občanského — která platí ještě dnes — byla insti-
tuce rozvodu zřeholována pravidly následujícími:

1. Zákon podrzuje původní stanovisko práva kanonic-
kého, dle něhož rozvod manželský jest provésti pouze na
základě soudního výroku. Jinými slovy úmluva, učiněná man-
žely soukromě, že budou pro příště žiti odděleně, neměla by
vůbec nijakých právních účinků.

2. Rozvod může býti proveden:

a) Na žádost jednoho manžela bez přivolení manžela
druhé, má-li k tomu žadatel spravedlivé příčiny. Zákon
uvádí v § 109 takové příčiny pouze příkladem: Provinil-li se
jeden z manželů cizoložstvím, nebo nějakým jiným zločinem;
opustil-li zlomyslně druhého manžela; vedl-li nepořádný ži-
voť, čímž přišla v nebezpečí čest, jmění manžela druhého,
nebo mravopopčetnost rodiny; dopustil-li se proti spolu-
manželu nebezpečných úkladů o život nebo o zdraví, na-
kládal-li s ním krutě, nebo ublížil-li mu na cti několikrát
velmi citelně; má-li nějakou trvalou tělesnou vadu, při které
jest nebezpečnost nárůstu.

b) Kromě rozvodu tohoto druhu — rozvodu ne-
dobrovoleného, zná zákonodárství i rozvod, k němuž
dojde, shodli-li se manželé na tom, že manželské soužití
přeruší — rozvod dobrovolný.

Rozvod tohoto druhu jest vázán na podmínku, že man-
želé byli se předem dohodli o tom, jak se pro příště utváří
jejich majetkové poměry, a kterak bude naloženo s dětmi
z manželství případně vzešlými. Tato dohoda musí býti uč-
něna skutečnou smlouvou, o jejímž obsahu se soud, který
u věci nalézá, musí předem přesvědčiti. Není-li jeden z man-
želů svéprávným, jest třeba, aby tato smlouva nesla svolení
zákonného zástupce a vrchnoporučenského soudu, ačkoliv
souhlasu těchto činitelů k rozvodu samu není zapotřebí.

II. Zákonodárství, která připouštějí mož-
nost manželské rozluky.

V těchto zákonodárstvích vyskytují se následující různé
typy názorové:

1. Instituce rozvodu jest podržena vedle instituce
manželské rozluky.

Důvody, o které se zákonodárné systémy tohoto druhu
mohou opřít, jsou vesměs přesvědčivé:

Předem nelze pouštět se zřetele, že potlačení rozvodu
může všude tam, kde se mezi občanstvem nalézají přísluš-

níci církve římskokatolické, beze vší příčiny znásilnit náboženské cítění těchto tříd občanstva:

Víra římskokatolická zakazuje rozluhu a dovoluje rozvod. Připustí-li stát vedle rozluhy i rozvod, hovoří tím náboženským předpisům víry manželů, jejichž manželství ztroskotalo, aniž by zadával jakémukoliv zájmu moci státní. Naproti tomu, potlačí-li stát rozvod, zasahuje rušivě v náboženské cítění občanova a vhájí jej v postavení, jež se může stát zdrojem skutečného nezaslouženého utrpení; ba může těžkou svojí rukou přivoditi takové vyřešení manželského rozvratu, které není nikterak sociálně prospěšno.

Představme si jen případ, kdy onen z manželů, který nemá na rozvratu manželství žádné viny, vyznává svoji víru, jsa skutečně přesvědčen o jejím právu, aby v své řadě určovala obsah veškera jednání věřícího. Jednou pod tlakem náboženského přesvědčení neodhodlá se manžel tohoto druhu k žádosti za manželskou rozluhu; jest tedy, ježto mu zákon nedovoluje, aby si vymohl pouhý rozvod, nucen k tomu, aby snášel veškery útrapy manželského soužití, které se mu stalo nesnesitelným bez jeho viny; a druhý manžel, který zavinil rozvrat manželství, jest oprávněn, aby na něm vymáhal přesné plnění i těch nejintimnějších manželských povinností. Podruhé podlehe zase strastem životním a vymůže si rozluhu; tu, ačkoliv sám nemá na manželském rozvratu žádné viny, a ačkoliv plně dostál povinnostem, které proň vyplynuly z manželství, jest zase vydán na pospas vnitřnímu neklidu, ba duševní rozervanosti, ježto se dopustil poklesku proti víře, kterou vyznává s plným přesvědčením. A nebude ani scházeti na případech, kdy nevinný manžel, který se neodhodlal k rozluce, a kterému zákon nedovoluje, aby si rozvodem vymohl řádnou a legální úpravu příštího života, přeruší aspoň svémocně manželské soužití a tak způsobí, že manželská krise, zajiště nikoliv na prospěch celkového sociálního řádu, jest vyřešena pouze de facto a nikoliv i de iure.

Instituce manželského rozvodu má pak dále v sobě, i když nebereme žádného zřetele k jejímu náboženskému pozadí, význam instituce sociálně oprávněné.

Všimněme si jen skutečného života a jeho rozmanitostí:

Manžel, kterému bylo bez jeho viny manželské soužití učiněno nesnesitelným, chová naději, že rozvod, maje za ná-

sledek přerušení dosavadního životního společenství manželů, přispěje časem k vzájemnému uklidnění, ba že přímo odstraní překážku manželského nesváru. Časem pomine snad duševní rozrušenost manžela, který se jejím vlivem dal strhnouti k těžkým příkořím vůči manželu nevinnému; časem vymizí snad cit, který provinilého manžela svedl k manželské nevěře. I bude snad umožněno znovuzaložení manželského soužití.

Anebo:

Manžel, který nezavinil rozvratu manželství, neodhodlá se k rozluce, avšak svolil by ochotně v rozvod proto, že mu jde — mnohdy za cenu štěstí veškera jeho příštího života — o to, aby zachránil z trosk manželství aspoň cit provinilého manžela k dětem z manželství zrozeným. Ví, že rozlukou manželství byla by provinilému manželu dána možnost, aby uzavřel nové manželství a založil novou rodinu; i leká se nebezpečí, že by se provinilý manžel tímto dětem zcela odcizil, ba že by na ně po případě i dokonce zanevřel. Zvláště obavy, že by děti zrozené z příštího manželství mohly zkrátiti děti, které zde již jsou, na jejich zákonném nebo nepominutelném právu dědickém, mohou v praxi života hráti úlohu velice závažnou.

Z důvodů posléze uvedených opravdu moderní a sociologicky založení zákonodárci států, v nichž se převážná většina obyvatelstva hlásí k vyznání protestantskému, ponechali instituci rozvodu v plné platnosti přes odpor, který k ní chová věrouka Protestantismu.

Co se týče obsahu pravidel, která určují případy, kdy může být rozvod povolen, vyskytují se v moderním zákonodárství různé názory:

a) Zákonný systém stanoví předem důvody, pro které lze nevinnému manželovi dosáti rozluhy proti vůli manžela provinilého. Po té stanoví pak dále, že pro tytéž důvody má nevinný manžel právo, aby si, chce-li, vymohl pouhý rozvod.

Typickým vzorem jest tu moderní zákonodárství francouzské z roku 1884, které stanoví tytéž důvody, jak pro rozluhu, tak i pro rozvod manželství.

b) Jiné právní systémy nazírají na věc účelněji:

Vycházejíce z předpokladu, že možnost rozluhy jest omezena na případy nejnaléhavější, dovolují rozvod naopak i tehdy, kdy rozvrat manželství nastal sice z důvodů, které

by bylo lze uznati za důvody rozluky, avšak které by měly přece jenom za následek, že by se nucené soužití stalo buď jednomu z manželů, nebo oběma nesnesitelným břemenem.

Sociologická cena pravidel, která znají možnost rozvodu i mimo případy, v nichž jest možna rozluka, jest zřejmá každému, kdo chová správné názory o tom, kdy lze princip nerozlučitelnosti manželství prolomit účelnými výjimkami:

a) Rozluku lze dopustiti jenom z viny jednoho z manželů. Manželské soužití může se však státi nesnesitelným leckdy tam, kde o vině jednoho z manželů nelze mluvit; tak v případě duševní choroby druhého manžela, nebo těžkého a trvalého tělesného neduhu, zvláště nakažlivého.

β) Každé provinění jednoho manžela na druhém nelze uznati za tak vážné, že by musil býti přímo zrušen svazek manželský. A přece mohou nastati případy, kdy provinění, jež se zdá býti druhému člověku nepatrným, může těžce rozrušiti manžela, jehož city k provinilci jsou mnohem hlubší a intimnější, než mohou býti city pozorovatele, jenž stojí mimo manželství: Stálé pohrdání osobou spolumanželovou, přezírání jeho dobrých vlastností, jeho práce, nebo jeho citů, mohou učiniti nevinnému manželůvi žádoucím zrušení životního společenství, i když se rozvrát manželství nejeví na venek nikterak způsobem nějak zvláště hrubým.

γ) Rozluku manželství lze povolití jedině na žádost manžela nevinného rozvrátem manželství. Není však zajisté sporu o tom, že v praxi života vyskytnou se celé řady případů, v nichž v době, kdy soud rozhoduje o žádosti za rozluku, tíží již jednoho z manželů zodpovědnost za čin, který by byl sám o sobě důvodem rozluky, kdyby na rozvrátu manželství neměl viny též i druhý manžel. Na příklad: Manželka, která těžce nese zhýralý život manželův, nebo jeho surovosti, dopustí se manželské nevěry; nebo manžel, jenž má důkazy o manželčině nevěře, ztrestá ji způsobem, který ohrožuje její zdraví, nebo dokonce i život. Mohl by zákonodárce, který v těchto případech nedopouští rozluku manželství, míti dosti odvahy k tomu, aby provinilé manželky nutil k dalšímu společenství života?

δ) A konečně: Rozluka na základě vzájemného souhlasu obou manželů není a nemůže býti zákonodárcem trpěna. Nechtějí-li však manželé na základě vzájem-

ného srozumění pro příště sdíleti společný život, nemá společnost nikterak dosti moci, aby je k tomu přinutila. I jest zajisté sociálně mnohem zdravějším, dovolí-li zákonodárce v tomto případě rozvod manželství, než kdyby jej zakazoval. Instituce rozvodu umožňuje v těchto případech manželům, aby si pro příště upravili legálním způsobem svoje majetkové poměry i svůj poměr k dětem, jež byly již případně z manželství vzešly. Bez ní byla by řádná úprava těchto poměrů prostě nemožná. Kdyby rozvod tohoto druhu byl zakázán, byly by jakékoliv úmluvy manželů v tomto směru neplatny, poněvadž by se týkaly věci nedovolené.

Jest zajímavé, lze-li vytknouti i zdůrazniti, že v oněch státech protestantských, v nichž se zákonodárci nepodřídili apriornímu odmítání instituce rozvodu, jako instituce, kterou beze všeho oprávnění uvedla v život církev Římskokatolická, úvahy, které jsme právě uvedli, byly — více méně — vtěleny v zákonné texty.

V Anglii jest dopuštěna rozluka pouze v případech manželčina cizoložství a zvláště kvalifikovaného cizoložství manželova. Rozvodu lze však docíliti jednak na základě prostého manželova cizoložství, jednak pro bezdůvodné opuštění jednoho manžela druhým, potrválo-li po dvě léta, dále pak pro surovost a pro smilstvo proti přírodě kteréhokoliv z manželů.

Ve Škotsku lze vymoci rozluku manželství z důvodu cizoložství, ať manžela, ať manželky, i pro zlomyslné opuštění jednoho manžela druhým. Rozvod jest však dopuštěn dále i tehdy, je-li manželské soužití spojeno s nebezpečím pro život jednoho z manželů, nebo, je-li mu druhým manželem učiněno nesnesitelným, nebo, chová-li jeden z manželů důvodné obavy, že by mu bylo tělesně ublíženo.

Ideální uspořádání věcí nacházíme pak v Nizozemí. Dle tamního zákonodárství lze docíliti rozluky pro cizoložství, zlomyslné opuštění, odsouzení k trestu žaláře nejméně čtyřletého, těžká ublížení na těle, nebo příkoří, která mohou ohroziti život; kromě těchto případů jest pak dovolen rozvod i pro jakákoliv jiná vážná příkoří a dále na základě vzájemného souhlasu obou manželů, přečkalo-li již jejich soužití dvě léta.

ε) Některé z novodobých právních systémů uzákonily pravidla, která sice dovolují vedle rozluky i rozvod manželství, avšak v míře značně omezené:

Počátek v tomto směru znamená zákonodárství pruského Landrechtu pro občanstvo vyznání katolického. Po rozumu zákonných pravidel byla katolíkům přiznána možnost žádati za rozvod, avšak s tím omezením, že o rozvod mohlo býti žádáno pouze na určitý čas, po jehož uplynutí musil ten, kdo si byl rozvod vymohl, zakročiti o rozluky manželství, nebo obnoviti společensví manželského života. Názory, které choval pruský Landrecht o rozvodu manželství katolických, staly se pak směrodatnými pro názory, které o rozvodu vůbec vyjadřuje potomní zákonodárství říše Německé a zákonodárství švýcarské.

V dnešním Německu platí pravidlo: Ten, kdo jest oprávněn žádati za rozluky, má sice zároveň i právo, aby vymohl místo rozluky pouhý rozvod. Jeho žádost o rozvod počká se však s úspěchem pouze tehdy, souhlasí-li s ní druhý manžel; neboť manžel, proti němuž se vymáhá rozvod, prosadí u soudu nález na rozluky místo nálezu na rozvod; navrhne-li soudu tuto změnu:

V nynějším občanském právu švýcarském jest otázka vzájemného poměru rozluky a rozvodu řešena způsobem velmi komplikovaným:

Je-li žalováno o rozvod, má soudce právo, aby volně rozhodl, zda povolí rozvod na určitou dobu a to od jednoho do tří let, nebo na čas neurčitý. V prvním případě pozbývá po uplynutí určené doby rozvod sám sebou platnosti, avšak ten z manželů, který nenese převážné viny na rozvodu manželství, může podati žalobu za rozluky. V případě druhém má toto právo každý z manželů po třiletém trvání rozvodu. Je-li žalováno na rozluky, jest soudce, má-li za to, že v budoucnu může dojíti mezi manžely k smíru, oprávněn uznati na pouhý rozvod, a to rovněž buď na určitou dobu, nebo na čas neurčitý; rozvod lze pak i tu po čase proměnit v rozluky dle zásad nahoře uvedených.

d) Jako anomalie působí ovšem názory, které uznávají možnost i rozluky, i rozvodu manželství, stanoví pro rozvod manželství podmínky těžší než pro rozluky manželství.

Případy tyto jsou ovšem zcela výjimečné a mají svoji příčinu v náhodné shodě okolností, které s právním citěním a pravoznaleckou logikou nemají naprosto nic společného.

Jeden z případů tohoto druhu nacházíme v Napoleo nově Code civil: Dle občanského zákona Napoleonova

byla možná rozluka i na základě vzájemného souhlasu manželů, kdežto rozvod byl na tomto podkladě zakázán (čl. 307.). Důvod této zvláštnosti byl ovšem čirě politický. Zákon byl vydán v době, kdy se Napoleon, nemaje z prvního manželství potomstva, potají chystal k jeho rozluce. Nemaje jiného důvodů k rozluce, nežli s o u h l a s m a n ž e l s k ý, nepřál si Napoleon přirozeně, aby též důvod byl prohlášen za podklad p o u h é h o r o z v o d u, poněvadž se obával, že by za tohoto stavu věci nevymohl souhlas Josefinin k rozluce. A moc jeho vůle zvítězila tu nad primitivními požadavky pravoznalecké logiky.

Druhý případ neméně neomluvitelný tvoří zákonodárství Československé republiky:

Jak jsme viděli na příslušném místě, lze mezi jiným vymoci rozluky manželství i pro odsouzení manžela pro pře st u p e k vyšší z pohnutek, nebo spáchaný za okolností, svědčících o zvrhlé povaze, pro opěťovné urážky na cti, pro padoucí nemoc nejméně se šesti záchvaty v roce; rozvodu lze však docílit v souběžných případech pouze pro zločin, pro opěťovné, velmi citelné urážky na cti, a pro trvalé neduhy spojené s nebezpečím nákazy.

Vysvětlení podává se snadno:

Revoluční ovzduší a nevyjasněnost názorová, v níž se byla tvořila naše reforma manželského práva, měly za následek, že liberální kruhy zákonodárné pokládaly instituci rozvodu za instituci pro sociální život vůbec odiosní: »Rozvod jako instituce trvalá a doživotní, s níž si pomáhala katolická církev a Habsburský stát, jest instituce nespravedlivá a nemravná. Budí též odpor jako balsamovaná mrtvola, ježto skutečnost smrti jest v rozporu se zdáním života. Bylo-li zrušeno manželské společenství, bylo zrušeno i manželství. Po rozvodu jest tu povoleno faktické manželství, věc přímo absurdní; rozvedení jsou spojeni pavučinou trvajících svazků právního, pavučina ta jest však nad ocel tvrdší a pevnější. Rozvod vhání ženu do života plného nebezpečí a nástrah, muže do náručí prostituce a konkubinátu a nutí jej k rozvrácení manželství cizích.«

Politické poměry ovšem nedovolily pro ohledy na onu část lidových zástupců v Národním shromáždění, která si přála míti respektováno i náboženské přesvědčení lidu, aby

instituce rozvodu vůbec byla zrušena. I dala liberální většina zákonodárného sboru svojí nelibostí vůči této instituci aspoň průchod tím, že si nevzala vůbec tolik práce, aby uvedla zákonná pravidla, která ji řeholují, byvše převzata z obecného zákonníku občanského, v soulad s pravidly, která byla nově stvořena o rozluce manželské. A tak se děje, že dle nynějšího našeho práva bylo by lze leckdys dosíci rozvodu obtížněji, nežli rozluky, kdyby se soudce chtěl do slova držeti zákona v tomto směru vůbec nepropracovaného.

2. Některé z novodobých systémů právních dovolují pouze rozluky manželské, zakazují však rozvod naprosto. Tak tomu jest v Dánsku, pak v Rusku, Srbsku a Rumunsku; a podobné názory uzákonil svého času i pruský Landrecht pro občanstvo vyznání protestantských.

Tyto právní názory o sociologické ceně rozvodu vůbec neuvažují.

V Dánsku, Norvéžsku a v minulosti Pruska vytryskly názory tohoto druhu pouze pod tlakem odmítavého stanoviska, které zaujal k rozvodu Protestantismus.

V Rusku, Srbsku a Rumunsku jsou pak zase názory státního zákonodárství, které neznají manželského rozvodu, zase zřejmě pod tlakem věroučných zásad církve východní, která jest zde církví státní. —

Z toho, co bylo dosud řečeno, jest zřejmo, že stát vskutku moderní s potlačením instituce rozvodu souhlasiti nemůže.

Pouze v jednom směru bylo by si přáti, aby moderní zákonodárství věnovalo větší pozornost otázce, jaké právní důsledky má manželský rozvod.

Dle přirozené svojí povahy rozvod neruší manželského svazku, nýbrž opravňuje manžele pouze k oddělenému životu. Dle názorů kanonických byl rozvod, jak jsme byli viděli, pokládán v pravidelných případech životních za instituci pouze provizorní; a i tam, kde se jednalo o rozvod trvalý, rozumělo se pro kanonistickou pravovědu samo sebou, že každý z rozvedených manželů zůstal manželským svazkem vázán k tomu, aby se pro budoucnost zdržel mimomanželského tělesného obcování.

Tyto názory kanonistické jevíly a dosud jeví na státní systémy zákonodárné vliv ten, že každému z rozvedených

manželů zakazuje mimomanželský pohlavní styk pod následky trestu, kterým jest ohroženo cizoložství.

Máme za to, že se nemýlíme, tvrdíme-li, že právě tyto názory zákonodárných systémů státních byly hlavní příčinou, pro kterou se již od dob filosofie racionalistické instituce rozvodu stala předmětem vášnivých útoků. Vždyť nemůže býti ani nejmenšího sporu o tom, že pravidlo, které vidí v mimomanželském pohlavním styku rozvedeného manžela cizoložství a je trestá, může v praxi života vésti k nespravedlnostem nikterak omluvitelným.

Pravda, že rozvod neruší manželského svazku. A pravda dále, že jednou z příčin, pro které má instituce rozvodu značnou sociální cenu, jest, že připouští možnost případného smíru mezi manželi a obnovu manželského života.

Z toho však nikterak neplyne, že by pouto manželského svazku, které víže rozvedeného manžela i na dále, mělo býti zkuto tak pevně, aby jej činilo předmětem trestající moci státní tehdy, nedovede-li se zdržeti pohlavního styku. Sproštuje-li instituce rozvodu oba manžele plnění manželské povinnosti — »debitum coniugale« — není důvodu, pro který by moderní zákonodárce nemohl prohlásiti, že po rozvodu každý z manželů zachovává svobodu v ohledu pohlavního života potud, pokud právě nezamýšlí vejíti v nový svazek manželský.